

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

REHBERLİK VE DANIŞMA MERKEZİNE BAŞVURAN
MADDE KULLANMIŞ VE KULLANMAMIŞ OLAN
ERGENLERDE DÜŞMANCA NİYET YÜKLEME
YANLILIKLARI

Tuba KESKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Nurten SARGIN

Konya 2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba KESKİN
	Numarası	148301051023
	Ana Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri
	Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Rehberlik ve Danışma Merkezine Başvuran Madde Kullanmış ve Kullanmamış Olan Ergenlerin Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılıkları

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

02/07/2018

Tuba KESKİN

Tuba Keskın

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuba KESKİN
	Numarası	148301051023
	Ana Bilim Dalı	Eğitim Bilimleri
	Bilim Dalı	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç.Dr.Nurten SARGIN
	Tezin Adı	Rehberlik ve Danışma Merkezine Başvuran Madde Kullanmış ve Kullanmamış Olan Ergenlerin Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılıkları

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Rehberlik ve Danışma Merkezine Başvuran Madde Kullanmış ve Kullanmamış Olan Ergenlerin Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılıkları başlıklı bu çalışma 28/06/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Doç.Dr. Nurten SARGIN	
Jüri Üyesi	Prof.Dr.Hüseyin IZGAR	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi H.İrem ÖZTEKE KOZAN	

TEŞEKKÜR

Hayata baŐladığım günden bugüne kadar her koŐulda bana destek olan başta canım anneciğim olmak üzere canım ablama, kardeŐime, babama ve canım aileme, hayatıma farklı renkler katan sevgili dostlarıma, eğitim hayatımda en başta tezimde bana yol gosterici olan ve bilgilerini benimle paylaŐan Doç.Dr.Nurten SARGIN olmak üzere tüm öğretmenlerime, çalışma hayatımda bana destek olan ve akademik anlamda ilerlememe yardımcı olan kurumumdaki çalışma arkadaşlarım ile üstlerime, ve son olarak hayatımın keŐiŐtiđi herkese çok teşekkür ederim.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Tuba KESKİN

Numarası: 148301051023

Ana Bilim / Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri/Rehberlik

ve

Psikolojik Danışmanlık

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nurten SARGIN

Tezin Adı: **REHBERLİK VE DANIŞMA**

MERKEZİNE BAŞVURAN MADDE

KULLANMIŞ VE KULLANMAMIŞ OLAN

ERGENLERİN DÜŞMANCA NİYET

YÜKLEME YANLILIKLARI

ÖZET

Rehberlik ve Danışma Merkezine başvuran madde kullanmış ergenler ile madde kullanmamış ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıklarına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma nicel verilere dayalı betimleyici (survey) tarama modellerinden ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Araştırma evreni Konya ve Kütahya illerinde belirlenen askeri birliklerde askerlik görevini yapan rütbesiz askerlerden / ergenlerden oluşmaktadır. Araştırmada Kütahya A askeri birliğinde rehberlik danışma merkezine başvuran madde kullanmış (n=98) ergen ile Konya ilinde B askeri birliğinde rehberlik danışma merkezine başvuran madde kullanmış (n=42) ergen toplamda (n=140) madde kullanmış ergen ile yine Konya ilinde B askeri birliğinde rütbesiz asker olarak askerliğini idame ettiren madde kullanmamış toplamda (n=140) ergen olasılığa dayalı olmayan tesadüfi örnekleme alma yöntemiyle seçilmiştir.

Araştırmada davranışlara niyet yükleme yanlılıkları puan ortalamaları ergenlerin madde kullanıp kullanmama durumlarına göre ortalamaları arasındaki farkların "Davranışlara Niyet Yüklemeye Yanlılıkları" boyutunda madde kullanmamış ergenlerin lehine anlamlı sonucuna ulaşılmıştır. Düşmanca niyet yüklemeye yanlılıkları puan ortalamaları

ergenlerin madde kullanıp kullanmama durumlarına göre ortalamaları arasındaki farkların “Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılıkları” boyutunda madde kullanan ergenlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Madde kullanmış olan ergenlerin aritmetik ortalamasının düşük olduğu ve madde kullanmamış ergenlerin ise aritmetik ortalamasının yüksek olduğu ve ortalamalar arasındaki farkın yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıkları ile annelerin eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespiti için yapılan test sonuçlarına göre ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerin düşmanca niyet yükleme durumları ile babaların eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespiti için yapılan test sonuçlarına göre ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Madde Kullanımı, Düşmanca Niyet Yükleme.

Not: Yapılan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini değil, tamamen katılımcıların kişisel görüşlerini yansıtmaktadır.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Student's	Name Surname: Tuba KESKİN	
	Student Number: 148301051023	
	Department: Educational Sciences / Psychological Counseling and Guidance	
	Program:	Masters with Thesis ☒ ☐ Doctorate ☐

Thesis Supervisor: Doç. Dr. Nurten SARGIN

Thesis Title: **HOSTILE ATTRIBUTIONAL BIAS
OF DRUG EXPOSED AND NON-EXPOSED
YOUTHS APPLYING TO PSYCHOLOGICAL
COUNSELING AND GUIDANCE CENTER**

ABSTRACT

This study aims to determine the opinions regarding the tendencies of harboring ideations of hostility (Hostile Attributional Bias) of adolescents who, having or having not used intoxicants/drugs, applied to the the psychological counseling and guidance center. The study, based on quantitative data, uses the relational screening model from descriptive survey models. Population is made up of enlisted common private ranked soldiers (youths) performing their military service at determined military brigades in the provinces of Konya and Kütahya. Using the non-probabilistic random sampling method; (n=98) adolescents from the Kütahya military brigade A, who have used intoxicants and applied to the psychological counseling and guidance center, in addition to (n=42) adolescents from military brigade B of the province of Konya who have used drugs and applied to the psychological counseling and guidance center, totaling (n=140), along with, again from military brigade B of Konya, (n=140) adolescents, who are currently continuing their military service as soldiers and have never used intoxicants, were chosen.

The study revealed the statistical significance, in terms of “Behavioral Attributional Bias”, of the difference between mean scores of Behavioral Attributional Bias, depending on

whether or not adolescents have used drugs. The study revealed the statistical significance, in terms of “Hostile Attributional Bias”, of the difference between mean scores of Hostile Attributional Bias, depending on whether or not adolescents have used drugs. That the academic average of youth who have used drugs is low, and that of adolescents who have not is high, so that there is a large difference between the academic averages of the two groups, is among the findings. It was also concluded from the test results that there is a meaningful relation between paternal status of education and “Hostile Attributional Bias” . Recommendations are given according to the results of the research.

Keywords: Adolescence, Drug use, Hostile Attributional Bias.

Please not: The findings of this research reflect only personel opinions of participants, not the vision of Turkish Military Forces.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. PROBLEM.....	1
1.1.1. Problem Durumu.....	2
1.1.2. Problem Cümlesi.....	4
1.1.3. Alt Problemler.....	4
1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	5
1.3. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	7
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	7
1.5. TANIMLAR	7
1.5.1. Madde Bağımlılığı	7
1.5.2. Ergenlik.....	7
1.5.3. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığı.....	8
1.5.4. Kişisel Nedensellik Yükleme Yanlılığı	8
1.5.5. Olumsuz Niyet Yükleme Yanlılığı	8
1.5.6. Rehberlik ve Danışma Merkezi	8
1.5.7. Er.....	8
BÖLÜM II	9
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	9

2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	9
2.1.1. Ergenlik Döneminin Tanımı ve Genel Özellikleri.....	9
2.1.2. Ergenlik Kuramları İle İlgili Tarihsel Süreçler.....	12
2.1.3. Ergenlik İle İlgili Kuramlar	15
2.1.3.1. Biyolojik Kuram	15
2.1.3.2. Psikoanalitik ve Psikososyal Kuram.....	17
2.1.2.3. Bilişsel Kuram	19
2.1.2.4. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı.....	20
2.1.2.5. Kültürel Etki Kuramı	21
2.1.3. Ergenlik Döneminde Gelişim	22
2.1.3.1. Ergenlik Döneminde Bedensel Gelişim.....	22
2.1.3.2. Ergenlik Döneminde Duygusal Gelişim	24
2.1.3.3. Ergenlik Döneminde Sosyal Gelişim.....	26
2.1.4. Madde Bağımlılığı ve Ergenlikte Bağımlılık Yapan Madde Kullanımı..	29
2.1.4.1. Madde Bağımlılığı	29
2.1.4.2. Ergenlikte Bağımlılık Yapan Madde Kullanımı	31
2.1.5. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığıyla İlgili Kuramsal Açıklamalar	33
2.1.5.1. Heider'in Naif Psikoloji Kuramı.....	35
2.1.5.2. Uygun Çıkarsamalar Kuramı	37
2.1.5.3. Bilgi İşleme Kuramı.....	39
2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	43
2.2.1. Madde Bağımlılığı İle İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	43
2.2.2. Madde Bağımlılığı İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar	45
2.2.3. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığıyla İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	49
2.2.4. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığıyla İlgili Türkiye'de Yapılan Araştırmalar	51
BÖLÜM III.....	55
YÖNTEM	55
3.1. Araştırmanın Modeli.....	55

3.2.Araştırmanın Çalışma Grubu	55
3.3.Verilerin Toplanması Araçları	56
3.3.1.Resim Anketi	57
3.3.2.Kişisel Nedensellik Yükleme Yanlılığı Alt Ölçeği.....	58
3.3.3.Olumsuz Niyet Yükleme Yanlılığı Alt Ölçeği	59
3.3.4.Kişisel Bilgi Formu.....	60
3.4.Verilerin Toplanması	60
3.5.Verilerin Analizi	61
BÖLÜM IV	62
BULGULAR.....	62
Tablo 4.1. Öğrenim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	62
Tablo 4.2. Madde kullanım durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	63
Tablo 4.3. Anne eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	64
Tablo 4.4. Baba eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	65
Tablo 4.5. Anne babanın birlikte olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	66
Tablo 4.6. Babanın mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	67
Tablo 4.7. Annenin mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	68
Tablo 4.8. Annenin hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	69

Tablo 4.9. Babanın hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	69
Tablo 4.10. Annenin çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	70
Tablo 4.11. Babanın çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	70
Tablo 4.12. Ailesinde madde kullanan olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	71
BÖLÜM V	72
TARTIŞMA ve YORUM	72
1. Öğrenim Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum	72
2. Madde Kullanım Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	73
3. Anne-Baba'nın Eğitim Durumu ile Ergenlerin Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	74
4. Anne Babanın Birlikte Olma Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	75
5. Anne ve Babanın Mesleğine Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	76
6. Annenin Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	77
7. Annenin Çalışma Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	78
8. Babanın Çalışma Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	79
9. Ailesinde Madde Kullanan Olması Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	80

BÖLÜM VI.....	82
SONUÇ ve ÖNERİLER	82
6.1.Sonuçlar	82
6.2.Öneriler	85
KAYNAKÇA.....	86
EKLER.....	101
EK 1- Kişisel Bilgi Formu	101
EK 2- Resim Anketi.....	102
EK-3 Anket Uygulama İzinleri.....	113
Özgeçmiş	114

TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.1. Öğrenim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	62
Tablo 4.2. Madde kullanım durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	63
Tablo 4.3. Anne eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	64
Tablo 4.4. Baba eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	65
Tablo 4.5. Anne babanın birlikte olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	66
Tablo 4.6. Babanın mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	67
Tablo 4.7. Annenin mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	68
Tablo 4.8. Annenin hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	69
Tablo 4.9. Babanın hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	69
Tablo 4.10. Annenin çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	70
Tablo 4.11. Babanın çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular	70
Tablo 4.12. Ailesinde madde kullanan olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	71

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 2.1.:** Sosyal Bilgiyi İşleme Modeli..... **41**
- Şekil 3.1.:** Konya ve Kütahya ili madde kullanmış ve kullanmamış ergenlerin örneklem dağılım grafiği **56**

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, sınırlılıkları, sayıtlılar ve araştırma ile ilgili tanımlara yer verilmiştir.

1.1. PROBLEM

İnsan yaşamı boyunca çeşitli gelişim evrelerinden geçer. Bu evrelerin kimisi sakin, durgun kimisi fırtınalı geçer ve birçok yanlış davranışta bulunulabilir. Bu dönemlerden birisi de ergenliktir. Ergenlik dönemi birçok riski de içinde barındırmaktadır. Madde bağımlılığı da bu risklerden yalnızca bir tanesidir. Tarih boyunca ergenlik dönemi ile ergenlerin davranışları araştırmacıların dikkatini çekmiş ve birçok yönü ile araştırılmıştır. Ergenlik dönemi insanlar için biyolojik, psikolojik ve sosyal yönüyle birçok gelişimin ve değişimin gözlemlendiği bir tür geçiş aşaması olup insan hayatının belki de en önemli dönemleri arasında sayılabilmektedir. Sağlıklı bir ergenlik döneminde ise ilk olarak görülmesi beklenen sonuç ergenin tüm bu değişimlere tam anlamıyla uyum sağlayabilmesidir.

Ergenliğe bir anlam kazandırılması adına bir bireyin bütün gelişim süreçlerini içerisine alan kapsamlı bir kavram irdelenmelidir faydalı olabilir. Bireyin ergenlik dönemine girmesi ile birlikte yaşamaya başladığı değişimler ve çevresel faktörler bu konuda büyük öneme sahiptir. Ergenin yaşamaya başladığı bu değişimler ve çevresel faktörlerin etkisi ile ilgili en başta ebeveynlere büyük görevler düşmektedir. Bu doğrultuda ebeveynlerin yol gösterici olmaları, anlayışla yaklaşmaları ergeni rahatlatacak ve bilinçli hareket etmesine yardımcı olacaktır. Ergenliğin başladığının belirleyicileri olan hususlara değinmek gerekirse; çocuğun ebeveynlerinin gözetimi ve koruması ile duyduğu güvenliğe olan ihtiyacının azalması, fizyolojik ve hormonal olarak yetişkin bir bireyin değerlerine çocuğun da ulaşması, çocuğun yaşadığı bu fizyolojik gelişimin neticesinde toplum içinde bazı yükümlülüklerin çocuğa yüklenilmeye başlaması şeklinde belirtilmektedir (Sayıl, 2013: 134). Çalışmaların şekillendirileceği durumlarda unutulmaması gereken şey ise ergenlik başlangıç yaşının bireylere göre farklılaşabileceğidir. Yine benzer bir husus da ergenlik dönemi

bitişi için de geçerlidir. Gelişimin değişkenlik gösterdiği bu yıllar insan hayatının ergenlik dönemi olarak adlandırılmaktadır (Adams, 2001: 16).

Ergenler, bu dönemde biyolojik olarak olgunlaşmakta, artan sosyal ve akademik sorumluluklarıyla birlikte, sosyal ve psikolojik anlamda da gelişmektedirler. Bu dönemde bireyin inançları ve değerleri şekillenmekte, anne-babanın ergen üzerindeki etkiler azalmakta; buna karşın akranların ergen üzerindeki etkisi artmaktadır. Bu önemli dönemin bir sonucu olarak da ergenlerde pek çok davranış değişikliği meydana gelmektedir. Bu davranış değişikliklerinin başında birtakım alışkanlıklar ve bağımlılıklar olması tehlikeli durumları doğurabilmektedir. Ergenlerin davranış değişikliklerinde karşılaşılabilecek alışkanlıklar ve bağımlılıklar arasında ise en tehlikeli denebilecek bağımlılığın madde kullanımı olduğu söylenebilir. Ebeveyn etkilerinin ergen üzerindeki etkisinin azalması sebebiyle özgür davranış isteği ve kendini ifade etme yöntemi olarak ergenlerin madde kullanımını seçtikleri görülebilmektedir. Bu davranışların hem ergenlik döneminde hem de daha sonraki gelişim dönemlerinde bireyin yaşamını önemli düzeyde etkilediği belirtilmektedir (Gençtanırım ve Ergene, 2014: 126).

1.1.1. Problem Durumu

Ergenlik döneminde ergenlerden, bedensel özelliklerini kabul etme ve bedenini etkili şekilde kullanma, cinsiyetine özgü toplumsal rolü gerçekleştirme, her iki cinsten yaşlıları ile yeni ve daha olgun bir ilişki kurma, anne-babadan ve diğer yetişkinlerden duygusal bağımsızlığı gerçekleştirme, mesleğe, evlenmeye ve aile yaşamına hazırlanma, toplumsal bakımdan sorumlu bir davranış isteme, gerçekleştirme ve bir ahlak sistemi kazanma görevlerini yerine getirmesi beklenmektedir. Bunun yanı sıra, bu döneminin en önemli görevlerinden bir tanesi de, ergenin yaşamış olduğu biyolojik, psikolojik ve sosyolojik değişimlere uyum sağlayabilmesi ve sağlıklı bir kimlik geliştirebilmesidir (Bulut, 2010:16). Dolayısıyla ergenler, yaşadıkları bu ani biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlere uyum sağlamakta güçlük çekebilmekte bu sebeplerle bu değişimler bazı uyum sorunlarına neden olabilmektedir.

Anti-sosyal davranışlar, diğer insanların eşyalarına bilerek zarar verme, çalma, okuldan ya da evden kaçma ve fiziksel şiddet gibi sosyal kuralları veya başkalarının temel haklarını ihlal eden, toplumsal olarak belirlenmiş davranış örneklerini, sosyal normları zedeleyen her türlü eylemi içine almaktadır (Güler, 2010: 357). Normlara, değerlere ve toplumsal ilkelere aykırı olarak ortaya konulan ve devamlılık gösteren sosyal bir problem olarak ele alınan anti-sosyal davranışlar, itaatsizlik, saldırganlık, öfke nöbetleri, yalan söyleme, hırsızlık, şiddet gibi davranışlar kümesini ifade etmektedir (Gençtanırım-Kuru, 2010: 20).

Merkezi sinir sistemini etki altına alan, davranışları, duygu ve düşünceleri değiştirebilen madde ne olursa olsun, bağımlılık derecesinde kullanımı hiçbir toplumda kabul görmemektedir. Bu maddeler kullanım bozuklukları, kötüye kullanım ve bağımlılığı düzeyinde karşımıza çıkabilir. Mesleki ve toplumsal faaliyetler aksar, maddenin kullanımındaki kontrol mekanizmaları ortadan kalkar, kişi tüm gününü bu maddeleri sağlama, kullanma, ve etkilerinden kurtulma doğrultusunda harcar. Kullanılan doza tolerans gelişir, zaman, mekan ve miktar kontrolü kaybolur, madde kesildiğinde ya da azaltıldığında yoksunluk tablosu yaşanabilir. Kullanım bir defaya mahsus da olsa başka mental bozukluklara yol açabilir. (Beyazyürek-Şatır 2000,6:50-56)

Ergenlik konusunda yapılan çalışmalarla ilgili son yıllarda üzerinde durulmak istenen kavram düşmanca niyet yükleme yanlılığıdır. Düşmanca niyet yükleme yanlılığı, diğer insanların davranışlarının olumsuz sonuçlarının kasıtlı olarak, kötü bir niyetle gerçekleştirildiği ya da düşmanca bir niyetten kaynaklandığını düşünme eğilimi olarak tanımlanabilir. Düşmanca niyet yükleme yanlılığı, aynı olaya bazı insanlar hiç tepki vermezken, bazı insanların neden saldırgan tepkiler verdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda çeşitli sosyal durumlarda kişisel algıların sonucu olarak ortaya çıkan suç davranışları da düşmanca niyet yükleme yanlılığıyla açıklanmaktadır (Güven, 2011: 3). Yukarıdaki bilgiler ışığında aşağıdaki problem durumlarına cevap aranmaya çalışılmıştır.

1.1.2. Problem Cümlesi

Madde kullanmış ergenler ile madde kullanmamış ergenler arasında düşmanca niyet yükleme yanlılığı açısından farklılık var mıdır?

1.1.3. Alt Problemler

1. Ergenlerin öğrenim durumlarına göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Ergenlerin madde kullanıp kullanmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

3. Ergenlerin anne eğitim düzeylerine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

4. Ergenlerin baba eğitim düzeylerine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

5. Ergenlerin anne-babalarının birlikte-ayrı olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

6. Ergenlerin babalarının mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

7. Ergenlerin annelerinin mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

8. Ergenlerin annelerinin hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

9. Ergenlerin babalarının hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

10. Ergenlerin annelerinin çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

11. Ergenlerin babalarının çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

12. Ergenlerin ailelerinde madde kullanan olup olmamasına göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Madde kullanım bozukluğu günümüzün en yaygın ve ciddi sorunlarından biridir. Bu nedenle konuyla ilgili yapılmış birçok araştırmaya rastlanılabilir. Bağımlılığı yalnızca bir tek neden üzerinden açıklamak oldukça güçtür. Birçok sebep bağımlılığa neden olabilir. Psikolojik etkenler, kalıtsal etkenler, biyolojik etkenler, aile madde kullanım öyküsü bağımlılığın nedenlerinden birkaçıdır. Yapılan araştırmalarda bağımlı bireyin sosyo-demografik ve kişilik özellikleri, çocukluk çağı travmaları, intihar girişim öyküleri, çevresel faktörler, suç oranları, benlik algıları, sosyal işlevsellik, ailede madde kullanım öyküsü gibi birçok konu üzerinde araştırma yapıp bağımlılığın nedenleri araştırılmıştır.

Madde kullanım bozukluğu günümüzde yaş aralığı giderek düşen ve önemli bir toplumsal sorun olarak kendisini gösteren psikiyatrik bir durumdur. Özellikle ergenlik döneminde hem dünya çapında hem de ülkemiz genelinde madde kullanım yaşının düşmesi ve bu anlamda erişilebilirliğin artması, koruyucu ve risk faktörlerine daha fazla odaklanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalarda, madde kullanım bozukluğunun genetik, sosyal, psikolojik ve duygusal etkenlere bağlı olarak gelişebilen bir bozukluk olduğu öne sürülmektedir (Ekinci vd., 2016: 126).

Madde kullanımı olan bireylerin erken dönemde aile ve bireyin sosyal çevresi, bireyin madde kullanma davranışından fazla etkilenmez. Fakat bu durum kronik hale geldiği zaman, bireyin aile, iş ve sosyal çevresiyle ilişkilerinin tamamı bozulur. Bu durum bireyi sosyal desteksizlikten dolayı çaresiz, yetersiz, toplumdan

uzak ve yalnızlık duygusuna kapılmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak kişide madde kullanımına bağlı psikiyatrik rahatsızlıklar eşlik etmektedir (Akgün, 2017: 1).

İnsanlar genellikle kendileri için beklenmedik, olumsuz, acı veya üzüntü verici durumlarla karşılaştıkları zaman nedenleri sorgulayabilmektedirler. Davranışın nedenleriyle ilgili yapılan açıklamalara “yüklemeler”, yükleme süreçleriyle ilgili kuramlara da “yükleme kuramları” adı verilmektedir. İnsanların gerek kendilerinin gerekse de başkalarının davranışlarına ilişkin nedensel açıklamalarında ne tür bilgiler aradıkları ve bu bilgileri hangi ilkeler çerçevesinde kullandıkları yükleme kuramı çerçevesinde ele alınır (Aktaş, 2001: 14). Çeşitli olay ve durumlarda farklı yargılara nasıl varıldığı, nasıl algılandığı ve yaşandığı yükleme kuramlarının araştırdığı başlıca konulardır.

Dodge (1980), yaptığı bir araştırmasında, çocukların saldırganlık davranışlarının bilişsel süreçlerden kaynaklandığını, saldırgan çocukların olaylara daha olumsuz yüklemeler yaptığı sonucunu elde etmiştir. Özellikle saldırganlık eğilimi yüksek olan çocuklarda, kendi geliştirdikleri sosyal bilgi işleme modeli ile sosyal uyum arasındaki ilişkiyi destekleyen çok güçlü bulgular olduğunu belirtmiştir. Yapılan birçok çalışma saldırgan çocukların, diğerlerine göre sosyal ipuçlarını daha düşmanca ve olumsuz yorumladıklarını, bunun da saldırgan tepkilerini daha fazla tetiklediğini göstermektedir (Akt. Güven, 2011: 41).

Günümüzde ergenlik üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Fakat literatür incelendiğinde birebir madde kullanmış ve kullanmamış olan ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıklarına yönelik cevap arayan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın rehberlik ve danışma merkezine başvuran, madde kullanmış ve kullanmamış ergenlerin, düşmanca niyet yükleme yanlılıklarını tespit ederek konu ile ilgili alınabilecek önlemlere olanak sağlaması aynı zamanda konu ile ilgili yapılacak çalışmalara da kaynak olması açısından önem taşıyacağı düşünülmektedir.

1.3. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

1. Seçilen çalışma grubunun evreni temsil ettiği,
2. Kullanılan ölçeklerin düşmanca niyet yükleme yanlılığını ölçtüğü,
3. Katılımcıların anketlere içten yanıtlar verdiği varsayılmaktadır.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

1. Araştırmanın verileri Kütahya ve Konya ilindeki rütbesiz asker (er) olarak askerlik görevini yerine getiren ve Rehberlik ve Danışma Merkezine başvuran erkek ergenler ile sınırlıdır.

2. Madde kullanmış ve kullanmamış olan ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıkları kullanılan veri toplama aracından elde edilen veriler ile sınırlıdır.

1.5. TANIMLAR

1.5.1. Madde Bağımlılığı

Esrar, eroin, alkol, uyuşturucu haplar, tiner ve benzeri uçucular olarak doğal ve yapay maddelerin zaman zaman veya devamlı alınması sonucu bu maddelere karşı psikolojik veya fiziksel olarak meydana gelen bağımlılıktır.

1.5.2. Ergenlik

Ergenlik, insan beyninin en önemli gelişim aşamalarından birinin gerçekleştiği 11 ve 14 yaş arasındaki bir dönemde, çocuktan çocuğa değişen bir süratle başlar ve gençlikle devam eder. Ergenlik döneminde başlayıp, gençlik döneminde tamamlanan bu düşünsel ve psikolojik değişim döneminin süresi yaklaşık 8-10 yılı bulabilmektedir.

1.5.3. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığı

Diğer insanların davranışlarının olumsuz sonuçlarının kasıtlı olarak ortaya çıkarıldığını ya da düşmanca bir niyetten kaynaklandığını düşünmeye yatkınlık olarak tanımlanmaktadır.

1.5.4. Kişisel Nedensellik Yükleme Yanlılığı

Olumsuz bir davranışın hem kişisel hem de kişisel olmayan nedensellik açıklanmasının mümkün olduğu durumlarda, bu davranışın kişisel nedensellik açıklanmasının tercih edilmesi şeklinde tanımlanabilir.

1.5.5. Olumsuz Niyet Yükleme Yanlılığı

Henüz tamamlanmamış bir davranışın hem iyi hem de kötü niyet ile başlatıldığını düşünmenin mümkün olduğu durum ya da ortamlarda bu davranışa daha çok kötü niyet yükleme eğilimi olarak tanımlanabilir.

1.5.6. Rehberlik ve Danışma Merkezi

Türk Silahlı Kuvvetlerinde erbaş/erlerin ve rütbeli personelin faydalanmasına yönelik psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla kurulan birimdir.

1.5.7. Er

Türk Silahlı Kuvvetlerinin en alt kademesinde yer alan, rütbesiz askerdir.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesi ile ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Araştırmanın kavramsal çerçevesi kapsamında ergenlik dönemi, ergenlik kuramları, düşmanca niyet yükleme gibi konular ele alınmaktadır.

2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde ergenlik kavramına açıklama yapılmaya çalışılmış bu nedenle ergenlik dönemi ve özellikleri, ergenlikte bedensel, duygusal ve sosyal gelişim üzerinde durulmuş ve ergenliğin kuramsal çerçeve ile anlamlandırılmasına yer verilmiştir. Daha sonra madde bağımlılığı ve ergenlikte madde kullanımı durumu ele alınmış, düşmanca niyet yükleme kavramına değinilmiş ve yine konular kuramsal çerçeve açısından değerlendirilmiştir.

2.1.1. Ergenlik Döneminin Tanımı ve Genel Özellikleri

İnsanın hızlı değişimler yaşadığı dönemler çok zorlandığı dönemlerdir denebilir. Bu dönemlerden hiç şüphesiz en önemlisi ergenlik dönemidir ki insan; hayatı boyunca doğduğu andan itibaren ilk 8 ayı hariç, değişimi en çok ergenlik döneminde yaşamaktadır (Kulaksızoğlu, 2006: 13).

Ergenlik terimi (adolescence) Latince “adolescere” yani “büyümek” ya da “yetişkinliğe erişmek” sözcüğünden gelmektedir (Poyraz, 2010: 81). Türk Dil Kurumunun sözlük tanımına göre ergenlik, cinsel organlarda görülen fizyolojik gelişim ile birlikte başlayan ve yetişkinliğe erişilmesi ile son bulan dönem, yeni yetme olma durumu, ergenlik çağı şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2017). Ergenlik, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir; günümüzde, bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişme evresi olarak da açıklanmaktadır (Yavuzer, 2007: 262).

Modern ergenlik psikolojisinin babası olan G. Stanley Hall ergenliği “fırtına ve stres” zamanı olarak betimledi, ama bu görüş yeni araştırmalarla desteklenmemiştir (Gander ve Gardiner, 2004: 438).

Atkinson ve ark. (2008: 125) ergenliği, çocukluktan erişkinliğe geçiş olarak belirtmekle birlikte, yaş sınırları kesin olmasa da ancak aşağı yukarı 12 yaş ile fiziksel büyümenin hemen hemen sona erdiği 17-18 yaşlarına dek uzanan dönem olarak adlandırılmaktadır.

Baymur ise (1997: 62) ergenliği, “çocukluk ve yetişkinlik arasında uzanan ve aşağı yukarı 13. yaşla 20. yaşları arasını kapsayan bir geçiş dönemi” olarak açıklanmaktadır.

Steinberg (2013: 22) ergenliği; “bilhassa fizyolojik değişiklikler ile baş gösteren, ardından psikolojik, sosyal ve bilişsel alanlarda gelişimlerin ve değişimlerin gözlemlendiği, bireyin birincil ve ikincil cinsiyet niteliklerinin belirlendiği, Bellek potansiyelinin de artması ile beraber soyut düşünce gücünde gelişimlerin yaşandığı, politik, ekonomik, duyuşsal, sosyal, kanuni ve kültürel alanlarda değişimlerin artarak yaşanmaya başlandığı ve buna bağlı olarak da yükümlülüklerin arttığı bir geçiş dönemi” şeklinde ifade etmiştir.

Sieg’in (1971) tanımına göre ise ergenlik; “bireylerin yetişkinlere dair ayrıcalıklardan kendilerine de tanınması isteği ile başlayan ve bir yetişkinin sahip olması gereken bütün erk ve sosyal statü bireye de tanındığı an son bulan bir gelişim dönemidir” (Akt. Gander ve Gardiner, 2004: 438).

Yavuzer (2007: 262) ergenlik dönemini, “biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi” olarak açıklamıştır.

Ergenlik çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemidir. Bu dönemde birey biyolojik, sosyal, duygusal ve zihinsel gelişmeler yaşamaktadır ki bu gelişmelerin doyurulmaması bireyi yetişkinlik döneminde duygusal ve davranışsal problemlere götürebilmektedir (Dinç, 2004). Bu dönemde ergen bir yandan

vücudunda meydana gelen biyolojik değişikliklere uyum sağlamaya çabalarken, diğer yandan da kimlik gelişimini tamamlamaya çalışır. Bu süreçte doğru bir kimlik şekillendirmeyen ergenlerin ileride kimlik karmaşası yaşamaları, birtakım uyuşturucu maddelere müptela olması, intihar düşünceleri taşıma ve intiharla ilgili birtakım yoğun uğraşlar içinde olma veyahut birtakım ruhsal sıkıntılarla karşı karşıya kalma gibi uzun dönemli problemleri olabilir (Sayar, 2006: 124).

Ergenlik çocukluk ile yetişkinlik arasındaki büyüme periyodudur. Bir dönemden diğerine olan değişim peyderpey ve belirsizdir. Her ne kadar gelişim sürecinde zaman dilimi her insan için aynı olmasa da neticede her ergen yetişkinlik dönemine girecektir. Bu temelden hareketle ergenlik; bireyin tamamıyla olgunlaşmış, sorumluluk sahibi bir birey olmadan önce geçmek zorunda olduğu çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bir köprü gibi olduğu söylenebilir. (Haran, 2003).

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş köprüsü olarak nitelendirilen ergenlik döneminin ne zaman başlayıp ne zaman bittiği ile ilgili birçok görüş vardır. Ergenliğin başları buluğ dönemi olarak adlandırılır (Kulaksızoğlu, 2006: 18). Buluğ Arapça bir kelimedir ve “ulaşmak” anlamına gelir. Terim olarak da, çocuğun cinsi ve bedeni yönden ergenlik dönemine ulaşmasını ifade eder. Buluğ çağına gelmiş kişiye “baliğ” denir (Bardakoğlu, 1992: 413). Ergenlik çağını kendi içinde kısımlara bölmek suni ancak inceleme kolaylığı sağlayan bir tutumdur. Zira birey, bu çağda bir kısım gelişim özellikleri yönünden süratle yol alırken bazı hususlarda duraklayabilir ve bir süre sonra da bu duraklamayı telafi edebilir. Diğer gelişim devreleri gibi, ergenlik de, bir olgunlaşma çağıdır. Çocukluktan bu çağa, kesin, belirli ve ani bir şekilde değil fakat yavaş oluşan belirtilerle geçilir (Varış, 1998: 33).

Sosyal bilimciler ergenliğin başları, ortaları ve sonları şeklinde ergenlik dönemini 3'e ayırarak çocukluk ve yetişkinliğin yada ergenlik ve yetişkinliğin arasındaki farklılıklardan öte ergenliğin kendi içinde de farklılaştığının altını çiziyorlar. Söz konusu sosyal bilimcilerden Arnett; ergenlik başlarının 10 yaşından 13 yaşına, ergenlik ortalarının 14 yaşından 17 yaşına, ergenlik sonlarının ise 18 yaşından 22 yaşına kadar olan dönemlerden oluştuğunu belirtiyor. Ancak sınıflamanın, dikkatli bakıldığında okul dönemlerini esas aldığı fark edilecektir

(Dinç, 2007: 9). Steinberg ise (2007: 22) bütün toplumlarda ergenliğin çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş süreci olarak kabul gördüğünü ve günümüzün değişen koşulları da dikkate alındığında yaş sınırlarının on yaş dolaylarında başlayıp yirmili yaşların başlarına kadar devam ettiğini belirtmektedir.

2.1.2. Ergenlik Kuramları İle İlgili Tarihsel Süreçler

Her ne kadar ergenlik dönemi hakkında yapılan ilk çalışmaların Antik Mısır dönemine ait yazıtlarda yer alan gençlere ait özelliklere dayandığı bilinse de, ergenlik hakkındaki teorilere bilimsel bir altyapı kazandıracak çalışmalar ilk kez 3000 yıl önce başta Sokrates olmak üzere ilkçağ aydınları tarafından ortaya konmuş ve bu görüşler ortaçağ bitene kadar da Avrupa'da etkili olmaya devam etmiştir. Ergenlik dönemine ilişkin bahsedilen dönemde ortaya konan eserlerin pek çoğunda olumsuz görüşler yer almaktadır. Örneğin Yunan şair Hesiod, gençleri aşırı saygısız ve küstah şeklinde tanımlarken bu gençlere emanet edilecek ülke geleceğine dair de olumsuz görüşler beyan etmiştir. Sokrates ise gençlerin lükse düşkünlüğünü eleştirmiş ve terbiyeden yoksun küstahça davranışlarının bulunduğunu, ebeveynlerine karşı çok saygısızca davranmalarından şikâyet etmiştir. Platon ise Sokrates'in öğrencisi olmasına rağmen meseleyi daha bilimsel yollar ile ele almış ve olumlu bir çerçeve çizmiştir (Demir, 2001: 39-40).

Platon'a göre karakter, bireylerin çocukluk dönemlerinde edindikleri alışkanlıkların bir devamı olarak şekillenmekte ve çocuğun çevresi tarafından teşvik edildiği davranış ve tutumlara ilişkin kuralların gelecekteki yaşayacağı değişimler üzerinde etkisi büyük olmaktadır. Platon insan ruhu ile bedeninin ayrı kavramlar olduğunu savunmakta ve ruhun üç farklı katmandan oluştuğunu öne sürmektedir. Bu katmanlardan ilki insan istek ve iştahlarını, ikincisi cesaretini, direncini ve saldırganlığı, sonuncusu ise bedenden bağımsız olan aklı, ölümsüzlüğü ve doğaüstü olayları barındırmaktaydı. Platon, bireyin çocukluktan yetişkinliğe erişimine kadarki serüvenini özde olan birinci katmandan nesnelere dair kavrayış ve görüşlerin gelişimleri ile birlikte ikinci katmana, buradan da ergenlik ve yetişkinliğe giden yol olan üçüncü katmana yani ussal gelişime evrilen aşamaların oluşturduğu süreçler bütünü olduğunu belirtmiştir (Clouiter, 1994: 876).

Aristo'ya göre ise gelişim dönemleri üç aşamaya ayrılmakta ve her bir aşama yedişer yaştan oluşmaktadır. Birinci yedi yıllık süreç bebeklik, ikinci yedi yıllık süreç çocukluk ve ergenlik, son yedi yıllık süreç ise genç erkeklik şeklinde sınıflandırılmıştır. Bahsi edilen gelişim dönemlerinin orta çağ süresince kabul gördüğü söylenebilmektedir. Aristo ergenliğin seçim yapabilme yetisinin kazanıldığı ve geliştirildiği dönem olduğunu belirtmekte ve gençlerin ise öz kontrole muhtaç, dengesiz ve sabırsız karakter özelliklerini sergilediğini öne sürmüştür (Aydın, 2005: 173).

Ortaçağda hâkim olan görüşe göre ise çocuk yetişkinlerin minyatür halidir ve ilgi alanları ile fiziksel açıdan çocuk ve yetişkin arasında bir fark bulunmamaktadır. Dolayısıyla ergen bireyin asli yükümlülüğü itaat etmektir. Bu görüşün benimsenmesinde Hristiyanlık dininin insan gelişimine bakış açısı etkili olmuştur. 16. ve 17. Yüzyıl Avrupa'sında tarıma dayalı ekonomik koşullar geçerli olduğundan ergenler gerek eğitim gerekse de deneyim edinmeleri amacıyla başka ailelerin yanına çiraklık yapmaları için gönderilir ve bu sayede ergenlerin yetişkin rollerine adaptasyonu herhangi bir psikolojik travma ya da kriz olmaksızın kolaylaştırılmaya çalışılırdı (Demir, 2001: 41-42).

18. yy'da J. J. Rousseau, "Emile" adlı eserinde bu görüşe itiraz etmiş ve çocukların yetişkinlerin kopyası olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. On iki yaşına gelene kadar çocukların, yetişkinlerin sınırlandırmalarına tabi tutulmaması ve kendi dünyalarını kavramalarına olanak sağlanması gerektiğini öne sürmüştür. J.J. Rousseau çocukluk ve ergenlik dönemini dört evre şeklinde ele almıştır. Bu evrelerden oluşan gelişim süreci şu şekilde ilerlemektedir (Aydın, 2005).

1. Aşama: Yaşamın ilk 4-5 yılını barındırır. Çocuk fiziksel olarak ciddi gereksinimler içerisindedir ve haz ve elem duygularını etkili şekilde yaşar.

2. Aşama: Yaşamın 5-12 yaş aralığında duyusal anlamda sağlanan gelişim önemsenen temel husustur. Eğitimin odağı duyusal tecrübelerle yer verilen oyun ve spor aktivitelerinin üzerine şekillendirilmelidir. Mantıksal gelişim ikinci aşamanın akabinde gerçekleşmektedir.

3. Aşama: Yaşamın 12-15 yaş aralığı mantıksal düşünce ve benlik kavramının yer edindiği dönemdir. Bu evrede çocuk merak duymaya ve dolayısıyla araştırmaya yönlendirilmelidir. “Robinson Crusoe” benzeri kitaplar çocuk ile tanıştırmalı, farklı hayatları denemesine olanak sağlanmalıdır.

4. Aşama: Yaşamın 15-20 yaş aralığında genç birey artık duygularının olgunlaşması ile yüz yüze gelecektir. Kendisi dışındaki bireyler ile de ilgilenmeye başlayacaktır. Ahlaki değerler ve etik anlayışı hayatın bu döneminde şekillenmekte ve belirgin bir hal almaktadır.

Sanayileşme ile birlikte aile içi roller yeniden belirlenmiş ve çocuğun eğitimi görevi babadan anneye geçmiştir (Özkardeş, 2006: 15). İşyerlerinin değişmesi ile beraber insanlar yaşadıkları yerleri de değiştirme ihtiyacı duymaya başlamış köyden şehre göçler hız kazanmış, eğitime verilen önem artmış ve ergenler okul hayatı ile tanışmışlardır. Tüm bu gelişmelerin etkisi ile hızlı bir şekilde çoğalan lise, kolej ve akademiler 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde yeni gençlik imajına popülarite kazandırmış ve bu dönemin “yaratıcı ve gelişen yaşam dönemi” şeklinde adlandırılmasına sebep olmuştur (Demir, 2001).

İngiliz doğabilimcisi Charles Darwin XIX. asrın en önemli bilginlerinden birisi olarak kabul edilmekte ve türlerin asırlarca doğal ayrışmasını temel alan ve şimdilerde “Darwincilik” şeklinde ifade edilen bir evrim kuramı ortaya atmıştır. Darwin’in öne sürdüğü görüşe göre tek hücreli canlılardan insana tüm türlerin biyolojik evrimi bütünleşik şekilde gerçekleşmiştir. Darwin’in insan hayatında yaşanan değişimlere ilişkin ergenlik dönemi ile ilgili ortaya attığı özellikli bir görüş bulunmasa dahi, biyolojik evrim kuramı sayesinde ontogenetik değişimler farklı bir bakış açısıyla ele alınmaya başlamıştır. Bilhassa Jean Piaget’in öne sürmüştüğü kuramda Darwinci biyolojik yaklaşımın etkileri görülmekte ve uyum, kişi-çevre etkileşiminin bir süreci olarak ele alınmaktadır (Clouiter, 1994: 879-880). Darwin’den sonra ergenlik kuramları ondan etkilenen Hall tarafından biyolojik kuramla devam etmiştir. Aşağıda ergenlik kuramları ayrı ayrı ele alınmıştır.

2.1.3. Ergenlik İle İlgili Kuramlar

Bu bölümde ergenlik kuramları ile ilgili tarihsel görüşler sonrasında ortaya çıkan ergenlikle ilgili kuramlar ele alınacaktır. Bunlardan ilki Stanley Hall ve Arnold Gesell'in başı ektiği Biyolojik Kuram'dır. Bir diğere kuram ise Freud ve Erikson'un Psikoanalitik ve Psikososyal Kuram'dır. Ayrıca bu bölümde Bilişsel Kuram, Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Kültürel Etki Kuram'ları ele alınacaktır.

2.1.3.1. Biyolojik Kuram

Biyolojik kuram görüşüne sahip bilim adamları, ergenliğı; çocuğun vücudunda gerçekleşen önemli değışimler sonucu oluşan fiziksel ve cinsel olgunlaşma dönemi olarak tanımlamışlardır. Ayrıca bu görüş genetik faktörlerin ergenlikteki davranışsal ve psikolojik değışmelerin esas sebebi olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe göre gelişme ve davranışlar, çevrenin çok az etkisiyle esasen içsel olgunlaşma güçlerinin kontrolü ile gerçekleşmektedir. Gelişme kaçınılmaz olarak sosyokültürel çevre farkı gözetmeksizin evrensel olarak gerçekleşmektedir. Bu görüşün başlıca temsilcileri G. Stanley Hall ve Arnold Gesell'dir (Dinç, 2007: 17).

Hall ergen davranışlarının evrimsel güçlerin şekillendirmesiyle oluştuğuna ve saygısızlığın, çabuk öfkelenmenin ergenliğın doğasından kaynaklandığına inanmaktadır. Hall, ergenliğın fırtına ve stres zamanı olduğunu söylemiştir (Kulaksızoğlu, 2006: 19). Çocuk ve gelişim psikolojisi alanında tarihsel önem taşıyan birçok Amerikalı isim varsa da bunlar arasında kendisinden özellikle söz edilmesi gereken kişi G. S. Hall'dur. Çocuk araştırmalara ayrılan ilk sürekli yayın olan "Pedagogical Seminary" 1891'de Hall tarafından başlatılmıştır. Görüşme tekniğini kullanarak çocuklarla yaptığı araştırmalar ile ergenler üzerindeki araştırmaları O'nun en ünlü çalışmalarındandır (Thomas, 1985: 4).

Hall, psikoloji araştırmalarında anket kullanımının önemini kavrayan ve öğrencileriyle beraber hazırladığı 1901 aşkın anketle, çocuk gelişimi çalışmalarına karşı ilginin artmasını sağlayan kişidir. Hall, Johns Hopkins Üniversitesinde

ABD'nin psikoloji laboratuvarlarından birini oluşturdu. Bu laboratuvarında çalışan ilk kişiler arasında psikolog, felsefeci ve eğitimci John Dewey da vardı (Poyraz, 2010: 99). Darwin'in Hall'a etkisi gerçekte 19. yüzyıl biyologu Ernst Haeckel aracılığı ile olmuştur. Belki bildiğiniz gibi, Darwin insanların maymun benzeri, kuş benzeri, sürüngen benzeri alt düzeydeki canlıların, daha da ileri giderek tek hücreli organizmaların milyonlarca yıl içinde evrimleşmesi sonucu oluştuğunu ileri sürmekte idi. Haeckel Darwin'in birçok düşüncesinin yayınlanmasından sorumlu idi ve aynı zamanda bu kuramı doğum öncesi gelişime uyarlamıştır (Gallatin, 2001: 50).

Ergenlik çağını yaşayan bir gencin hem basit ve temel içgüdülerce yönlendirilmeye çalışıldığı hem de sosyal hayat içindeki diğer önemli kurumlar ile yüzleşmeye başladığı söylenebilir. Hall tarafından insan evriminin en alt seviyesinde konumlandırılan çocuklar ile mukayese edildiğinde ergenlerin daha eğitilebilir nitelikte olduklarını söylemek mümkündür. Ergen dini, bilimsel veyahut sanatsal değerlerin önemini kavrayabilme yetisine sahiptir. Bu konular üzerine düşünebilir ve mantıksal değerlendirmeler yapabilir. Hall ergenin benzer şekilde yaşamına bir yön tayin etmeye eğilimli olduğunu öne sürmüştür. Bu teze göre ergenin artık toplumsal yapı dinamiklerini kavramaya başlaması ile birlikte kendisi için de o toplum içerisinde bir konumlandırma arayışına girmesi olağandır. Hall'un öne sürdüğü kurama duyulan itibar 20. yüzyıl başlarında kaybedilmiştir. Bu başarısızlığın en önemli sebepleri arasında ise insan gelişimi ve özümseme arasında olduğunu iddia ettiği bağda ısrarcı olması ve ergenliğe dair bilgi birikimini bir araya getirme sürecinde yaşadığı aksaklıklar gösterilebilir. Eduard Thorndike, Hall'un kuramının zayıf yönlerini ortaya koyan bir çalışma yapmıştır (Kulaksızoğlu, 2006: 20).

Amerikalı bir psikolog olan Arnold Gesell, Hall'un biyogenetik yaklaşımından ilham almıştır. Gesell ise 1950'li yılların başında normatif bir gelişim kuramı öne sürmüştür. Bu kurama göre insan yaşamının bir yılından diğer yılına geçişteki yaşanan değişimler gözlemlenerek bir evrim modeli ortaya konmaya çalışılmıştır. Yale Üniversitesi'nde yer alan çocuk merkezinin de yöneticisi olması sebebiyle on binden çok çocuğun normal oyun ve sosyal etkileşim esnasında gözlemlenmesine dayanan veriler elde etmiştir. Gesell'in öne sürdüğü bir diğer husus

ise ontogenetik değişimlerin yaşanma hızındaki farklılıkların açıklanması amacıyla oluşturulan ritmik bölümler (sequences) veyahut gelişim çevrimleri (cycles) şeklinde görölmektedir. Gesell belli başlı bazı düzensizlikler görölse dahi ergenliğin olgunlaşmanın istikrarlı bir süreci olduğunu savunmuş ve her bir bireyin kendine özgün bir büyüme yapısına sahip olduğunu ancak gelişimin genetik yapısını aynı türden olan bütün canlılar ile paylaştığını savunmaktadır (Clouiter, 1994: 880-881). Kısacası Gesell, ergenlikteki gelişimde genetiğin ve olgunlaşmanın önemine vurgu yapmıştır (Dinç, 2007: 17).

2.1.3.2. Psikoanalitik ve Psikososyal Kuram

Psikanalizcilerin ergenliği çocukluktan çok daha az önemli bir evre olarak düşündükleri görölmektedir (Gallatin, 2001: 54). Bu görüşün kurucusu Sigmund Freud (1856-1939)'dur. Her ne kadar o nöroloji, beyin araştırmaları ve sinir hastalıkları üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış ve teorilerini bunlar üzerine çıkarmışsa da kızı Anna Freud babasının bulgularını ve iddialarını ergenliğe uygulamıştır. Oldukça garip biçimde, Freudçuların ergenlikle asla çok fazla ilgilenmemelerine karşın döneme ilişkin çalışmalarını Hall'inkilerden çok daha etkili olmuştur. Freud'un bakış açısında kendisi psikolojiye yoğunlaşmışsa da güçlü bir biyolojik bakış açısının etkisi vardır ve biyolojinin kader olduğunu söylemiştir. Erkek ve kadınların genlerindeki anatomilerin farklı oluşundan dolayı tecrübelerinin kesinlikle aynı olamayacağına ve böylelikle birbirlerinden farklı olduklarına inanmıştır (Kulaksızoğlu, 2006: 21-24).

Söz konusu kuram diğer kuramlara bakıldığında ergenlikten daha çok ergen bireylerin erken gelişim dönemleri ile ilgilendiği görölmektedir. Sigmund Freud'un ergenlik öncesi döneme dair olan fikirlerini bilmeden direkt ergenlik ile ilgili tanımını okumak son derece yanlış sonuçlara yol açabilir. Psikanalitik kuramda çocukluk ve bebeklik dönemindeki bireyler cinsel dürtülerden oluşan bir yumak olarak tarif edilmektedir. Çocukluk çağındaki cinsel dürtülerin psikoseksüel dürtüler olarak ortaya çıktığı savunulmaktadır. Sigmund Freud'a göre çocukluk döneminde bebeğin meme emmesi veya parmağını emmesi bu dürtülerin başlangıcı olarak belirtilmektedir (şahin, 2014: 9).

Anna Freud (1895-1982), ergenin pubertiye girmesiyle fiziksel dengesizlik dönemine girdiğini çünkü id'in güçlenip davranış üzerinde baskın olduğunu iddia etmiştir. Bu dengesizlikten dolayı ergen fiziksel savunma mekanizmalarını problemleri çözmek için devreye sokmaktadır (Geçtan, 2006: 11-19). Her ne kadar Anna Freud erken çocukluk deneyimlerinin yetişkin kişiliğine ergenlikten fazla etki yaptığını kabul etse de, o gene de erinliğin bazı önemli ayarlamalara yön verdiğine inanır. Yeniyetmenin başedeceği sorunlarla küçük çocuğun yüzyüze geldiği ikilemler arasında fark olduğunda ısrar eder. Gözlemlerine göre eğer çocuklar güçlüklerle karşılaşmışlarsa genelde bu ana-babaları ile bir noktada çarpışmaları yüzündendir. Örneğin, çocuklar Oedipal düşlemlerini bastırırlar, çünkü bunu yapmazlarsa onlara korkunç bir şeyler olacağından korkarlar. Ergenlerde çatışma çok daha fazla içselleştirilmiştir. Elbette, ergenler gelişen cinsel içtepilerine izin verdiklerinde cezalandırılacaklarını bilirler, ama aynı zamanda bu içtepileri hakkında suçluluk duymayı da öğrenirler (Gallatin, 2001: 54).

Blos'a göre (1979), ergenlerde görülen çelişkili ruhsal durumlar çocukluğun libidinal nesnelere "ideal olmaktan çıkarma" sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle genç birey yetersiz kaldığı noktaların farkına vararak çocukluğunun ideal anne ve baba imgelerini değiştirmektedir. Bunun yanında kendi kişisel kısıtlarının da farkına vardığından benlik ideali de bozulmaktadır. Bahsedilen "ideal olmaktan çıkarma" sürecini büyüme sürecinin bir tamamlayıcı unsuru olarak ele almak gerekmektedir. Zira böyle bir süreç olmaksızın insan olma durumunun gerçekleri ile uyum sağlamış yeni nesnelere oluşturulması olanaksızdır. Ayrıca Blos, bu süreci bilimsel anlamda evrenin merkezi olma özelliğini insanın elinden alan Kopernik devrimi ile mukayese etmiş ve daha büyük çaplı bir değişim boyutunu ergenlikte gözlemlemiştir (Clouiter, 1994: 885-886).

Erik Erikson (1902-1994), yaşam üzerinde 8 bireysel gelişim dönemi olduğunu söylemiştir. Ergenliği beşinci dönem olarak alıp 11 yaşından 20 yaşına kadar devam ettiğini söylemiştir. Erikson'a göre ergenlik kimlik arayışının yaşandığı dönemdir ve bu dönemde ergen bugüne ve geleceğe dair bir düşünce geliştirmektedir. Bu dönemde ergende düzenli bir ruh hali ya da çalışma görülmez.

Erikson kimlik terimini ergenin hedef arayışını ve öz-algısını tabir için geliştirmiştir. Kimlik arayışı bugün ergenin karşılaştığı en önemli ödevlerden biri olarak kabul edilmektedir (Kulaksızoğlu, 2006: 30-32).

Erikson, psikoanaliz eğitimi almış ve psikoanalitik kuramda farklı uyarlamalar yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Ortaya attığı psiko-sosyal kişilik kuramı ergenliğe özellikle önem vermiştir.

Erikson'a göre insan hayatı başarma ve başaramama durumuna göre 8 evre olarak incelenmiştir ve bunları insanın sekiz çağı diye adlandırmaktadır. Hayatın ilk dönemi olarak temel güvene karşı güvensizlik dönemi tanımlandıktan sonra Freud'un anal dönemine eş olan çatışmayı da utanç ve endişeye karşılık bağımsızlık olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde fallik dönem eş girişimciliğe karşılık suçluluk dönemi ve gizli döneme eş çalışkanlığa karşılık aşağılık duygusu ve ergen içinde kimliğe karşılık kimlik karmaşası dönemi tanımlanmaktadır. İyi bir hayat yaşamak için genç yetişkin mahremiyete karşılık tecrit olma sorununu, orta yaşlı kişi ise durgunluğa karşı üretkenlik sorununu çözmelidir. (Şahin, 2014: 15).

2.1.2.3. Bilişsel Kuram

Jean Piaget (1896-1980), Piaget bireyin çevresine uyumuna yardımcı olacak yeni bir bilişsel yapı geliştirerek ergenlikte bilişsel gelişimi ele almıştır. Bilişsel gelişimin 4 bölümde ortaya çıktığını iddia etmektedir. Ergenlik öncesinde birey somut operasyon dönemindedir ve gerçekten tecrübe ettikleri hakkında mantıklı düşünebilmektedir. Ergenler ise formal operasyon dönemindedirler, içgözlem yapabilir, fikirler hakkında ve soyut düşünebilmektedirler. Problemleri çözmek ve sonuç çıkarmak için sistematik bir mantık kullanabilmektedirler. Birden fazla etkeni bir araya getirip bu etkenlerin üzerinden bir sonuç oluşturabilmektedirler. Ötesinde ne olduğunda ne olabileceğini düşünebilmekte ve kendilerine bir gelecek planı çıkartıp onu takip edebilmektedirler. Bu kuramın en önemli temsilcilerinden Jean Piaget biyolog olarak başladığı çalışmalarında biyolojinin etkisini bırakmıştır (Aydın, 2005: 131-134).

Piaget ve Inhelder'in görüşlerinden hareketle ergenin bilişsel yapısının belirli özellikleri olduğunu belirtmektedir. İlk olarak, ergen bir problemle karşılaştığında aynı anda pek çok faktörü içeren bileşimsel (kombinatuvar) bir mantık kullanmaktadır. İkinci olarak ergen, küçük çocukların düşüncesinden daha karmaşık bir yapıya sahip ikinci bir semboller sistemi (semboller için semboller) daha kullanabilmektedir. Buna göre ergen, bir problemi çözerken problemdeki gerçek durumların yerlerine X ve Y gibi yeni sembolleri yerleştirip, çözüme yönelik etkinliklerinde bu sembollerle düşünmeyi başarabilmektedir (Ahioglu-Lindberg, 2011: 6).

2.1.2.4. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

1980'lerde Albert Bandura sosyal öğrenme teorisine bilişselliğin rolünü de katarak teorisini genişletmiştir. Böylece Bandura bireyin kesin olarak çevresel faktörlerle şekillenmesinin ve onlardan etkilenmesinin ötesinde gelecekte içinde yaşayacağı çevreyi seçerek kendi kaderini belirleme gücünün üzerinde durmuştur. Buna göre birey çevrenin kendisine sunduğu ve hayatını etkileyen her şeyi edilgen olarak kabul etmekten öte etken olarak kendi hayatını kontrol edebilmektedir. Mutlu, saygılı ve kolay anlaşılır bir ergen; ailesi üzerinde olumlu bir etki oluşturabilir ve onları arkadaşça, sıcak ve sevgi dolu davranmaya itebilmektedir. Buna karşılık aşırı tepkili ve öfkeli zor bir ergen; ailesinin kızgınlığını ve tepkisini çekecektir. Bu bakış açısı ergenin kendi çevresini yaratmada bir etken olduğunu ileri sürmektedir (Dinç, 2007: 20).

Bireyin sosyal yapıya uyumunun başlangıç noktası aile olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile bireyin sosyalleşmesi, aslında aile yapısı içerisinde başlamış olmakla birlikte ergenlik döneminde sosyalleşme boyutu okul, arkadaş çevresi gibi aile dışındaki sosyal ortamlarda da devam etmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Ancak ergen için aile dışı sosyal ortamlarda da karşılaşılan durumlara ilişkin referans noktası aile olmaya devam etmektedir (Koç, 2004: 238).

2.1.2.5. Kültürel Etki Kuramı

Robert Havighurst (1900–1991), Havighursts ergenlik gelişim görevlerini ortaya çıkarmıştır. Buna göre; bireyin vücudundaki değişimleri kabul etmesi, diğer insanlarla daha anlamlı ilişkiler geliştirilmesi, duygusal bağımsızlığın kazanılması ve sosyal sorumluluk davranışlarının edinilmesi söz konusu gelişim ödevlerindedir (Dinç, 2007: 20).

Havighurst'a göre, ergenlik dönemi sekiz gelişimsel görev içermektedir (aktaran; Dinçel, 2006: 32);

1. Fiziki görünümü kabullenmek ve bedenin mümkün olan en etkin şekilde kullanmak,
2. Erkek veya kadın olarak belirlenmiş toplumsal cinsiyet rolüne uyum sağlamak,
3. Her iki cinsiyete de mensup akranlar ile yeni ve olgun ilişkiler geliştirmek,
4. Ebeveynler veya diğer yetişkinlerden duygusal anlamda özerk hareket etmek,
5. Kendisi için uygun olduğunu düşündüğü bir meslek dalı tercih etmek ve bu mesleğin gerektirdiği hazırlıkları tamamlamak suretiyle ekonomik özgürlük elde etmek,
6. Evlilik ve aile hayatı için hazırlık yapmak,
7. Sosyal sorumluluk dahilinde davranışlarda bulunmaya istekli olmak ve bunu gerçekleştirmek,
8. İdeolojik olarak bir görüş edinmek ve davranışları şekillendirecek bazı değer yargılarını ve ahlak sistemini kurmak.

Kurt Lewin (1890-1947), Lewin; ergenliğin, yetişkinliğin ayrıcalıkları kazanılmadan çocukluğun keyiflerinden vazgeçilmek zorunda olduğu ve ergenlerin neleri yapabileceklerinin açık olmadığı bir dönem olduğu için ergenlerin mutsuz ve kafalarının karışık olduğunu iddia etmektedir. Bu iddialarıyla temellendirdiği “alan teorisi” ergen davranışlarındaki belirsizliğin bilişsel yapı eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Söz konusu teorinin en güçlü yanı ise ergen davranışlarında görülen çok geniş bireysel farklılığı hem kişilik, hem de kültürel farklılıklarla açıklamasıdır (Dinç, 2007: 21).

2.1.3. Ergenlik Döneminde Gelişim

Bu bölümde ergenlik döneminde bedensel gelişim, duygusal gelişim ve sosyal gelişim özellikleri ele alınmıştır.

2.1.3.1. Ergenlik Döneminde Bedensel Gelişim

Ergenlik , çocukluktan erişkinliğe geçiş sürecidir. Bu süreç hormonal etkiyle ortaya çıkar, ilk klinik belirtiler yaklaşık olarak kızlarda 10, erkeklerde 12 yaşlarında ortaya çıkar. Biyolojik değişikliklerin tamamlanması 3-5 yıl sürer. Boy büyümesinde ve kemik olgunlaşmasında hızlanma, vücut ağırlığı, çeşitli organların ve vücut kısımlarının boyutlarında bir artma görülür. Vücut yapısında kız ve erkek farklılığı belirginleşir (Bayhan ve Artan, 2007: 164).

İç organlarda büyüme hâlâ hızlı bir şekilde devam eder. Normal yaşta olgunlaşan kızların boy uzaması orta ergenliğin sonlarında gelişimini tamamlar. Ancak geç olgunlaşanlarda son ergenlik döneminde de devam eder. Bu dönemde erkekler boy uzunluğu ve ağırlık artışı bakımından kızlara yetişirler ve geçerler. Orantısız büyüme bu dönemde kendini düzeltir ve yetişkin düzeylerine ulaşır (Poraz, 2010: 94-95).

Dönemin belli edilmesinde yaş kriteri de önem arz etmektedir. Kızların, erkekler ile kıyaslandığında genellikle iki yıl önce buluş çağına girdikleri ve daha kısa sürede cinsel olgunluğa eriştikleri söylenebilir. Diğer yandan, fiziksel olarak erkeklerde 13-15, kızlarda ise 11-12 yaşlarının boy artış hızının en yüksek olduğu

yaşlar olduğunu ifade etmek mümkündür. Ergenlik döneminde fiziki gelişim hızının en yüksek olduğu bu duruma “Büyüme Hızı Doruğu (BHD)” adı verilir (Koç, 2004: 234).

Tablo 2.1: Ergenlik Döneminde Fiziksel Gelişim

Erken Ergenlik Kızlar: 11-13 yaşları arası Erkekler: 12-14 yaşları arası	Orta Ergenlik Kızlar: 13-16 yaşları arası Erkekler: 14-17 yaşları arası	Geç Ergenlik Kızlar: 16-19 yaşları arası Erkekler: 17-19 yaşları Arası
-Fiziksel ve cinsel olgunlaşmanın başlangıcıdır -Bedensel değişimle ilgili kafa karışıklığı ve bocalama görülür -Kontrol kaybı duygusu yaşanır -Korku ve kaygılar görülür -Beden üzerinde deneyime başlar	-Bedensel değişim görülür -Yoğun cinsel duygular oluşur ve gelişir -Gençlik aşkları yaşanır -Cinsel merak ve cinsel ilişki nedeniyle yüksek hamilelik riski yüksektir	-Fiziksel gelişim tamamlanır -Bedensel değişimle ilgili görülen kafa karışıklığı ve bocalama azalır -Kendini kontrol duygusu artar -Daha olumlu ve daha gerçekçi benlik duygusu görülür

Kaynak: (Pawlowski ve Hamilton, 2017)

Genç için hızlı bir gelişim sürecine girilen ergenlik dönemi, oldukça çalkantılı bir dönemdir. Gençler ne “yetişkin” ne de “çocuk” olarak kabul edildikleri bu geçiş dönemine uyum sağlamakta zorluk çekerler. 11-12 ile 17-18 yaşları arasında kapsayan ergenlik döneminde fizyolojik ve hormonal değişiklikler kendini gösterir. Cinsiyet hormonlarının üretiminin artması, erkeklerde sperm, kızlarda yumurta hücrelerinin etkin hale gelmesi, vücutta birtakım değişiklikler olmasına neden olur. Erkek ve dişi cinsiyet hormonlarının salgılanmaya başlaması ve bu hormonların vücuttaki öteki hormonlarla birleşmesi, kemik ve kaslardaki büyümeyi hızlandırır (Bilgin, 2008: 67).

Çocukluk dönemlerinde erkekler kızlara nazaran daha uzun iken, ergenlik dönemlerinde kız çocuklar için ilk büyüme atılımı gerçekleşir ve çoğunlukla ergen kızların ergen erkeklerle göre daha uzun ve ağır oldukları söylenebilir. Bu atılımın görüldüğü zaman dilimi genellikle on ile on iki yaş arasındadır (ortalama olarak on

iki yaş) ve bu dönemde kız çocukların büyük bir çoğunluğu yılda 5-10 cm büyümektedir. Kız çocuklarındaki bu atılım süreci maksimum boy ve kiloya erişilen yaş olan on altı veya on yedi yaşına değin sürmektedir (Gander ve Gardiner, 2004: 445).

Ergenlik döneminin sonunda ki dönem kızlarda ortalama 16; erkeklerde ortalama 18 yaşır, bireyin büyüme ve gelişmesi büyük oranda tamamlanmıştır. Boy, yılda 5-7 cm kadar uzar. Ergenliğin başlangıcında erişkin boyunun yaklaşık % 80'i kadar olan boy, ergenlik sonunda erişkin boyun % 99'una ulaşır. Bu dönemde ağırlık artışı yılda 2.25-2.75 kg arasındadır. Ergenlik dönemi boyunca vücut ağırlığı kızlarda 16 kg, erkeklerde 20 kg kadar artar. Bu ağırlık artışının nedeni iç organlardaki büyüme, iskeletin büyümesi ve kütesinin artması, kas dokusundaki gelişme ve yağ dokusundaki artmadır (Bayhan ve Artan, 2007: 164-165).

Ergenlik süreci içerisinde fizyolojik gelişim ve olgunlaşma bakımından en yoğun geçirilen dönem 12-16 yaş aralığıdır. Bu dönem içerisinde ergen yaşadığı toplum tarafından ideal olarak belirlenmiş olan standart vücut tarzının da tesiri ile bir beden imgesi kazanmaya başlar. Ergen için referans alınan ideal vücut ölçülerinin belirleyicisi aile, arkadaş çevresi ve toplumun genel değerleridir. Ergenin ideal beden figürünü etkileyen diğer faktörler arasında medyada tavsiye edilen vücut ölçüleri veyahut ergen tarafından beğenilen bir ünlünün tipi de sayılabilir (Koç, 2004: 234).

2.1.3.2. Ergenlik Döneminde Duygusal Gelişim

Çocuk, bir hayli uzun ve dengeli bir davranış sürecinin hemen ardından birden bire dengesiz ve düzensiz bir aşama olan ergenliğe adım atar. Ergenlik döneminin genellikle özlem duyulan bir hayat dönemi olmadığı söylenebileceği gibi ergen açısından da geçirilmesi bir hayli zor bir dönem olduğu kabul edilmektedir. Bu aşamada genellikle ergen yalnızca kendi doğrularının peşinde gittiğinden, yetişkinlerin bir şeyler anlatma çabasının çok yoğun şekilde görüldüğü bir süreçtir. Ergenlik ile ilgili çalışmaları ile ün kazanan Stanley Hall'a göre ergenlik dönemi hızlı ve belirgin değişimlerin görüldüğü ve çocuğun tamamıyla yeni bir karakter kazandığı bir evredir. Hall, bu değişikliklerin kaynağı olarak ise cinsel olgunluk gibi

biyolojik etmenleri göstermiştir. Hall'un yaptığı tanıma göre bu aşama fırtına ve ergenlik dönemi olarak bu süreç bireyin duygusal, dengesiz ve özseziye muhtaç birisi halini aldığı dönemdir (Yavuzer, 2007: 268).

Ergenlerde duygusal gelişim özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kılıçarslan, 2009: 114);

-Duyguların Yoğunluğunda Artış: Buluş çağından itibaren duygu yoğunluğu açısından ergenlerde bir artış gözlenir. Hüzün, neşe, öfke, korku gibi duyguların dışa vurumu esnasında bu yoğunluk bariz şekilde hissedilir. Duygu yüklü olma ve coşku halinin çok yüksek seviyelerde oluşu bu duygu yoğunluğunun dışa vurulmasını gerektirir. Olumsuz duyguların dışa vurumu genellikle el ve kol hareketleri, mimikler ve bağırma gibi sözlü ya da sözsüz davranışlar ile gerçekleşirken, olumlu duygular ise genellikle heyecan, coşku ve karşı cinse dair duygusal şiir, hikâye, hatıra defteri gibi objelere yazılan yazılar ile kağıt üstünde olmaktadır.

-Aşık Olma: Karşı cinse duyulan ilgi buluş çağından önce başlamaktadır. Cinsel anlamda beğenme ve beğenilme güdüsü ergenlik döneminde bireye heyecan katan duygulardır. Ergenliğin başlarında karşı cinse duyulan ilgi daha çok ortamda birlikte vakit geçirme isteği şeklinde görülürken, ileri dönemlerde ise bazı romantik duygusal görülmektedir.

-Mahcubiyet ve Çekingenlik: Buluş çağı başlamadan önce kendisini gösteren ve bu çağda da süregelen bir durumdur. Vücutlarını bir nevi saklama isteği görülmektedir. Değişik zamanlarda ve hızlarda vücutlarında oluşan değişiklikleri diğer kişilerin merakından uzak tutmak istemektedirler.

-Aşırı Hayal Kurma: Hem biyolojik ve cinsel olarak yaşanan gelişim hem de duygu yoğunluğundaki artış ve zihinsel gelişim ile birlikte ergenlerin aklından geçenlerin gerek niteliği gerekse de yoğunluğu değişmektedir. Ergenin isteklerini fikirlerine yansıtma aracı hayal kurmaktır. Bu hayallerin konusu geleceğe yönelik çabalar olabileceği gibi gerçekleşmesini çok istediği bir olay ya da durum da olabilir.

Hayallerin içeriği çoğunlukla karşı cins ile ilişkilidir. Hayal etme gücü yaratıcılığı besleyen en önemli kaynaktır. Dolayısıyla faydalı bir özellik olarak ergenlikte teşvik edilmelidir. Fakat gerçekleşmemiş veya gerçekleşmesi imkânsız durumlar olmuş gibi düşünülüyor ve üzerine hayaller kuruluyorsa ergen için bir telafi ve sığınma aracı şeklinde değerlendirilmeye başlanmış anlamı çıkarılabilmektedir.

-Tedirgin ve Huzursuz Olma: Ergenin yüzleştiği stres uyarılarının tesir derecesine göre ve uyanların yarattığı algı şekline göre değişiklik göstermektedir. Ortaya çıkan değişikliklere adapte olma çabası da huzursuzluk yaratabiliyorken yaşlılar ve yetişkinler ile olan sosyal etkileşimlerde yaşanabilecek aksaklıklar da huzursuzluk kaynağı olabilmektedir.

-Yalnız Kalma İsteği: Buluş çağındaki bireyler, bazı zamanlarda diğer insanlardan uzaklaşarak kendisi ile baş başa kalmak istemişçesine hareket etmektedirler.

Ergenlik çağını yaşıyor olan gençlere ilişkin gerçekleştirilen alan araştırmaları, onların duygusal sorunlarının; yaş aralıklarına, okuldaki devamsızlık durumlarına, ailelerinden gördükleri tutumlara, zekâ düzeylerine ve çevrelerinin kendilerini kabullenme oranlarına göre değişiklikler gösterdiğini ortaya koymuştur. Diğer yandan yine araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre ergen gençlerin en sık kaygılandıkları hususlar gelecekleri ile ilgili olanlardır. Eğitim görenlerin istedikleri okulda eğitim görememe endişesi var iken bunun sonucunda sevdikleri işi yapamama kaygılarının olduğu gözlemlenmiştir (Koç, 2004: 235).

2.1.3.3. Ergenlik Döneminde Sosyal Gelişim

Toplumsallaşma ya da sosyalizasyon kavramlarıyla ifade edilen sosyalleşme, sosyolojinin ve psikolojinin temel konularından biridir. İnsanlar doğdukları andan itibaren sosyal bir yaşama başlarlar. Bebekler doğdukları zaman gereksinimlerinin karşılanması için anne baba veya kendilerine bakan başka bir kişiye muhtaçtırlar. Bu da çevresindeki insanlarla ilk sosyal ilişkileri ve bağları kurması anlamına gelir. Çocuğun içinde bulunduğu toplumun inançlarını, tutumlarını ve kendisinden

beklediği davranışları öğrenmesine “sosyalleşme” denir (Bayhan ve Artan, 2007: 237).

Tablo 2.2: Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Gelişim

Erken Ergenlik Kızlar: 11-13 yaşları arası Erkekler: 12-14 yaşları arası	Orta Ergenlik Kızlar: 13-16 yaşları arası Erkekler: 14-17 yaşları arası	Geç Ergenlik Kızlar: 16-19 yaşları arası Erkekler: 17-19 yaşları arası
Kendini tanımlamak için ailenin dışına bakmaya başlar -“Ben normal miyim?” sorusunu sorar -Değerleri belirli ya da tanımlanmış değildir. Değerler hala ana-babaların değerleridir ancak sorgulanma ya başlamıştır -Doğru ve yanlış, siyah ve beyaz gibidir -İç denetim gelişmemiştir	-Kim olduğu, ne yaptığı ve neyin iyi olduğu konusunda arkadaşlar ana-babalardan daha etkilidir -Benmerkezcilik ön plana çıkmaktadır -Kendi değerlerini geliştirme ve test etme dönemidir. Bunu yapabilmek için ana-babaların değerlerinin reddedilmesi gerekmektedir	-Bir erişkinin benlik duygusuna ulaşma -Akran grubunun önemi azalır -Çalkantılar ve bocalamalar azalır, değerler netleştirilir -İç denetimler ve bilinç artık gelişmektedir

Kaynak: (Pawlowski ve Hamilton, 2017)

Ergenlik döneminde sosyalleşme de en önemli etkenlerden birisi arkadaşlıktır. Çocuklukta ve ilk ergenlikte kişi arkadaşlarını çoğu zaman yakınlarında yaşayan ve birbirini uzun zamandır tanıyan kişilerden seçer. Ancak, ortaokuldan liseye doğru ilerledikçe genellikle okul değiştirilir ve bu da grubun daha farklı kişilerden oluşmasına yol açar; arkadaşlık daha fazla benzer ya da tamamlayıcı ilgilere ve kişiliklere dayanmaya başlar (Gander ve Gardiner, 2004: 287).

Ergenlik döneminde sosyal uyum ve başarı, daha önceki dönemlerdeki sosyal deneyim ve kazanılan sosyal becerilerle ilgilidir. Çocukluk yıllarında anne babadan, yeterince ilgi ve şefkatin görülmesi, kendine olan güven duygusunu geliştirmiş olması, anne baba ile sağlıklı iletişim kurulmuş olması, sosyal beceri kazanmasına yardım eden sağlıklı akran ilişkilerinin olması bireyin ergenlik döneminde sosyal gelişimini artırmada önemli rol oynayacaktır (Çağdaş ve Seçer, 2005: 57).

Nitekim ergenlikte önemli bir diğer gelişim boyutu sosyal gelişmedir. Bilindiği gibi bireyin sosyalleşmesi ilk olarak ailede başlamaktadır. Bu bağlamda ergenin sosyalleşme süreci aslında çocukluk döneminde başlamış ve ergenlik döneminde ise bu süreç ailesinin dışına taşarak okul çevresi ve dolayısıyla arkadaş grupları ekseninde hızla devam etmektedir. Bu sosyalleşme sürecinde ergen için önemli gördüğü konularda ailesi, hâlâ bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir (Koç, 2004: 238). Ancak bu bağın zayıflaması ergeni sosyal çevreye daha fazla itmeye başlar ve bu çevre eğer madde bağımlılığına açılan bir kapıysa tehlikeli bir yolun başlangıcı olabilir. Ergen gelişip olgunlaşırken onu geleneksel, kabul gören tutum ve davranışlara ya da kabul görmeyenlere yönelten etkenler bulunmaktadır. Uygun olmayanlara yönelmek, madde kullanımı ve bağımlılık için risk etkenleri olarak düşünülebilir.

Araştırmalarda alkol ve madde kullanımında tutarlı gelişimsel bir seyir olduğu görülmektedir.

1.Ergenler önce alkol (bira, şarap) ve sigara gibi yasal olan maddeleri denemektedirler

2.Bira ve şarabı rakı, viski gibi daha sert içkiler takip etmektedir

3.Alkol kullanımını esrar, esrarı diğer yasa dışı uyuşturucular takip etmektedir. Bu süreç cinsiyet ve ergenin içinde bulunduğu kültüre göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Ergenlerde madde kullanımı, gelişimsel görevlerini uygun şekilde yerine getirmelerini engellemektedir. Sonuçta iş, okul, aile gibi pek çok alanda sorunlar çıkmaktadır. Kimlik oluşturma, bağımsız bir birey olarak kendini ortaya koyma gibi pek çok gelişimsel görev engellenmektedir. Sonuçta madde kullanan ergen akranlarının gerisinde kalmakta, bu onu çaresizliğe sevk etmekte ve madde kullanımı sürmektedir(Güler, 2004). Aşağıda madde bağımlılığı ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

2.1.4. Madde Bağımlılığı ve Ergenlikte Bağımlılık Yapan Madde Kullanımı

Günümüzde gelişmiş ve gelişmemiş toplumların en büyük sorunlarından bir tanesi madde bağımlılığıdır. Özellikle ergen yaşlarda daha çok görülen bağımlılıklarda madde bağımlılığı önlem alınması gereken problemlerin başında gelmektedir. Bu bölümde madde kullanımı ve ergenlikte bağımlılık yapan madde kullanımı üzerinde durulmaktadır.

Araştırmalarda ergenlikteki alkol ve madde kullanımının yetişkinlik dönemindeki alkol ve madde kullanım şeklini belirlediği gösterilmiştir. Madde kullanım şeklinin, sonuçları gibi pek çok boyutta ergenler ve yetişkinler arasında farklılıklar oluşturduğu gözlenmektedir. Ergenlerde madde kullanımı daha çok deneme ya da kötüye kullanımı tarzında olduğu için, yetişkinlerde uygulanan bağımlılık kriterlerinin hepsini kullanmak geçerli bir yöntem olmayabilir. Ergenlerin gelişim süreçleri içinde yerine getirmeleri gereken sosyal ve bilişsel belli başlı bir takım görevleri vardır. Başta bireysel kimlik oluşturma gelmektedir. Bunu başarıyla tamamlayan bir ergen ebeveynlerinden bağımsız bir birey olduğunu kabul etmiş ve yetişkinlik dönemine ait görevlerini yerine getirmekte kullanacağı bir takım becerileri edinmiştir. Kendi kimliklerini oluşturmak ve bağımsız bireyler olmak için pek çok davranış denemektedirler. Bu sadece ebeveynlerden bağımsız olmak için değil, özerk birer birey yani yetişkin olmak için yaptıkları girişimlerdir. Madde kullanımı da ergenlerin bu dönemde denedikleri davranışlardandır. Madde kullanmak çoğu zaman bağımsızlık ve özerkliğin simgesi olarak açıklanmaktadır(Güler, 2004).

2.1.4.1. Madde Bağımlılığı

Bağımlılık' kelimesi latince 'adamak; kendini başkasına adamak' anlamlarına gelen 'addicere' kelimesinden türemektedir (Nurmedov, 2010). Sözlük anlamında bağımlılık kavramı, "bağımlı olma durumu, tabiiyet" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Bağımlılık, ruhsal ve bedensel sağlıklarına ya da sosyal yaşamlarına zarar vermesine karşın, insanların belirli bir takıntılı durumu yinelemeye yönelik engellenemeyen bir istek duymaları ve bunu sürdürmeleri hali olarak

açıklanmaktadır. Bağımlılık dendiğinde akla ilk önce ilaç tanımına da uyan bazı kimyasal veya bitkisel maddelere duyulan bağımlılık gelmektedir (Uzbay, 2009: 5).

Psikolojik bağımlılık gereksinimlerini tatmin etme, doyum ve haz alma amacıyla maddeye düşkünlüktür (Deveci, 2017). Psikolojik açıdan bağımlılık; kişinin ahlaken hoş görülme ve tıbben kesin olarak tespit edilen zararlı etkilerine rağmen zehirleyici maddeye karşı bir istek ve ihtiyaç hissetmesidir. Buna göre örneğin belli periyotlarda bir alkolik alkol, esrarkeş de esrar bulamadığı veya kullanamadığı durumlarda birtakım ruhsal huzursuzluk, sinirlilik, asabiyet gibi semptomlar gösterir. Bu durumlar, ruhsal bağımlılığın varlığının kanıtıdır(Özyazıcı, 2005: 160). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından bağımlılık yapan maddeler, ‘önüne geçilmez gereksinme yahut arzu, kullanıldığı miktarı artırma eğilimi, ruhsal, fiziksel bağımlılık hali oluşturan maddeler olarak açıklanmaktadır(Sağar, 2014: 15).

Alkol, uyuşturucu ve uyarıcı ilaçları ve maddeleri kullanan insanların davranış bozukluğu göstermeleri ve tedavi almaları gerekmesi şeklindeki tanımlamalardan bağımlılık kavramının psikolojik, hukukî ve farmakolojik yönlerinin de olduğu görülmektedir (Karadeniz, 2009: 7). Bunlardan psikolojik bağımlılık maddeye alışma, arzu etme, onsuz yapamayacağına inanma halidir. Madde alınmadığı takdirde anksiyete, sinirlilik hali gibi psikolojik belirtiler ortaya çıkabilmektedir (<http://www.bagimlilik.biz>).

Alışkanlıklar yavaş yavaş vazgeçilmez hale geldiğinde karşımıza bağımlılık kavramı ortaya çıkmaktadır. Bağımlılık anlamı bakımından oldukça geniş bir kavramdır. Bağımlılığın sözcük anlamı; birey ve nesne(si) arasında bireyin seçimiyle başlayan aynılık ve süreklilik özelliği taşıyan çok yönlü bir ilişkidir (DDK, 2014: 806). Genel anlamı ile bağımlılık; bir nesneye, kişiye, ya da bir varlığa duyulan önlenemez istek veya bir başka iradenin güdümü altına girme durumu olarak tanımlanmaktadır (DDK, 2014: 806).

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte çeşitli bağımlılıkları geliştirebilmektedir. Özellikle uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı, kısa bir süre

sonra kötü ve zararlı sonuçlara yol açabilmektedir. Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler, merkezi sinir sistemi üzerinde etkili olup; bireyin ruhsal yaşamını, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını değiştirmektedir. Ayrıca içerisindeki kimyasal özellikleri nedeniyle de kısa ve kolay yoldan alışkanlık yaratırlar. Bu alışkanlıklar, maddelerin oluşturduğu etkiler sebebiyle kısa süre de bağımlılığa yol açabilmektedir (Kasap, 2015: 62).

DSM 5 tanı ölçütleri doğrultusunda madde ile ilişkili bozukluklar ve bağımlılık bozuklukları 10 ayrı maddede incelenmektedir (Aydın, 2015: 8):

- Alkol
- Kafein
- Kenevir (kannabis)
- Varsandırınlar (hallüsinojenler)
- Opiyatlar
- Dinginleştirici, uyutucu ve kaygı gidericiler (sedatif, hipnotik ve antisyolitikler)
- Uyarıcılar (amfetamin, kokain ve diğer uyarıcı maddeler)
- Tütün ve diğer bilinmeyen maddeler.

2.1.4.2. Ergenlikte Bağımlılık Yapan Madde Kullanımı

Ergenlik döneminde en fazla görülen bağımlılık ve alışkanlık yapan maddelerden birincisi sigara olarak görülmektedir. Sigara kullanımı toplumun önemli bir kesimini etkilemekte ve gençler arasında da giderek artan bir sıklıkla yayılmaktadır. Bu nedenle sigara çocuk ve gençleri hedef alan sağlık eğitimleri kapsamında önceliği olan bir sorundur. (Doğan ve Ulukol, 2010: 180).

Ergenlerde görülen bir başka bağımlılık yapıcı madde alkoldür. Alkol, genel olarak çoğu kültürde beyni rahatlatıcı bir araç olarak (beyin depresanı) görülmekte ve

kullanılmaktadır. ABD' de yaklaşık erişkinlerin % 90'nın yaşamlarının herhangi bir döneminde alkol ile ilgili bir yaşantıya sahip oldukları belirtilmiştir. Ergenlikte alkol kullanım oranları ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, yapılan araştırmalarda ergenlerde alkol kullanım oranlarının % 51 ile % 62 arasında farklılık gösterdiği görülmektedir (Siyez, 2009: 80).

Ergenlikte madde kullanımına başlamakta arkadaş etkisi çok önemlidir. Genç, arkadaşının kullandığı maddeyi merak edip kullanmaktadırlar. Sigara ve alkolün deneysel kullanımı daha sonra bunların ara ara kullanımına neden olmaktadır. Bu tür maddelerin giderek artan sıklıktaki kullanımı bağımlılık oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bunu esrar ve diğer maddelerin kullanımı izler. Bu maddelerden sonra opiyoid ve diğer hallusinojenler tercih edilir (Çataloğlu-Sinangil, 2010).

Ergenlerin madde kullanım sorununa yönelik dikkat artışının diğer nedenleri ergenlik döneminin özellikleri ile ilgilidir. Ergenlerin %80'i yaşamlarını kazalar, intihar ve cinayet gibi trajik ölüm biçimi ile yitirmektedir. Bu ölümlerin yaklaşık %50'sine ilaçların ve alkolün neden olduğu saptanmıştır. Madde kullanımı olan ergenlerin kullanmayanlara göre üç kere daha fazla intihara başvurdukları bildirilmektedir. Denebilir ki ergenlik yapısı gereği madde kullanımı için incinirlik ve duyarlılık taşıyan bir süreçtir. İlaç deneyiminin bile istatistiksel olarak normatif bir ergen davranışı olduğu söylenebilir. Çoğu ergen başlangıçta deneme ve görme amacıyla madde kullanmakta sonra da bırakmaktadır. Fakat bu denemeler biyolojik ve toplumsal olarak uygun olan ergenlerin ileride madde bağımlısı olmasına hazırlık anlamına da gelebilmektedir (Özbay vd. 1991: 54).

Aslında bütün ergenlerin uyuşturucu maddeleri kullanma riski taşımalarına rağmen bazı ergenlerde bu risk daha fazlaşmaktadır. Ergenlerle yapılan epidemiyolojik ve klinik çalışmalarda madde kullanımı ile ilişkili kişisel, sosyal ya da genetik pek çok risk faktörü tanımlanmıştır. Bu nedenle de madde kullanımını ve bağımlılığını açıklamada tek bir faktöre vurgu yapmak yerine biyopsikososyal faktörlerin etkileşiminden bahsetmenin daha doğru olduğu söylenebilir. Risk faktörleri ile ilgili önemli bir diğer nokta ise kişinin yaşamındaki risk faktörleri arttıkça maddeleri kullanma olasılığının da bir o kadar arttığı ifade edilebilir. Hatta

önemli risk faktörlerini taşımakla birlikte halihazırda madde kullanmayan bir bireyin de ilerleyen dönemlerde madde kullanımını riski bu riskleri taşımayan bir bireye göre daha fazla olduğu belirtilmektedir(Siyez, 2009: 90).

Psikoaktif madde kullanan kişilerde davranış sapmalarının daha fazla olduğu ve davranışlar üzerinde kontrolün daha az olduğu saptanmıştır. Eroin ve ekstazi bağımlısı kişilerin dışa yönelen saldırganlığın ve düşmanca davranışların yüksek düzeyde olduğu izlenmiştir (İçmeli, 2012). Görüldüğü gibi madde bağımlılığının tek bir madde olarak ele alınmadığı aksine uyuşturucu etkisi olan çeşitli maddelerin madde bağımlılığına yol açtığı söylenebilir. Buna göre çeşitli madde bağımlılıklarının davranışlardaki niyete farklı türlerde yansımalarının olabileceği söylenebilir. Bu yansımalarından birinin de düşmanca niyet yüklemesi olduğu değerlendirilmektedir. Düşmanca niyet yüklemesi yanlılığına ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

2.1.5. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığıyla İlgili Kuramsal Açıklamalar

İnsanlar günlük yaşantılarında karşılaştıkları bazı olayları ve davranışları anlamlı hale büründürmek için içsel veya dışsal birtakım süreçlerden faydalanmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2007)). Hemen hemen her durum karşısında insanoğlu neden ve sonuç ilişkisini kurmakta ve sık sık kendine “niçin” ve “nasıl” sorularını yöneltmektedir. Bu sorulara yine kendileri tarafından verilen yanıtların büyük kısmı ise kendi kişisel algıları tarafından şekillendirilmektedir (Güven, 2011: 40).

Dolayısıyla sosyal psikolojik araştırmaların üzerinde önemle durduğu noktalardan bir tanesi de insanlar tarafından olayların, olguların ve insanların hakkındaki algıların çıkarım şekli olmaktadır. Bahsi geçen çıkarımlar “yüklemesi kuramı” denilen kuramsal yaklaşımla açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır (Gürses, 2008: 360).

Ancak davranışlarla ilgili olarak yapılan bu nedensel yüklemeler gelişigüzel değil, sistemli bir şekilde, belirli ilkelere göre olmaktadır. Yükleme, bir kişinin davranışlarına bakarak, diğer kişilerin ya da kendisinin içsel durumu hakkında

yaptığı bir çıkarsama olarak açıklanabilir (Ülgüner, 2010). Genel olarak nedensel analizin insanların geleceği tahmin ve olayları kontrol etme ihtiyacından kaynaklandığı belirtilmektedir. Belirli sonuçların elde edilmesi için hangi faktörlerin gerektiğinin bilinmesi o sonucun kontrol edilebilmesine imkân tanımaktadır. Ya da en azından ne olabileceğini tahmin edilmesini sağlamaktadır. Bu noktadan hareket edersek nedensel yüklemenin amaçların gerçekleştirilmesi için oldukça önemli olduğu görülmektedir (Ülgüner, 2010).

Günlük hayatta “insanların neyin, neye neden olduğuna nasıl karar verdikleri” ile ilgili çalışmalar yani yükleme veya atfetme “hamletme” teorisi ile ilgili araştırmalar 1945’li yıllarda başlamış ve sonrasında hız kazanmıştır. Ancak bundan çok daha önce, Hume, Kant ve Mill gibi filozoflar insanların bir olayı, başka bir olayın nedeni olarak açıklama girişimlerini yakından takip etmişlerdir (Gürses, 2008: 363). Yükleme kuramlarının temel amacı, sokaktaki adamın yaşamındaki olayları açıklamak için kullandığı nedenleri ve özellikle bu nedenlerin belirleyicileri (önkoşulları) ve sonuçlarını analiz etmektir. Yükleme kuramları, insanların nedensel açıklamaları nasıl yaptıklarını ve niçin sorusunu nasıl cevaplandırdıklarını anlamaya çalışmaktadır (Sevim, 1993: 593).

Söz konusu çıkarsamalar yükleme kuramı, adı verilen birçok kuramsal yaklaşım tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Bir yükleme, bir gözlemcinin açık davranışa bakarak, bir aktörün ya da kendisinin içsel durumu hakkında yaptığı bir çıkarsama olduğu söylenebilir (Taylor vd., 2015: 132).

Günümüzde yükleme kuramının temeli altı farklı kuramsal yaklaşımdan şekillendirmektedir. Sosyal psikoloji alanında en çok kullanılan altı ekolü şöyle sıralanabilir:

1. Heider’in naif veya sağduyu psikolojisi (common sense psychology)
2. Jones ve Davis’in karşılıklı çıkarımlar (correspondent inferences) teorisi
3. Kelley’in birlikte değişme (covariation) ve nedensel şema teorileri

4. Schacter ve Singer'in duygusal kararsızlık (emotional lability) kuramı
5. Bem'in benlik idraki (self-perception) kuramı
6. Weiner'in başarıma güdülenmesi .

Farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, başlıca kuramcılar, (Heider, 1958; Jones ve Davis,1965; Kelley, 1967; Weiner ve ark., 1972) günlük yaşamda karşılaşılan olayları, davranışları açıklama ve değerlendirme çabalarını konu alan Heider'in (1958) naif psikolojisini kendilerine temel almaktadırlar. Heider'in yanı sıra, Jones ve Davis (1965), Kelley (1967) ve (1979); Weiner ve arkadaşları (1972) bu alanda temel yaklaşımları olan kuramcılardır denebilir (Tankişi, 2007: 16). Fakat düşmanca niyet yükleme yanlılığıyla ilgili olarak aşağıda sadece Heider, Jones ve Davis ile bilgi işleme kuramları ele alınmaktadır.

2.1.5.1. Heider'in Naif Psikoloji Kuramı

Yükleme sürecinin incelenmesi son 40 yıldır birçok sosyal psikologun (Heider, 1958; Weiner, 1986) çalışma alanını oluşturmuştur. "Fritz Heider, insanların davranışı açıklamada nasıl bir yöntem izlediklerini inceleyen ilk sosyal psikologdur. Heider, her insanın davranışı açıklamasında kullandığı bir genel kuramı olduğuna inanmıştır" (Kağıtçıbaşı, 2004: 228). Heider (1958)'in amacı "naif psikolojiyi", bir başka deyişle insanların yüklemelerine yön veren yasalardan oluşan halk bilgisini anlayarak, bunların insan ilişkileri üzerindeki etkisini tespit etmektir. İnsanlar, bir davranışı failin kendisiyle ilgili veya dış çevreyle ilgili nedenlerle açıklamaktadırlar. Bu ayrımı yapmak üzere bireyin, çevrenin ve eylemin sonucunun çeşitli özellikleri incelenmektedir (Kuşdil vd., 2014: 86).

Heider (1958: 141) Naif Psikoloji isimli çalışmasında davranış eyleminin çevresel ve kişisel enerji olmak üzere iki etkene bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Davranış çıktısı çevresel ve kişisel etkenlerinin bir çıktısı ve aralarındaki ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çevresel etkenler, görev zorluğu şans gibi faktörlerden oluşmaktadır. Kişisel etkenler ise, bireyin niyeti ve

çabasıyla belirlenen motivasyon faktörleri ve bireyin özellikleriyle ilgili yeterliliği, huy gibi faktörler olarak sayılmaktadır (Specht vd., 2007: 536).

Bir olay alışıldık-beklendik şekilde ortaya çıktığında “neden ya da niçin öyle oldu” soruları sorulmaktadır. Çünkü o olay her zaman öyle olmaktadır; farklı bir şey beklemiyoruz ki... Burada nedensellik yüklenilmesi otomatik olarak işlemektedir. Fakat açıkça beklenmedik-olağandışı bir durum ortaya çıktığında bunun nedenini bilme ihtiyacı duyulmaktadır. Örneğin; kırmızı ışıkta durulur yeşilde geçilmektedir. Buna uymayan bir trafik düzeni yaşamı çekilmez kılacaktır. Aynı şekilde yolda giden bir arabanın aniden “u” dönüşü yapması beklenmez. Lokantada kuru fasulye sipariş edildiğinde dana haşlamanın gelmesi söz konusu değildir. İnsan yaşamı bu düzenliliklere göre kurulmuştur. Bireyler yaşamın bilinen şekilde yaşanacağına güvenmek durumundadır; yoksa dünya yaşanır olmaktan çıkacaktır (Gökdağ, 2011: 27).

Heider (1958), bilişsel yapının yalnızca nesnel kanıtlardan değil bireylerin pozitif görünümüne ait öznel ihtiyaçlardan, isteklerden ve tercihlerden de etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu tür bir pozitiflik arayışı, uyarlanabilir bir fonksiyona da yardımcı olabilmektedir (Amy vd. 2004: 711). Heider’in çalışmalarında temel amaç kişilerin bireysel algıları ve kişilerarası davranışlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Kızgın ve Dalgın, 2012: 63). Örneğin failin eylemi yerine getirebilecek olması durumunda bireye, yeterliliğinin bulunmadığına inanıldığı durumlarda şans gibi dışsal faktörlere atıf yapılmaktadır. Benzer biçimde failin niyetine ve eylemi kasıtlı yapıp yapmadığına yönelik algı da atfın yönünü etkilemektedir. Faile ait çaba, arzu, duygu gibi etkenler, çevreye dair ise zorunluluk, gereklilik gibi dışsal etkenler insanlar tarafından davranışları anlamlandırmakta kullanılan ipuçlarıdır denebilir (Kuşdil vd., 2014: 86).

Yükleme süreci, bireyin diğer bireylerin eylemlerini yorumladığı bilişsel işlemler olarak açıklanmaktadır. Bireyler sadece diğer bireylerin davranışlarını değil kendi davranışlarını da yorumlamaktadırlar. Ayrıca hem kentlilerinin hem de diğer insanların geçmiş davranışlarını açıklamaya, gelecekteki davranışlarını talimin etmeye de çalışmaktadırlar (Seher, 1993: 594). Nedensellik algılamalarının çoğunda

temel sorun, belirli bir davranış, eylem ya da olayın içsel durumlara, yani kişisel özelliklere mi yoksa dışsal güçlere mi yükleneceği sorunudur. Bir kişi, genellikle ya bazı kişisel özellik ve eğilimleri nedeniyle ya da bazı dışsal güçler nedeniyle davranıyor olarak algılanmaktadır. Sözünü ettiğimiz sarışın bizim, temelde çok güçlü ve ayırimsız (herhangi bir kadın olabilir) bir iç cinsellikle mi yoksa onun özellikleri (bizim dışımızda bir neden) nedeniyle mi kendisini istediğimizi bilmek istemektedir (Taylor vd., 2015: 132).

Olayların ve davranışların nedenlerini açıklarken yapılan yüklemelerle ilgili en önemli konu, yapılan açıklamaların odaklandığı yer olarak açıklanmaktadır. Heider'a göre (1958) insanlar belirli bir eylemi genel olarak içsel durumlara dayanarak açıklanmaktadır. "İçsel atıf, bir kişinin davranışının nedenlerinin kişinin içsel özelliklerinden kaynaklandığını varsaymaktadır. Kişinin içsel özelliklerinden kastedilen, o kişinin kişilik özellikleri, tutumları, yetenekleri, çabaları, ruh hali, vs., yani tamamen kişinin kendisiyle ilgili nitelikleri olduğu söylenebilir. Yapılabilecek başka tür atıf da, dışsal atıftır. Burada söz konusu olan kişinin dışında gerçekleşen herhangi bir durum ya da davranışla açıklanmaktadır" (Kağıtçıbaşı, 2004: 228). Heider'dan sonra yükleme kavramını açıklayan, etkili olan klasik görüş aşağıda görüleceği gibi "Uygun Çıkarsamalar Kuramı"dır.

2.1.5.2. Uygun Çıkarsamalar Kuramı

Heider'in görüşünden sonra yükleme kavramını açıklayan kuram Jones ve Davis (1965)'in uygun çıkarsamalar kuramı modelidir. Bu kuram bireylerin sahip oldukları kişilik özelliklerinden yola çıkarak o bireylerin davranışları hakkındaki bilgiler nasıl kullanılır sorusunu sormaktadır. Diğer bir ifadeyle, kuram bireylerin sahip olduğu spesifik kişilik özellikleri ya da yatkınlıklarını temel alarak nasıl karar verildiği ile ilgilenmektedir (Günay, 2007: 29). Jones ve Davis, uygun çıkarsamalar kuramını "Kuramımız, Heider'in nedensellik yüklemelerine ilişkin bazı düşüncelerini formüle etme çabasıdır" diyerek geliştirmiş oldukları görülmektedir (Güven, 2011: 44).

Nedensellik yükleme, insanların yaptıkları ya da yapmadıkları şeylerin yani davranışlarının nedenlerini anlamak olduğu görülmektedir. İnsanların normal koşullarda yaptıkları davranışlar, olması gereken davranışlardır ve bunlar o kişinin özellikleri hakkında fazlaca bir bilgi vermemektedir. Acaba hangi koşullarda yapılanlar bir insanın kişilik özelliklerini gösterebilir? Bir başka şekilde söylersek; hangi koşullar altında ortaya çıkan davranışlar kişilik özelliklerinin göstergesi olabilir? Uygun çıkarsamalar kuramı, insanın gösterdiği bir davranışın o anki koşullar nedeniyle mi yoksa kişilik özelliklerinden mi kaynaklandığını açıklamaktadır (Gökdağ, 2011: 27).

Jones ve Davis, (1965) insanların olayları ve davranışları kişisel özelliklere dayanarak açıklamayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Dışsal etkenlere dayalı açıklamalar, ancak içsel özelliklere dayanarak açıklama yapılamaması durumunda gerçekleşmektedir. Bu tercihin sebebi, başkalarının kişisel özelliklerini bilmenin, davranışları daha iyi anlamayı ve öngörmeyi beraberinde getirmesidir(aktaran; Kağıtçıbaşı, 2004: 230). Bir gözlemci, herhangi bir ortamda bir kişinin davranışıyla karşılaştığında, kişinin davranışına ilişkin kendince kesin bir yargıya sahip olabilmektedir. Bu durumda sonuç olarak, çıkarsanan kişisel özellikle davranış arasında uyuma vardır denebilir. Kişisel özellikle ilgili olarak çıkarsama yapılabilecek iki temel etken bulunmaktadır. İlk etmen, davranışın toplumsal olarak onaylanma derecesi olduğu söylenebilir. İkinci etmen, gözlemcinin kişinin davranışlarından hangilerini belirli bir niyetle yapıp yapmadığını belirlemeye çalışmasıdır şeklinde ifade edilebilir (Güven, 2011: 44-45).

Bu kurama göre davranışın gerçekleştiği bağlama bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda kullanılan ölçütlerden birisi toplumsal onaylanabilirlik ya da beğenirlik derecesi olarak açıklanmaktadır. Diyelim ki iş için yapılan bir görüşmede aday işin gerektirdiği özellikleri yansıtacak bir izlenim yarattığında; adayın o özelliklere gerçekten sahip olduğunu söylemenin zor olduğu söylenebilir. Çünkü aday böyle bir izlenim yaratmak için özel çaba göstermiş olabilir. Aynı aday işin gerektiği davranışları göstermediğinde, görüşmeci onun kesinlikle iş için uygun olmadığını çıkarsayabilmektedir (Gökdağ, 2011: 27). Bir başka ifade ile Jones ve Davis (1965)

insanların olağan davranışlarından farklı hareketler yapması durumunda, o insanın kişilik özelliklerine ilişkin daha çok bilgi edinilebileceğini savunmuşlardır. Kuramda, bireylerin kişilik özellikleri ile ilgili davranışlar hakkında bir kanıya ancak davranışın serbestçe tercih edilebildiği, müşterek olarak kabul edilemeyecek ayırt edici tesirlerin bulunduğu ve düşük seviyelerdeki bir sosyal istenirlik düzeyinin varlığı halinde ulaşılabileceği yer almaktadır (Akt. Günay, 2007: 29).

2.1.5.3. Bilgi İşleme Kuramı

Çocuklarda saldırgan davranışları açıklamaya çalışan kapsamlı modellerden biri Sosyal Bilgi İşleme Modeli'dir. Bilgi İşleme Kuramı olarak da adlandırılan bu kurama göre problem yaratıcı nitelikte bir uyarıcıya gösterilen davranışsal tepki (örneğin, karmaşık problemlere yönelik çözümler gibi) art arda gelen bilişsel süreçlerin bir işlevi olarak açıklanmaktadır. Bilgi, önce kısa süreli duyuşal depolama sürecinde toplanır, daha sonra dikkat süreci içerisinde geçerek kısa süreli belleğe aktarılmaktadır. Kısa süreli bellekte bölümlere ayrılarak tekrarlar sayesinde uzun süreli belleğe aktarılmaktadır. Sonraki aşamada uzun süreli bellekten, bağ kurucu ağlar ve elde edilebilirlik temelinde olası davranışsal tepkilere geçilmektedir. Daha sonra da kestirmeler ve şemalardan yararlanılarak bu tepkiler arasından birine karar verilmektedir (Güven, 2011: 45).

Milich ve Dodge (1984), düşmanca davranış eğilimleri hakkında yaptıkları çalışmada hırçın çocukların sosyal ipuçlarının net bir niyet ortaya koymadığı durumlarda, diğer çocuklara karşı agresif tavırlara niyet gösterdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Agresif insanların provoke edildiği durumlarda, bu tür insanların çarpık bilişsel planları, provokatör tarafından sergilenen düşmanca tavırların derecesine yardımcı olmak için kullanılmaktadır (Akt. Epps ve Kendall, 1995: 161).

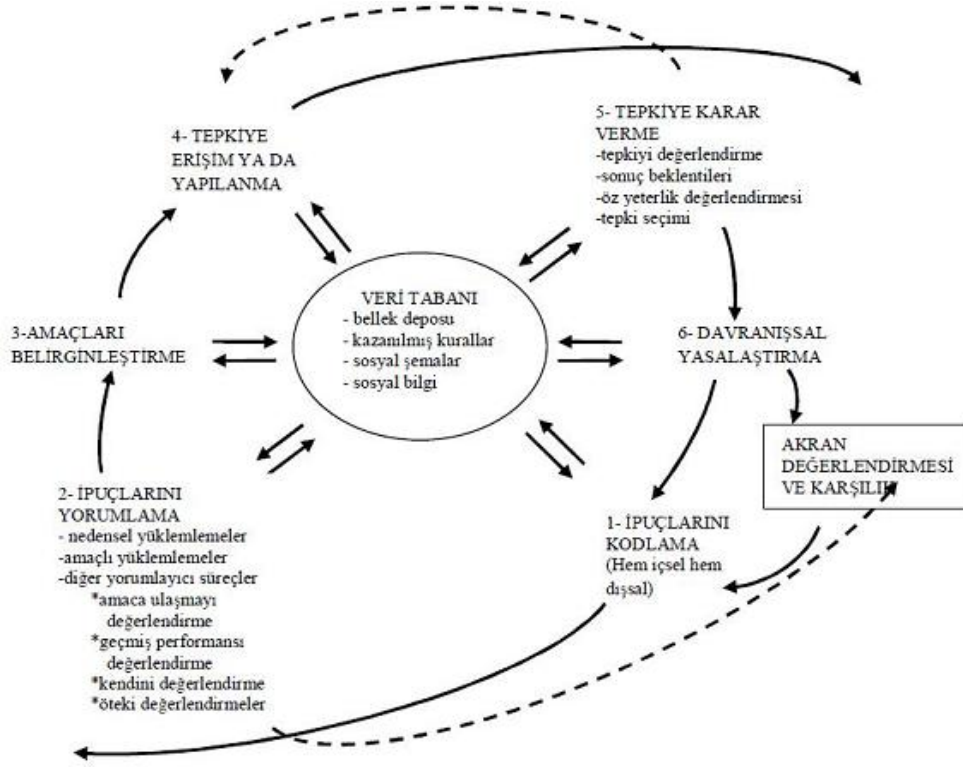
Dodge'un 1986'da ortaya attığı ilk kuramında bu model içerisindeki sosyal bilgi işleme modelleri ile ilgili, çocuk tarafından bir davranışa reaksiyon verilmeden önce dört ayrı bilişsel aşamanın gerçekleştiği şeklinde bir süreç öne sürmüştür. Bu dört ayrı aşama; sosyal davranışların ipuçlarının şifrelenmesi, bu ipuçlarının tanımlanması ve yorumlanması, oluşan davranışa karşılık muhtemel reaksiyonlar için

zihinsel arama ve reaksiyon şeklinin tercih edilmesi şeklinde sıralanmaktadır. İlk iki aşamada olaylar karşısında çocuklar tarafından çoğunlukla ipuçları üzerinde odaklanıldığını ve bu ipuçlarının kodlandığını söylenebilir. Son iki aşamada ise çocuğun uzun süreli belleğinde oluşan muhtemel sosyal davranışa gösterilecek reaksiyonlar zihinde değerlendirilir ve en uygun görülen reaksiyon seçilerek davranışa karşılık gösterilmektedir. Crick ve Dodge (1994) tarafından yeniden geliştirilen bu kurama göre çocukların sosyal davranışlarındaki sosyal bilgi işleme süreç modelleri çocukların sosyal uyumlarını anlamada önemli ilerlemeler olduğunu ortaya çıkarmıştır (Akt. Aslan, 2013: 64).

Yeniden formüle edilen sosyal bilgiyi işleme modelinde altı basamak vardır. Şekil-2.1’de de görüldüğü gibi ilk basamak, duyu organları yoluyla alınan sosyal ipuçlarının kodlanmasıdır. İpuçlarını kodlama, uygun ipuçlarına dikkat etmeyi ve bilgiyi sınıflamayı içermektedir. Sezgisel kestirme yollar (Heuristic), ekonomik bir biçimde bilgiyi kodlamak için kullanılmaktadır. Sosyal ipuçlarını yetersiz ve eksik kodlama, bütün ipuçlarını kodlamama gibi durumlar, sapkın tepkilere yol açabilmektedir. İpuçları gelecekteki yorumlamaları destekleme için seçici bir şekilde kodlanabilmektedir (Crick ve Dodge, 1994’den aktaran; Avcı, 2011: 21).

Aşağıdaki modelde sosyal davranış, sosyal problem çözme stratejileri temelinde açıklanmaktadır. Bu stratejiler birbirini takip eden bir dizi adımı içeren bir döngüden oluşmaktadır.

Şekil 2.1: Sosyal Bilgiyi İşleme Modeli

Bu modelde sosyal davranış, sosyal problem çözme stratejileri temelinde açıklanmaktadır. Bu stratejiler birbirini takip eden bir dizi adımı içeren bir döngüden oluşmaktadır. Bu adımlar; 1) sosyal ipuçlarının kodlanması, 2) sosyal ipuçlarının yorumlanması (nedensel ve niyetsel yüklemeler), 3) amacın belirlenmesi, 4) olası tepkilerin belirlenmesi, 5) bir tepkinin seçilmesi ve 6) davranışın sergilenmesidir (Akgün ve Araz, 2007: 26). Dodge'a (1980), göre sıralanan bu işlem basamaklarında atipik bir durumun söz konusu olması saldırgan davranışa yol açmaktadır. Örneğin, bir sosyal durumda arkadaşının hareketini olumsuz niyet olarak algılayan bir çocuk kendisine öç almak, kendini savunmak gibi saldırganca bir amaç belirlemede, amaçlarını gözden geçirdikten sonra en uygun olanın saldırmak olduğuna karar verip amacını gerçekleştirmektedir (Akt. Zdravkovic, 2008: 2).

Bazı yükleme çalışmaları (Dodge ve Coie, 1987) çocuğun akranından gelen provakasyonu yorumlamasının akranına misilleme olarak saldırganca davranma olasılığının temel yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Provokasyon niyetli olarak

yapıldığında kazara olduğu duruma oranla daha çok saldırganlığa yol açmaktadır. Öngörülebilir provakasyonlar öngörülemeyenlerden; özgürce seçilmiş provakasyonlar ise zorunlu olan durumlara oranla daha çok saldırganlığa yol açmaktadır. Keyfi provakasyonlar hafifletici sebepler olduğu duruma oranla daha çok saldırgan tepkilere yol açmaktadır. Düşmanca niyete yüklem yapma ve saldırgan tepki arasındaki bu açık ilişki yüzünden araştırmacılar saldırgan davranma eğilimindeki bireysel farklılıkların provakatif koşullarda düşmanca niyete yüklem yapma eğilimi ile ilişkili olabileceği hipotezini kurmuşlardır (Akgün ve Araz, 2007: 26).

Dodge ve arkadaşları (Crick ve Dodge, 1994), tarafından önceden tanımlanan sosyal bilgiyi işleme basamaklarına duygusal dikkati eklemeyi önermiştir. Bu araştırmacılar, hem duyguların olayda diğer kişi tarafından gösterilmesinin hem de çocuğun diğerleri ile sahip olduğu duygusal bağların, işleme modelinin her bir basamağını etkileyeceğini belirtmektedirler. Aynı zamanda çocuğun kendi duygusal durumuna da daha fazla değinilmesi gerektiğini de belirtmektedirler. Veri tabanının da bir çocuk, belirli duygulara ya da “duygu tarzlarına” eğilimli olabilmektedir. Ayrıca çocuklar duygularını düzenleme yeteneği açısından farklı düzeylerde olabilmektedirler. Sosyal ipucu zamanındaki çocuğun mevcut duygu durumunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kodlama basamağı sırasında Crick ve Dodge (1994), dışsal ipuçları kadar içsel ipuçlarını da saptamaktadırlar.

Crick ve Dodge'nin modeli, deneysel araştırmalarla desteklenmiştir. Bu konuda yapılan pek çok araştırma, Dodge ve Crick'in verileri ile tutarlı olduğu söylenebilir (Andreou ve Metallidou 2004; Orobio de Castro, Slot, Bosch, Koops ve Veerman, 2003). Öte yandan, sosyal bilgiyi işleme süreçleri konusundaki araştırmalar, saldırgan çocuklara olduğu kadar, olumlu sosyal davranış gösteren gençler üzerinde de gerçekleştirilmiştir. İkinci basamakta sırasında olumlu sosyal davranış gösteren gençler, saldırgan çocuklardan farklı olarak düşmanca yüklem hatasını daha az yapmışlar ve iyi huylu yüklemeleri daha çok yapmışlardır denebilir. Aynı zamanda olumlu sosyal davranış göstermeyen çocuklara göre, kışkırtmayla ilgili olarak daha çok üzüntü yaşadıkları söylenebilir. Olumlu sosyal davranış

gösteren katılımcılar, olumlu sosyal davranış tepkilerinin olumlu değerlendirmelerini yapmaları daha çok olası olduğu söylenebilir. Bundan başka onlar, ilişkisel amaçları desteklemek yerine, araçsal amaçları küçümsemesinin daha olası olarak görüldüğü söylenebilir(Avcı, 2011).

Düşmanca eğilimler, sosyal bilgi işleme teorisine göre sosyal mesajların kodlanması esnasında oluşan hataların bir ürünü olarak açıklanmaktadır. Bu duruma göre sosyal bilginin zihinde kodlanması sürecinde birey olaya ilişkin zihninde olumsuz bir şema oluşturur ve böylece düşmanca yüklemeler ortaya çıkmaktadır(Dodge, 1980), saldırganlığın sosyal algılardan şekillenerek ortaya çıktığını ve ortaya çıkması için bireyin zihninde saldırgan ve düşmanca inançların kodlanmış olması gerektiğini ifade etmektedir. Dodge (1980), saldırganlığı ortaya çıkaran temel kavramın niyetler ve yüklemeler olduğu üzerinde durmaktadır (Akt. Güven, 2011: 47).

2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde düşmanca niyet yükleme yanlılığıyla ilgili Türkiye’de ve yurtdışında yapılan araştırmalar üzerinde durulmuştur.

2.2.1. Madde Bağımlılığı İle İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Roy ve diğerleri (2005) tarafından; Güney Batı İngiltere’de bulunan 7 okuldan belirlenen 11 öğrenci üzerinde 5 yıl süre ile araştırma yapılmıştır ve bu araştırmada 15-16 yaş grubundaki öğrenciler arasında, alkol, tütün ve diğer uyuşturucu maddelerin yaygınlığı ve bu maddelere ilişkin tutum ve bu maddelerin zararlarına ilişkin algılar incelenmiştir. Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular şöyledir; 15-16 yaş grubunda olan öğrenciler arasında, alkol, tütün ve esrar kullanımı daha yaygındır. Araştırma süresince öğrencilerin, alkol ve tütün kullanmanın zararlarına ilişkin görüşlerinde olumlu gelişmeler elde edilmiş olsa da, öğrencilerin kullanım düzeylerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Öğrencilerin esrar

maddesine ilişkin tutumlarında meydana gelen olumlu gelişmeler olmasına rağmen bu maddenin kullanım düzeylerinde azalmalar olduğu belirlenmiştir.

Leone (2005) tarafından Amerika'nın Minnesota eyaletinde 'Lise Öğrencilerinin Yasa Dışı İlaç Kullanımına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi' isimli araştırma 13-16 yaşa arasındaki 60 lise öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre; kız ve erkek öğrenciler arasında bir fark bulunmamıştır ve lise öğrencilerinin %85'i yasa dışı ilaç kullanımını büyük risk olarak görmekte olup, diğerleri ise yararlı olduğuna inanmaktadır.

Spacilova ve diğerleri (2009) tarafından İtalyan lise öğrencilerinin madde kullanımları ve bu konu ile ilgili bilgileri belirlemek amaçlı bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya bölgenin tüm okullarında 4118 lise öğrencisi katılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; %29.9 öğrencinin uyuşturucu madde denediği bulunmuştur. Görüşülen öğrencilerden %36.4'ü alkol, sigara ve antidepresanları uyuşturucu olarak görmektedir. Yasal ve yasal olmayan bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı arasında ilişki bulunmuştur. Sık alkol alan ve düzenli olarak sigara içen ve uyuşturucu kullanan öğrenciler, uyuşturucu maddenin ancak aşırı dozda alımının bağımlılık yaptığını öne sürmekte olup öğrencilerin sadece dörtte biri kendisini uyuşturucu madde bağımlısı olarak görmektedir. Araştırma sonunda, gençlerin madde ve bağımlılık risk faktörleri konusunda yetersiz bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir.

Luoma ve ark. (2011) Kabul ve Kararlılık Terapi'sinin psikiyatrik bozuklukların tedavisindeki etkinliğini araştırdıkları çalışmalarında, madde kullanım bozukluklarının tedavisinde psikolojik esnekliğin boyutu incelenmiştir. Psikolojik esneklik, kabul ve kararlılık terapisi kapsamında kişilere sağlanan bilişsel ve davranışsal bir süreç olma özelliği taşımaktadır. Psikolojik esnekliği olmayan kişilerin karşılaştıkları problemlere yönelik etkili başa çıkma becerileri geliştirememesi ve klinik rahatsızlıklara daha yatkın olması tezini savunan çalışmada, kişilere farkındalık odaklı müdahaleler ile psikolojik esneklik kazandırmanın madde kullanım bozuklukları tedavisinde iyileşme anlamında önemli bir işlevi olduğu belirtilmiştir (akt. Aydın, 2015).

Geremian ve diğeri (2012) tarafından İsfahan Bölgesinde lise öğrencilerinin uyuşturucu bağımlılığına karşı tutum ve bilgilerini belirlemek için bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın sonunda; öğrencileri bilime teşvik etmenin, öğrenci tutumlarını değiştirmede ve öğrencilerin okullarda kendilerine olan güvenlerini arttırmada ve bu yaş grubunda bağımlılığı azaltmada önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır.

2.2.2. Madde Bağımlılığı İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar

Turan ve Aşkın (1999) tarafından yürütülen çalışmada, alkol ve madde bağımlılığında kişilerdeki ruhsal belirtileri incelemiştir. Rastgele örneklem kullanılarak yapılan çalışmada alkol ve madde bağımlılığı tanısını karşılayan kriterlere sahip olan kişilerde depresyon, anksiyete, fobik anksiyete, öfke, paranoid düşünceler, kişiler arası duyarlılık gibi ruhsal belirtilerin özellikle alkol bağımlılığı olan kişilerde, sosyal içicilere ve bağımlılık tanısı almamış kişilere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Alkol kullanımı ve anksiyete bozuklukları ile ilgili yapılan çalışmalardan bir tanesi de sosyal anksiyete ve alkol bağımlılığının eşanlılığının olduğunu ortaya koymaktadır. Biyopsikososyal Model’de belirtilen, sosyal anksiyete ve madde kullanımı arasındaki etkileşimi destekleyen bulgular, kişilerin anksiyeteye ilişkin belirtilerini azaltmak ve başa çıkma becerisi olarak madde kullanımına yöneldiğini öne sürmektedir.

Alikaşifoğlu ve Ercan (2002) ergenlerde madde kullanımına ilişkin yaptıkları araştırmada madde kullanımının tanımı, evreleri, epidemiyolojisi, madde kullanımına zemin hazırlayan risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerinde durulmuş, ayrıca hekimlerin sorumluluğu irdelenmiştir. Buna göre hekimlerin sesi aileler ve toplum tarafından her zaman duyulur ve söyledikleri saygıyla karşılanır. Ergenler hekimi rutin kontrolleri veya acil tıbbi sorunları nedeniyle ziyaret ederler. Ziyaretin nedeni ne olursa olsun bu ziyaret ergeni madde bağımlılığı ve diğer riskli davranışlar açısından değerlendirmek üzere bir fırsat olarak kabul edilmelidir. Ergenlere yönelik madde bağımlılığını önleme ve müdahale çalışmaları zor ve uzun uğraşlar gerektiren

çok değerli çalışmalardır. Ergenlik ağının bireylerin hayat boyu devam edecek sağlıklı davranış biçimlerini kazandıkları bir yaşam dilimi olduğunu dşnrsek, bu zor ve uzun uğraşının ne kadar önemli ve değerli olduğunu kavranabilir.

Arıkan ve ark. (2002) alkol bağımlılığı ve panik bozukluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, kişilerin panik atak belirtilerini azaltmak için self medikasyon olarak nitelendirilen madde kullanımına yöneldikleri ne sürülmüştür. Bununla birlikte alkol bağımlılığı ve panik bozukluğu komorbite gösteren bozukluklar olarak işlenmiştir ve bu araştırma kapsamında eştanı alan hastalarla birlikte çalışılmıştır. Hastaların %33.3'lk oranında panik atak belirtilerinin görülmesi sonrasında alkol kullanımında artış görülmüştür. Ayrıca, hastaların %55.6'sında panik atak belirtilerinden önce alkol kullanımının görüldüğü tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda, hastaların bazıları için alkol kullanımı self medikasyon işlevi görürken, bazı hastalar için eştanı özelliği taşımaktadır.

Türk Psikologlar Derneği (TPD, 2002) tarafından 'Türkiye'de Madde Kullanımı ve Bağımlılığı Profili Araştırması' isimli araştırmada; 72 il, 74 ile ve 51 köyde 15-24 yaş ve üzerindekiler arasındaki 7681 kişi üzerinde yapılmış olup bireylerin madde kullanımı yaş, eğitim, cinsiyet açısından ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre; gençlerin ve yetişkinlerin risk grubu oluşturduğu, bundan dolayı madde kullanım davranışlarını nleme ve koruma çalışmalarının kapsamlı olarak ele alınması gerektiği belirtilmiştir.

Altıntaş ve diğerleri (2004)'e göre, 'Tıp Fakültesi birinci sınıf ğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, görüş ve tutumları' hakkında bir çalışma yapılmıştır. Bu alışma Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi birinci sınıfta okuyan 185 ğrenci üzerinde anket üzerinde uygulanmıştır. Sonuç olarak bu araştırmada Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi birinci sınıf ğrencilerinin madde bağımlılığı konusunda bilgilerinin yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Öğrenciler, madde bağımlıların birer hasta olduğu ve tedavi edilmeleri gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Taşçı ve diğerleri (2005)'e göre, Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu tarafından 'Kız Meslek Lisesi Öğrencilerinin Madde Kullanma Durumları' isimli bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada lise ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin madde bağımlılığı konusundaki bilgi ve görüşlerini, madde kullanma durumlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada, öğrencilerin %67.6'sının 16-17 yaşlarında olduğu, %59.8'inin lise 2. sınıfta okuduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin, %15.7'sinin madde kullanmakta olduğu, madde kullananların %31.2'sinin arkadaşları ve %25.0'inin ise özenti nedeni ile madde kullanmaya başladıkları, %43.1'inin madde bağımlılığı konusunda eğitim aldıkları belirlenmiştir. Araştırmada, "madde bağımlılığı nedir?" sorusuna öğrencilerin %32.8'i "Uyuşturucu madde kullanmak", %29.7'si "Kötü alışkanlık" yanıtını verdiği bulunmuştur. Öğrencilerin, %47.1'inin arkadaşlarının, %26.5'inin anne-babasının, %14.7'sinin duygusal ilişkide oldukları kişinin madde kullanmakta olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin arkadaşlarının %18.8'inin, duygusal ilişkide oldukları kişinin ise %6.7'sinin ecstasy kullandıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin, %31.4'ünün sigara, %31.4'ünün ise alkol kullandığı belirlenmiştir. Öğrencilerin, %74.5'inin uyuşturucu maddenin ne olduğunu, %57.8'inin ise uyuşturucu maddelerin zararlarını bildikleri belirlenmiştir. Araştırma sonucunda lise öğrencilerinin madde kullanım oranlarının, diğer ülkelerde belirtilenlere göre daha düşük olduğu bulunmuştur.

Aksoy (2006) tarafından, 'Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapan Maddelere İlişkin Tutumları ve Bu Tutumlara Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi (Malatya İli Örneği) ' isimli araştırma yapılmıştır. Araştırmaya göre lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumlarının olumsuz olduğu bulunmuştur. Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumlarında cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi açısından anlamlı farklılıklar görülmüştür. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre bağımlılık yapan maddelere ilişkin daha olumlu bir görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. 15 yaş ile 19 yaş arasında bulunan öğrencilerden yaşları büyük olan öğrencilerin bağımlılık yapan maddelere ilişkin daha olumlu bir tutuma sahip oldukları görülmüştür. Sınıf düzeyi açısından lise 1. , lise 2. ve lise 3. Sınıf öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları arasında sınıf düzeyi yüksek olanlar lehine anlamlı fark bulunmuştur. Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan

maddelere ilişkin tutumlarında anne ve babalarının birlikte yaşayıp yaşamaması, onların öğrenim düzeyi, meslekleri, kardeş sayısı açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Mayda ve diğerleri (2010) yaptıkları bir çalışmada öğrencilerin madde kullanım sıklığı ve bu maddelere başlama sebeplerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 489 öğrenci üzerinde yapılmış olup araştırmada 398 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda sigara içme sıklığı %41.6, alkol %40.3 ve madde kullanımı %9.3 olarak bulunmuştur; sigara ve alkole başlama nedenlerinin; çevre etkisi, özentisi, merak, arkadaş olduğu ortaya çıkmıştır.

Kurupınar (2012) yaptığı araştırmasında Bartın ilindeki ortaöğretim öğrencilerinin % 60.7'sinin o döneme kadar hiç sigara kullanmamış olduğunu ve %27.3'ünün belli aralıklarla sigara kullanmaya devam ettiğini tespit etmiştir. Aynı zamanda % 35.2'sinin en az bir kez alkol kullanmış olduğu ve bu miktarın % 24.4'ünün de halen belli aralıklarla alkol kullanmaya devam ettiği belirlenmiştir. Öğrencilerin % 4.2'sinin bir kez dahi olsa uçucu madde (sıvı, toz veya gaz) kullandığı ve % 3.1'inin o döneme kadar en az bir kez esrar, eroin, morfin veya uyuşturucu madde kullandığı saptanmıştır. Öğrencilerin sigara ve alkol kullanma düzeyi ile cinsiyet, devam edilen sınıf seviyesi, devam edilen okul türü, bağımlı arkadaşı olma durumları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Erkek öğrenciler, 12. sınıf ve meslek lisesi öğrencileri, hayatından daha az memnun olanlar ile bağımlı arkadaşı olanlar daha fazla sigara ve alkol tüketmekte olduğu ortaya çıkmıştır.

Öngel-Atar ve arkadaşları (2016), madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde aile işlevlerini, çift uyumunu ve anne baba tutumlarını inceledikleri çalışmasında, yaşları 14 ile 18 arasında değişen 9 kız ve 41 erkek ergen bireyin verilerini incelemişlerdir. Madde kullanım bozukluğu tanısı alan ergenlerden oluşan örneklem, 50 kişilik sağlıklı kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, klinik grubun ebeveyn ile karşılıklı ilişki, karşılıklı fikir birliği, duygu durumu ifade etme sıklığı ve birliktelik değişkenlerinin kontrol grubuna göre daha düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Aile işlevleri boyutları olan problem çözme,

iletişim, roller, duygulara cevap verme, duygusal deneyime katılım, davranışsal kontrol ve genel işlevsellik düzeylerinin klinik grupta anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırma gruplarında birliktelik boyutunun karşılaştırılmasında, madde kullanan ergen bireylerin algıladıkları aile işlevlerinin ve ebeveynlerin duruma yönelik uyumluluk düzeylerinin sağlıksız olduğu saptanmıştır.

2.2.3. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığıyla İlgili Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Gentile, Linder ve Walsh (2003), tarafından gerçekleştirilen boylamsal bir araştırmada da çocukların evde şiddet içerikli yayınlar izleme davranışlarıyla okulda gösterdikleri saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada ayrıca düşmanca niyet yükleme yanlılıklarıyla şiddet içerikli yayınlar izleme sıklıkları arasındaki ilişkiler ve iki değişkenin kombinasyonunun saldırgan davranışlarla olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırmada saldırganlık davranışı sözel ve fiziksel saldırganlık, şiddet içerikli medya yayınları ise televizyon yayınları, sinema/filmler, video oyunları boyutlarıyla ele alınmıştır. Araştırma Minnesota'da bir özel okul, iki devlet okulu olmak üzere, 81 tane 3. sınıftan, 44 tane 4. sınıftan 111 tane 5. sınıftan toplam 236 öğrenciyle yapılmıştır. Araştırmada veriler toplanırken, öğrencilere sosyometrik testler uygulanmıştır. Ayrıca öğretmenlere çocukların saldırganca davranışlarıyla ilgili anketler uygulanmıştır ve öğrencilerin kendileri hakkındaki görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin düşmanca niyet yanlılıklarını belirlemek amacıyla 10 hikayeyi yorumlamaları istenmiştir. Araştırmanın bulgularının, araştırmanın hipotezini destekler nitelikte olduğu ortaya çıkmıştır. Şiddet içerikli medya yayınlarını sıklıkla izleyen ve oyunlarını oynayan öğrencilerin düşmanca niyet yükleme yanlılıklarının yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca şiddet içerikli yayınları izleyen ve oyunları oynayan ve düşmanca niyet yükleme yanlılıkları yüksek olan çocukların akranlarını ve öğretmenleri tarafından saldırgan olarak tanımlandığı ortaya çıkmıştır (Akt.Güven, 2011: 52).

Möller ve Krahe (2004) tarafından Almanya'daki gençlerle yapılan çalışmada, gençlerin şiddet içeren bilgisayar oyunları oynamalarıyla düşmanca niyet yükleme yanlılıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Möller ve Krahe, çalışmalarını yaparken Almanya'da bir okulda meydana gelen onlarca öğrencinin ölümüne sebep olan cinayetten etkilenerek yola çıkmıştır. Olayda saldırgan gencin kullandığı silah, şiddet içeren oyunlar oynayan diğer gençler tarafından ilgi çekmiş ve bu ergenler böyle bir silaha sahip olmak istediklerini belirtmişlerdir. Möller ve Krahe yaptıkları çalışmada, şiddet içeren bilgisayar oyunları oynayan ergenlerde düşmanca niyet yanlılığının anlamlı bir şekilde fazla olduğunu ortaya koymuştur (Akt. Güven, 2011: 51).

Orobio de Castro, Merk, Koops, Veerman ve Bosch (2005) reaktif ve proaktif saldırganlık ile duyguların ilişkisinin incelendikleri araştırmalarında, çocuklara teyipten niyeti belirsiz bir akranları tarafından engellendikleri bir senaryo dinletilmiş ve kendilerini bu durumda hayal etmeleri istenmiştir. Ardından çocuklara kendilerini engelleyen çocuğun niyeti ve duygusu, kendisini kötü hissettiğinde daha iyi hissetmek için neler yaptığı (duygu düzenleme) ve böyle bir durumda saldırgan davranıp davranmayacağı ile ilgili sorular sorulmuştur. Bulgular, düşmanca niyet yükleme yanlılığı ve öfkenin reaktif saldırganlıkla pozitif yönde ilişkili olduğunu, proaktif saldırganlık ile ise ilişkili olmadığını göstermiştir.

Matthews ve Norris (2006), trafikte saldırgan davranışlar ve düşmanca niyet yükleme yanlılıklarıyla ilgili bir çalışma yapmıştır. 130 erkek ve 133 kadın katılımcıyla yapılan çalışmada, katılımcıların trafikte gösterdiği öfke ve genel düşmanca duyguları üzerinde durulmuştur. Katılımcılara, her gün trafikte karşılarına çıkabilecek ve algılanan provokasyon düzeyine göre iyi niyetli, belirsiz ve kötü niyetli olarak değerlendirilebilecek senaryolar verilmiştir. Katılımcılar, bu senaryoları yorumlayarak, yorumlarını not etmişlerdir. Araştırmanın sonuçları, trafikte sıklıkla öfkelenildiğini belirten katılımcıların, senaryolara daha çok düşmanca niyet yüklediklerini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları cinsiyet açısından farklılık göstermemiştir. Matthews ve Norris'e göre düşmanca niyet yükleme yanlılıkları öfke ve saldırganlığın tek başına bir kanıtı olmasa da kışkırtma sonucu

ortaya çıkan öfkenin en önemli değişkenlerinden biridir denebilir (Akt.Güven, 2011: 53).

Dodge ve arkadaşlarının (2015) gençlerde düşmanca niyet yükleme eğilimini ölçmeyi amaçlayan araştırma yapmışlardır. Araştırmalar sonucunda elde edilen bulgularda, tüm dünya genelindeki çocuk grupları arasında görülen kronik hırçın davranışlar arasındaki ekolojik ve kültürel bağlamda ele alınabilen farkların, istatistiksel olarak çocukların şiddet içeren eğilimlerini ve kaynağı belli olmayan provokasyonlar sonucunda oluşan reaktif saldırganlığını ayrıştıracak şekilde öngörerek ayrı ayrı ele alınabilmesine olanak sağladığı görülmektedir. Bir çocukta görülen düşmanca davranış eğiliminin o çocuğun olaylar karşısındaki reaktif hırçınlığı ile bir korelasyon içerisinde olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgulardan ulaşılan bir diğer sonuç ise bazı çocukların diğer çocuklara nazaran, düşmanca tavır eğilimleri ve kaynakları belli olmayan provokasyonlara karşı geliştirilen reaktif öz savunmalar konularında kronik olarak daha yatkın olduklarını ortaya koymaktadır.

2.2.4. Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığıyla İlgili Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Kutlu (1998), 2. sınıfa devam eden 197 ve anaokuluna giden 120 çocuk üzerine yaptığı araştırmasında, saldırgan olan ve olmayan çocukların düşmanca niyet yüklemelerini inceleyen çalışmada önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bulgular, belirsizliğin söz konusu olduğu durumlarda, saldırgan çocukların saldırgan olmayan çocuklara kıyasla sonucu olumsuz olan davranışlara daha fazla düşmanca niyet yüklediklerini ortaya koymuştur. Aynı çalışmada Kutlu, ayrıca saldırgan çocuklara yönelik olarak, başkalarının niyetini anlama konusunda bir eğitim programı düzenlemiş ve uygulanan programın çocuklarda düşmanca niyet yükleme eğilimini azalttığını göstermiştir. Ancak Kutlu’nun çalışması, sadece erkeklerden oluşan okul-öncesi ile ilköğretim ikinci sınıf çocuklarını içeren küçük bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir (Aktaş, 2001: 26).

Aktaş (2001), çocuklarda saldırganlık davranışlarıyla olumsuz niyet yükleme eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Aktaş, araştırmasında saldırganlığı fiziksel, sözel ve pasif saldırganlık olarak üçe ayırmış ve her bir saldırganlık puanıyla olumsuz niyet yükleme eğilimi arasındaki ilişkiyi cinsiyete göre incelemiştir. Aktaş, araştırmasını yaşları 10-12 arasında değişen 236 kız ve 293 erkek katılımıyla gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonucunda sözel saldırganlıkla davranışların olumsuz sonuçlarına kişisel nedensellik yükleme eğilimi arasında anlamlı fark çıkmamasına karşın, düşmanca niyet yükleme yanlılığında fark gözlenmiştir. Aktaş, çalışmasında saldırganlık ile düşmanca niyet yükleme yanlılığı arasında anlamlı ilişkinin olduğu sonucunu elde etmiştir.

Aktaş ve ark. (2005), saldırgan olan ve olmayan çocuklarda düşmanca niyet yükleme yanlılığının cinsiyete bağlı olarak incelenmesine yönelik araştırma yapmışlardır. Bu amaçla, ilköğretim 5. sınıfta okuyan 236 kız ve 293 erkek öğrenciye sosyometrik bir saldırganlık ölçeği ve 11 resimden oluşan bir resim anketi uygulanmıştır. Bulgular, sosyal ilişkileri açısından saldırgan olarak tanınan çocukların olumsuz tepkileri içeren davranış seçeneklerini (kişisel nedenlere ve olumsuz niyete yapılan yüklemeler) saldırgan olmayan çocuklara kıyasla daha fazla seçtiklerini göstermiştir. Saldırganlığın alt boyutları açısından bakıldığında ise sadece fiziksel saldırganlık gösteren çocuklar, fiziksel saldırganlık göstermeyen çocuklara kıyasla daha fazla olumsuz yüklemelerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu çalışmada aktif yönelimli saldırganlığın da tepkisel saldırganlık gibi düşmanca yükleme yanlılığıyla ilişkili olabileceği yönünde bir bulgu elde edilmiştir. Araştırmada düşmanca niyet yükleme eğiliminde cinsiyet temel etkisi de gözlenmiştir. Sosyal ilişkileri açısından genel olarak saldırgan tanınan erkekler, saldırgan tanınan kızlardan daha fazla düşmanca niyet yüklemesinde bulunma eğilimi göstermişlerdir.

Güven (2011) ise suç işlemiş ergenlerle suça karışmamış ergenleri; düşmanca niyet yükleme yanlılığı ve bazı ailesel özellikler (ailede fiziksel ceza görüp görmeme, sözel ceza görüp görmeme, ailede suçluluk, anne babanın birlikteliği) bakımından farklılaşıp, farklılaşmadığını incelemeyi amaçlayan araştırma yapmıştır.

Araştırmada, araştırma grubunu Osmaniye Çocuk Mahkemesi'nde işledikleri suçlardan dolayı yargılanan 128 erkek ergen, karşılaştırma grubunu ise Osmaniye merkez okullarına devam eden ve suça karışmadığı bilinen 128 erkek ergen ise oluşturmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, suç işlemiş ergenlerle suça karışmamış ergenler arasında; düşmanca niyet yükleme yanlılığı, olumsuz niyet yükleme yanlılığı, kişisel nedensellik yükleme yanlılığı, ebeveynlerinden fiziksel/sözel ceza görüp görmemeleri ve aile bireylerinde suç davranışının görülüp görülmemesi açısından anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada, suç işlemiş ergenlerle görüşmeler yapılırken, elde edilen izlenimler değerlendirildiğinde, suç işlemiş ergenlerin bir kısmının babasının cezaevinde hükümlü veya tutuklu olduğunu belirttiği görülmüştür. Bu ergenler babasının cezaevinde olmasından dolayı ailede maddi sıkıntı yaşadıklarını, okul haricinde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Suç işlemiş ergenlerle suça karışmamış ergenler arasında anne babalarının birliktelik durumu açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ebeveynlerinden fiziksel ceza / sözel ceza görüp görmemeleri ve anne babalarının birliktelik durumlarına göre suç işlemiş ergenlerle suça karışmamış ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıkları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Aydın ve Akgün (2014) yaptıkları araştırmayı reaktif ve proaktif olmak üzere iki alt tipe ayırarak incelemişlerdir. Bu kapsamda çalışmanın amaçlarından biri reaktif ve proaktif saldırganlığın ayırt edici bilişsel ve duygusal bileşenlerini test etmek, diğeri ise ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık düzeylerinin, öfke ve narsisizm ile ilişkili olup olmadığını incelemek olmuştur. Bu amaçla 270 kız, 236 erkek ergen öğrenciye Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Çocuklar için Narsisistik Kişilik Ölçeği ve Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği uygulanmıştır. Ayrıca reaktif ve proaktif saldırganlığın tipik özelliklerini incelemek için dört farklı senaryo kullanılmıştır. Bulgular düşmanca niyet yükleme ve öfkenin reaktif saldırganlık ile saldırgan davranma konusunda kendini yeterli görme, sonucunun olumlu olacağını düşünme ve iyi hissetmenin ise proaktif saldırganlık ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Öfke ve narsisizmin reaktif ve proaktif saldırganlık ile ilişkisini incelemek amacı ile yapılan regresyon analizleri sürekli öfke ve dışa yönelik öfkenin reaktif saldırganlığı

yordadığını göstermiştir. Proaktif saldırganlık ise narsisizmin sömürü boyutu ile pozitif yönde ilişkili iken üstünlük boyutu ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli; evren ve örnekleme, araştırmaya katılanların demografik dağılımları, veri toplama aracı/araçları ve özellikleri, araştırma verilerinin toplanması ve çözümü ile ilgili açıklamalar yer almıştır.

3.1.Araştırmanın Modeli

Rehberlik ve Danışma Merkezine başvuran madde kullanmış ergenler ile madde kullanmamış ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıklarına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma nicel verilere dayalı betimleyici (survey) tarama modellerinden ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır.

Betimleyici (survey) tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrenden, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama modelleridir. *İlişkisel tarama modelleri*, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. (Karasar, 2005:79).

3.2.Araştırmanın Çalışma Grubu

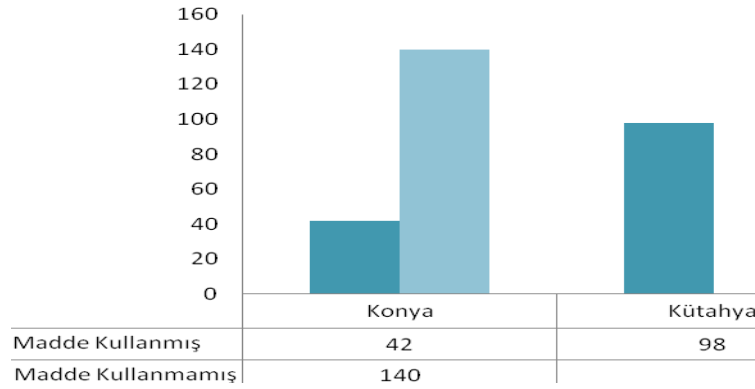
Araştırmanın çalışma grubu Konya ve Kütahya illerinde belirlenen askeri birliklerde askerlik görevini yapan gönüllü rütbesiz askerlerden (erlerden) oluşmaktadır. Kütahya ilinde A askeri birliğinde rehberlik danışma merkezine başvuran madde kullanmış ($n=98$) ergen ile Konya ilinde B askeri birliğinde rehberlik danışma merkezine başvuran madde kullanmış ($n=42$) ergen toplamda ($n=140$) madde kullanmış ergen ile yine Konya ilinde B askeri birliğinde rütbesiz asker (er) olarak askerliğine devam eden madde kullanmamış toplamda ($n=140$) gönüllü ergen tespit edilmiştir.

Araştırmada Kütahya A askeri birliğinde rehberlik danışma merkezine başvuran madde kullanmış ($n=98$) ergen ile Konya ilinde B askeri birliğinde rehberlik danışma merkezine başvuran madde kullanmış ($n=42$) ergen toplamda ($n=140$) madde kullanmış ergen ile yine Konya ilinde B askeri birliğinde rütbesiz

asker (er) olarak askerliğini idame ettiren madde kullanmamış toplamda (n=140) ergen olasılığa dayalı olmayan tesadüfi örnekleme alma yöntemiyle seçilmiştir. Bu olasılığa dayalı olmayan tesadüfi örneklemin seçilmesindeki ana etken ise araştırmanın homojenliğinin korunup güvenilir sonuçlar elde edilmek üzerinedir.

Tablo 3.1. Konya ve Kütahya ili madde kullanmış ve kullanmamış olan ergenlerin k örneklem dağılımı

Askeri Birlik (İller)	Madde Kullanmış	Madde Kullanmamış
Konya	42	140
Kütahya	98	-
Toplam	140	140

Şekil 3.1. Konya ve Kütahya ili madde kullanmış ve kullanmamış ergenlerin örneklem dağılım grafiği

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada “Kişisel Bilgi Formu”, Kişisel Nedensellik Yükleme Yanlılığı ve Davranışlara Niyet Yükleme Yanlılığını ölçmek amacıyla “Resim Anketi” kullanılmıştır. Resim anketi iki alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlardaki hangi soruların hangi boyutları ölçtüğüne ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

3.3.1.Resim Anketi

Suç işlemiş ve işlemeyen çocukların düşmanca yüklemde bulunma eğilimlerini belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada Aydın'ın (1977), sosyal ilişkilerinde popüler olan ve olmayan çocukların yükleme eğilimlerini belirlemek amacıyla tasarladığı (Akt. Aktaş, Şahin ve Aydın, 2005, s. 47) resim anketi kullanılmıştır. Resim anketinin, kızlar ve erkekler için iki ayrı formu bulunmaktadır.

Resim anketi toplam 11 resim ve “kişisel nedensellik yükleme” ve “olumsuz niyet yükleme” şeklinde iki alt ölçekten oluşmaktadır. Resimlerden iki tanesi hem kişisel nedensellik yükleme hem de olumsuz niyet yükleme yanlılıklarını yordamaktadır. Böylelikle resim anketinde 11 resim ancak 13 madde bulunmaktadır.

Resimlerin her birinin altında, resimde anlatılan olay hakkında bir soru ve sorunun altında cevap seçenekleri bulunmaktadır. Katılımcılar, hangi seçeneğe katılıyorsa onu işaretleyerek seçeneklere yanıt vermektedirler. Yalnızca bir seçenek işaretleyebilmektedirler.

Resim anketi puanlanırken, resim anketindeki olumsuz niyet bildiren ifadeler -1 puan, nötr ifadeler 0 puan, olumlu ifadeler 1 puan verilmektedir. Ancak negatif değerlerle istatistiksel işlemler yapmanın mümkün olmaması nedeniyle puanlar dönüştürülmüştür. Bu durumda her puana birer puan eklenerek, olumsuz niyet bildiren ifadeler 0 puan, nötr ifadeler 1 puan ve olumlu ifadeler de 2 puan verilerek işlemler gerçekleştirilmiştir. Tablolarda, dönüştürülmüş puanlara ilişkin veriler yer almaktadır. Bu durumda hem dönüştürülmemiş, hem dönüştürülmüş puanlarda alınan düşük puanlar daha yüksek bir düşmanca niyet yükleme yanlılığını göstermektedir. Bu durum alt boyutlar içinde geçerlidir. Aydın (1977), davranışların olumsuz sonuçlarını kişisel nedensellik ile açıklama ile davranışlara olumsuz niyet yükleme eğilimlerinin aynı genel yükleme eğiliminin birer parçası olduğu görüşünden hareketle, resim anketinin güvenilirliğini bu iki tür eğilim arasındaki ilişkiye bakarak incelemiş ve bu iki tür eğilimi yansıtan puanlar arasında .73'lük bir korelasyon bulunduğunu rapor etmiştir (Akt. Aktaş, Şahin ve Aydın, 2005, s. 47).

Güven 'in (2011) suç işlemiş ergenlerle suça karışmamış ergenleri; düşmanca niyet yükleme yanlılığı ve bazı ailesel özelliklerinin farklılaşıp, farklılaşmadığını incelediği araştırmada Resim Anketinin güvenilirliği Cronbach Alfa testi ile sınanmış ve güvenilirlik düzeyinin .67 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.2. Kişisel Nedensellik Yükleme Yanlılığı Alt Ölçeği

Resim anketinde bulunan dört resim olumsuz bir sonuca kişisel nedensellik yükleme eğilimini belirlemek için kullanılmaktadır, iki resim ise hem kişisel nedensellik yükleme eğilimini hem de olumsuz niyet yükleme eğilimini belirlemek için kullanılmaktadır.

Bu resimlerden her birinde kazara mı yoksa kasıtlı olarak mı yaratıldığı açıkça belli olmayan bir durum çizilmiştir. Bu resimlerde olay yaşanmış ve olumsuz bir sonuç ortaya çıkmıştır. Katılımcıdan bu olumsuz sonuçları nasıl yorumladığının açıklanması beklenir. Bunun için de her bir resmin altında bir soru maddesi ve o soruya verilebilecek yanıt seçenekleri bulunmaktadır.

Resim anketinde bulunan 1., 2., 3., ve 6. resimler kişisel nedensellik yükleme eğilimini belirlemek için kullanılmaktadır. 5. ve 9. resimlerin altında 5A ve 5B, 9A ve 9B şeklinde ikişer soru maddesi bulunmaktadır. Bu sorulardan 5A ve 9A soruları kişisel nedensellik yükleme eğilimini ölçmektedir. 1. resmin altındaki soruya verilecek iki cevap seçeneği bulunmaktadır. A cevap seçeneğinin tercih edilmesi durumunda katılımcının o resimdeki olaya kişisel bir neden yüklediği belirlenir ve -1 puan verilir, B cevap seçeneğinin tercih edilmesi durumunda katılımcının olaya çevresel bir neden yüklediği belirlenir ve 1 puan verilir. Aynı puanlama sistemi 2. madde, 5A ve 9A maddeleri için de geçerlidir. Resim anketinin 3. ve 6. resimlerinin altında bulunan soru maddesi için verilmiş 3 cevap seçeneği bulunmaktadır. Bu cevap seçeneklerinden C seçeneği nötr bir durumu ifade eder ve bu durumda 0 puan verilir. Böylelikle kişisel nedensellik yükleme alt ölçeğinde toplam 6 madde bulunmaktadır ve -6 ile 6 arasında puan elde edilebilir.

3.3.3.Olumsuz Niyet Yükleme Yanlılığı Alt Ölçeği

Resim anketinde bulunan beş resim davranışlara olumsuz niyet yükleme eğilimini belirlemek amacıyla tasarlanmıştır, iki resim ise hem kişisel nedensellik yükleme eğilimini hem de olumsuz niyet yükleme eğilimini ölçmektedir. Bu resimlerde yer alan kişiler bir davranışı yapmaya başlamış gibi görünmekte ancak amaçlarının ne olduğu açıkça belli olmamaktadır. Katılımcılardan resimlerde görülen olayla ilgili kişilerin amaçlarının ne olduğuna ilişkin yorum yapmaları beklenir.

Resim anketinde bulunan 4., 7., 8., 10. ve 11. resimlerle 5B ve 9B soru maddeleri olumsuz niyet yükleme eğilimini ölçmek için kullanılır. Ankette bulunan 4.,7., 8., 10. ve 11. resimlerin altında birer soru maddesi ve her soruya verilebilecek cevap seçenekleri bulunmaktadır. Seçeneklerin içerdikleri anlamlara göre “olumlu”, “olumsuz” ve “nötr” şeklinde sınıflandırma yapılır. Olumlu niyet olarak değerlendirilen seçeneklere 1 puan, olumsuz niyet olarak değerlendirilen seçeneklere -1 puan ve nötr olarak değerlendirilen seçeneklere 0 puan verilir. 5. ve 9. resimlerin altında bulunan B soru maddelerine verilecek dörder yanıt seçeneği bulunmaktadır. Bu seçeneklerden iki tanesi olumsuz niyeti, iki tanesi de olumlu niyeti belirtir. Olumlu niyeti belirten seçeneklere 1 puan verilirken, olumsuz niyeti belirten seçeneklere -1 puan verilir. Böylece olumsuz niyet yükleme eğilimi alt ölçeğinde toplam 7 madde bulunmaktadır. Bu alt ölçekten alınan puanlar -7 ile 7 puan arasında değişmektedir. Resim anketinin puanlanmasında “Resim Anketi Değerlendirme Anahtarı” kullanılmaktadır. Değerlendirme anahtarı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişisel nedensellik yükleme eğilimiyle ilgili soruların nasıl puanlanacağı gösterilmektedir. Her bir sorunun altında bulunan cevap seçeneklerinin hangisinin kişisel, hangisinin çevresel ve hangisinin nötr olduğu belirtilmiştir. Buna göre kaç puan verileceği ifade edilmiştir. İkinci bölümde ise olumsuz niyet yükleme eğilimleriyle ilgili soruların nasıl puanlanacağı gösterilmektedir. Her bir sorunun altında bulunan cevap seçeneklerinin hangisinin olumlu, hangisinin olumsuz ve hangisinin nötr olduğu belirtilmiştir. Buna göre her bir seçeneğe kaç puan verileceği ifade edilmiştir.

Resim anketinin kişisel nedensellik yükleme eğilimi alt ölçeğinden alınacak en düşük puan -6 en yüksek puan ise 6’dır, olumsuz niyet yükleme eğilimi alt

ölçeğinden alınacak en düşük puan -7, en yüksek puan ise 7'dir. Kişisel nedensellik yükleme eğilimi alt ölçeği ile olumsuz niyet yükleme eğilimi alt ölçeğinin puanlarının toplamı düşmanca niyet yükleme yanlılığını gösterir ve resim anketinden alınacak en düşük puan -13, en yüksek puan ise 13'tür. Aydın (1977), davranışların olumsuz sonuçlarını kişisel nedensellik ile açıklama ile davranışlara olumsuz niyet yükleme eğilimlerinin aynı genel yükleme eğiliminin birer parçası olduğu görüşünden hareketle, resim anketinin güvenilirliğini bu iki tür eğilim arasındaki ilişkiye bakarak incelemiş ve bu iki tür eğilimi yansıtan puanlar arasında .73'lük bir korelasyon bulunduğunu rapor etmiştir (Akt. Aktaş, Şahin ve Aydın, 2005, s. 47). Bu çalışmada Resim Anketinin güvenilirliği Cronbach Alfa testi ile sınanmış ve güvenilirlik düzeyinin .67 olduğu sonucu elde edilmiştir.

3.3.4.Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu araştırmanın değişkenlerine ait bilgi edinmek üzere araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Ergenlerin cinsiyeti, madde kullanıp kullanmadığı ve süreci ilgili sorular, yaşadığı şehir, anne baba sağ-ölü, ayrı-beraber durumları ve anne-baba eğitim durumları hakkında bilgi toplamak amacı ile oluşturulmuştur.

3.4.Verilerin Toplanması

Anket çalışmaları sonucunda Konya ve Kütahya illerindeki A ve B askeri birliklerinde askerlik görevini yapan erler/ergenlerden tesadüfi örnekleme yöntemiyle madde kullanmış 140 ve madde kullanmamış 140 ergene ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçekler araştırmacının kendisi tarafından uygulanmış, veri toplama işi başlamadan önce ergenlere, ölçeklerle ilgili yönerge okunmuştur. Uygulama yaklaşık olarak 30'ar dakika sürmüştür. Uygulama sonunda ölçekler madde kullanma durumlarına göre toplanmış ve iki gruba göre tasnif edilmiştir.

Ergenlerin anket sorularına içten ve doğru bir şekilde cevap vermelerini sağlamak amacıyla veri toplama araçlarının üzerlerine isimlerini yazmak zorunda olmadıkları, kendilerinden toplanan bilgilerin sadece akademik araştırma için kullanılacağı ergenlere belirtilmiştir.

3.5.Verilerin Analizi

Ölçek aracılığıyla toplanan veriler, SPSS 22.0, paket programına kaydedilip ve veriler analiz edilmiştir.

Bağımsız örneklem t testi iki ilişkisiz grup ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılır (Büyüköztürk, 2005:39). Nicel verilere uygulanabilir.

Tek yönlü varyans analizi, gruplar arasında grup ortalamalarının farklılığını test etmek için nicel verilerin analizinde kullanılır. Grupların normal dağıldığı varsayımı kabul edilir. Gruplar arası değişimin önemliliği F test istatistiği ile hesaplanır (Özdamar, 2009:326).

Tukey testi, tek yönlü varyans analizi sonucunda F test istatistiği önemli ise farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını ortaya koymak, ortalamaları birbirinden farklı olan grupları belirlemek için kullanılan bir çoklu karşılaştırma (post-hoc test) test yöntemidir. Eşit varyans yaklaşımı altında kullanılır ve nicel verilere uygulanır. (Özdamar, 2009:336).

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.1. Öğrenim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

		n	Ort	Ss	F	p	Post-hoc
Kişisel Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	29	2.34	1.85	82.440	0.00	1<3.4.5 2<3.4.5
	Okur Yazar (2)	150	1.97	1.80			
	İlköğretim (3)	43	5.41	0.76			
	Ortaöğretim (4)	39	5.48	0.75			
	Yüksek Öğretim (5)	19	5.47	0.51			
Davranışa Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	29	3.65	2.14	53.131	0.00	1<3.4.5 2<3.4.5
	Okur Yazar (2)	150	3.24	1.85			
	İlköğretim (3)	43	6.11	0.76			
	Ortaöğretim (4)	39	6.15	0.70			
	Yüksek Öğretim (5)	19	6.36	0.59			
Düşmanca Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	29	6.00	3.85	76.642	0.00	1<3.4.5 2<3.4.5
	Okur Yazar (2)	150	5.22	3.49			
	İlköğretim (3)	43	11.53	1.00			
	Ortaöğretim (4)	39	11.64	0.74			
	Yüksek Öğretim (5)	19	11.84	0.37			

Tablo 4.1’de öğrenim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans analizi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrenim durumuna göre kişisel ($F=82.440$, $p<.05$), davranışa ($F=53.131$, $p<.05$) ve düşmanca ($F=76.642$, $p<.05$) niyet yükleme puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için post-hoc testlerden Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim mezunu kişilerin; okuryazar ve okuryazar olmayan kişilere göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.2. Madde kullanım durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

	Madde Kullanımı	n	Ort	Ss	t	p
Kişisel Niyet	Madde Kullanan	140	1.16	0.76	-47.307	0.00
Yükleme	Madde Kullanmayan	140	5.37	0.72		
Davranış Niyet	Madde Kullanan	140	2.42	0.93	-38.982	0.00
Yükleme	Madde Kullanmayan	140	6.27	0.69		
Düşmanca Niyet	Madde Kullanan	140	3.58	1.31	-62.050	0.00
Yükleme	Madde Kullanmayan	140	11.64	0.79		

Tablo 4.2’de madde kullanım durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklem t testi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda madde kullanmayanların, madde kullananlara göre kişisel ($t=-47.307$, $p<0.05$), davranışa ($t=-38.982$, $p<0.05$) ve düşmanca ($t=-62.050$, $p<0.05$) niyet yükleme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.3’te anne eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans analizi yer almaktadır.

Tablo 4.3. Anne eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

		n	Ort	Ss	F	p	Post-hoc
Kişisel Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	34	2.05	1.98	10.210	0.00	1 < 4,5 2 < 4,5 3 < 4,5
	Okur Yazar (2)	20	2.60	2.03			
	İlköğretim (3)	137	2.95	2.17			
	Ortaöğretim (4)	77	4.29	2.05			
	Yüksek Öğretim (5)	12	4.75	1.86			
Davranışa Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	34	3.58	1.87	7.750	0.00	1 < 4,5 2 < 4,5 3 < 4,5
	Okur Yazar (2)	20	3.75	2.48			
	İlköğretim (3)	137	4.02	2.08			
	Ortaöğretim (4)	77	5.15	1.83			
	Yüksek Öğretim (5)	12	6.00	1.34			
Düşmanca Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	34	5.64	3.69	9.614	0.00	1 < 4,5 2 < 4,5 3 < 4,5
	Okur Yazar (2)	20	6.35	4.40			
	İlköğretim (3)	137	6.97	4.12			
	Ortaöğretim (4)	77	9.45	3.69			
	Yüksek Öğretim (5)	12	10.75	2.95			

Yapılan analiz sonucunda anne eğitim durumuna göre kişisel ($F=10.210$, $p<.05$), davranışa ($F=7.750$, $p<.05$) ve düşmanca ($F=9.614$, $p<.05$) niyet yükleme puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için post-hoc testlerden Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda annesi ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olanların, annesi okuryazar değil, okuryazar ve ilköğretim mezunu olanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.4. Baba eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

		n	Ort	Ss	F	p	Post-hoc
Kişisel Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	50	1.30	0.99	59.472	0.00	1< 3,4,5 2< 3,4,5
	Okur Yazar (2)	65	1.84	1.76			
	İlköğretim (3)	53	3.41	2.32			
	Ortaöğretim (4)	94	4.71	1.52			
	Yüksek Öğretim (5)	18	5.88	0.32			
Davranışa Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	50	2.50	1.16	50.999	0.00	1< 2,3,4,5 2< 3,4,5 3<4,5
	Okur Yazar (2)	65	3.21	1.64			
	İlköğretim (3)	53	4.20	2.16			
	Ortaöğretim (4)	94	5.87	1.52			
	Yüksek Öğretim (5)	18	6.00	0.48			
Düşmanca Niyet Yükleme	Okur Yazar Değil (1)	50	3.80	1.94	61.956	0.00	1< 2,3,4,5 2< 3,4,5 3< 4,5
	Okur Yazar (2)	65	5.06	3.21			
	İlköğretim (3)	53	7.62	4.35			
	Ortaöğretim (4)	94	10.58	2.78			
	Yüksek Öğretim (5)	18	11.88	0.47			

Tablo 4.4'te baba eğitim durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans analizi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrenim durumuna göre kişisel ($F=59.472$, $p<.05$), davranışa ($F=50.999$, $p<.05$) ve düşmanca ($F=61.956$, $p<.05$) niyet yükleme puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için post-hoc testlerden Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda kişisel niyet yükleme açısından, babası ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olanların babası okuryazar olmayan ve okuryazar olanlara göre lehine anlamlı düzeyde yüksek olduğu; davranışa niyet yükleme açısından babası okuryazar, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim mezunu olanların, babası okuryazar olmayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Düşmanca niyet yükleme açısından da benzer şekilde, babası okuryazar, ilköğretim, ortaöğretim ve

yükseköğretim mezunu olanlar babası okuryazar olmayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.5. Anne babanın birlikte olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

	Anne baba	n	Ort	Ss	t	p
Kişisel Niyet	Birlikte	204	3.78	2.19	6.836	0.00
Yükleme	Ayrı	76	1.88	1.68		
Davranış Niyet	Birlikte	204	4.85	2.01	7.198	0.00
Yükleme	Ayrı	76	2.98	1.67		
Düşmanca Niyet	Birlikte	204	8.63	4.05	7.315	0.00
Yükleme	Ayrı	76	4.86	3.17		

Tablo 4.5'te anne babanın birlikte olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklem t testi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda, anne babası birlikte olanların, birlikte olmayanlara göre kişisel ($t=6.836$, $p<0.05$), davranışa ($t=7.198$, $p<0.05$) ve düşmanca ($t=7.315$, $p<0.05$) niyet yükleme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.6. Babanın mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

		n	Ort	Ss	F	p	Post-hoc
Kişisel Niyet Yükleme	Çalışmıyor (1)	48	1.93	1.97	25.313	0.00	1<2,3 3>1,2,4
	İşçi (2)	135	3.03	2.19			
	Kamu Görevlisi (3)	69	4.94	1.51			
	Serbest Meslek (4)	28	2.53	1.99			
Davranışa Niyet Yükleme	Çalışmıyor (1)	48	3.66	1.71	20.522	0.00	3>1,2,4
	İşçi (2)	135	3.79	2.15			
	Kamu Görevlisi (3)	69	5.86	1.30			
	Serbest Meslek (4)	28	4.42	2.16			
Düşmanca Niyet Yükleme	Çalışmıyor (1)	48	5.60	3.54	23.587	0.00	3>1,2,4
	İşçi (2)	135	6.82	4.22			
	Kamu Görevlisi (3)	69	10.81	2.55			
	Serbest Meslek (4)	28	6.96	4.06			

Tablo 4.6’da babanın mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans analizi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrenim durumuna göre kişisel ($F=25.313$, $p<.05$), davranışa ($F=20.522$, $p<.05$) ve düşmanca ($F=23.587$, $p<.05$) niyet yükleme puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için post-hoc testlerden Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, babası kamu görevlisi olanların, babası çalışmayan, işçi ve serbest meslek olanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.7. Annenin mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

		n	Ort	Ss	F	p	Post-hoc
Kişisel Niyet Yükleme	Çalışmıyor (1)	194	2.74	2.17	15.396	0.00	1<2,3,4 2<3
	İşçi (2)	54	4.00	2.11			
	Kamu Görevlisi (3)	19	5.26	0.99			
	Serbest Meslek (4)	13	5.07	1.49			
Davranışa Niyet Yükleme	Çalışmıyor (1)	194	3.90	2.05	12.132	0.00	1<2,3,4 2<3
	İşçi (2)	54	5.00	1.98			
	Kamu Görevlisi (3)	19	6.05	1.58			
	Serbest Meslek (4)	13	5.76	1.09			
Düşmanca Niyet Yükleme	Çalışmıyor (1)	194	6.64	4.07	14.932	0.00	1<2,3,4 2<3
	İşçi (2)	54	9.00	3.94			
	Kamu Görevlisi (3)	19	11.31	2.35			
	Serbest Meslek (4)	13	10.84	2.26			

Tablo 4.7’de annenin mesleğine göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans analizi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda annenin mesleğine göre kişisel ($F=15.396$, $p<.05$), davranışa ($F=12.132$, $p<.05$) ve düşmanca ($F=14.932$, $p<.05$) niyet yükleme puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için post-hoc testlerden Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, annesi çalışmayanların, annesi işçi, kamu görevlisi ve serbest meslek olanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanları daha düşüktür. Aynı zamanda annesi kamu görevlisi olanların annesi işçi olanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanları daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.8. Annenin hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

	Anne yaşama durumu	n	Ort	Ss	t	p
Kişisel Niyet	Yaşıyor	272	3.21	2.23	-2.406	0.02
Yüklemeye	Yaşamıyor	8	5.12	1.12		
Davranış Niyet	Yaşıyor	272	4.31	2.10	-1.583	0.11
Yüklemeye	Yaşamıyor	8	5.50	1.30		
Düşmanca Niyet	Yaşıyor	272	7.52	4.19	-2.080	0.04
Yüklemeye	Yaşamıyor	8	10.62	2.32		

Tablo 4.8’de annenin hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklem t testi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda annesi yaşamayanların, yaşayanlara göre kişisel ($t=-2.406$, $p<0.05$) ve düşmanca ($t=-2.080$, $p<0.05$) niyet yüklemeye puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Davranışa niyet yüklemeye açısından gruplar arasında anlamlı farklılık yoktur ($t=-1.583$, $p>0.05$).

Tablo 4.9. Babanın hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

	Baba yaşama durumu	n	Ort	Ss	t	p
Kişisel Niyet	Yaşıyor	253	3.30	2.24	0.927	0.35
Yüklemeye	Yaşamıyor	27	2.88	2.17		
Davranış Niyet	Yaşıyor	253	4.34	2.11	-0.062	0.95
Yüklemeye	Yaşamıyor	27	4.37	1.96		
Düşmanca Niyet	Yaşıyor	253	7.65	4.20	0.464	0.64
Yüklemeye	Yaşamıyor	27	7.25	3.98		

Tablo 4.9’da babanın hayatta olup/olmama durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklem t testi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda babası yaşayan ve yaşamayan

kişilerin kişisel ($t=0.927$, $p<0.05$), davranışa ($t=-0.062$, $p<0.05$) ve düşmanca ($t=0.464$, $p<0.05$) niyet yüklemeye puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Tablo 4.10. Annenin çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

Anne çalışma durumu		n	Ort	Ss	t	p
Kişisel Niyet	Çalışıyor	86	4.44	1.91	6.239	0.00
Yüklemeye	Çalışmıyor	194	2.74	2.17		
Davranış Niyet	Çalışıyor	86	5.34	1.83	5.608	0.00
Yüklemeye	Çalışmıyor	194	3.90	2.05		
Düşmanca Niyet	Çalışıyor	86	9.79	3.56	6.177	0.00
Yüklemeye	Çalışmıyor	194	6.64	4.07		

Tablo 4.10'da annenin çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklem t testi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda annesi çalışmayanların, çalışanlara göre kişisel ($t=6.239$, $p<0.05$), davranışa ($t=5.608$, $p<0.05$) ve düşmanca ($t=6.177$, $p<0.05$) niyet yüklemeye puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.11. Babanın çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

Baba çalışma durumuna		n	Ort	Ss	t	p
Kişisel Niyet	Çalışıyor	232	3.54	2.18	4.700	0.00
Yüklemeye	Çalışmıyor	48	1.93	1.97		
Davranış Niyet	Çalışıyor	232	4.48	2.14	2.490	0.01
Yüklemeye	Çalışmıyor	48	3.66	1.71		
Düşmanca Niyet	Çalışıyor	232	8.03	4.18	3.746	0.00
Yüklemeye	Çalışmıyor	48	5.60	3.54		

Tablo 4.11'de babanın çalışma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklemeye puanlarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklem t testi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda babası çalışanların, çalışmayanlara göre kişisel

($t=4.700$, $p<0.05$), davranışa ($t=2.490$, $p<0.05$) ve düşmanca ($t=3.746$, $p<0.05$) niyet yükleme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.12. Ailesinde madde kullanan olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

		n	Ort	Ss	t	p
Kişisel Niyet	Kullanan yok	269	3.34	2.23		
Yükleme	Kullanan var	11	1.27	0.64	3.067	0.00
Davranışa Niyet	Kullanan yok	269	4.43	2.07		
Yükleme	Kullanan var	11	2.18	1.25	3.565	0.00
Düşmanca Niyet	Kullanan yok	269	7.78	4.16		
Yükleme	Kullanan var	11	3.45	1.63	3.433	0.00

Tablo 4.12’de ailesinde madde kullanan olma durumuna göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız örneklem t testi yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda ailede madde kullanan olup olmada durumuna göre kişisel ($t=3.067$, $p<0.05$), davranışa ($t=3.565$, $p<0.05$) ve düşmanca ($t=3.433$, $p<0.05$) niyet yükleme puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaktadır. Ailesinde madde kullanan olmayan ergenlerin kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanları, ailesinde madde kullanan olanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA ve YORUM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen bulgular literatür bilgileri ve diğer araştırma bulguları ışığında tartışılmış ve yorumlanmıştır.

1. Öğrenim Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırma sonucunda öğrenim durumuna göre ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim mezunu olan ergenlerin; okuryazar ve okuryazar olmayanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Literatür bilgilerine bakıldığında düşmanca niyet yüklemede bulunma yanlılığı diğer insanların davranışlarının olumsuz sonuçlarının kasıtlı olarak ortaya çıkarıldığını veya düşmanca bir niyetten kaynaklandığını düşünmeye yatkınlık olarak açıklanmakta(Aydın ve Markova, 1979; Dodge, 1980; Dodge ve Newman, 1981; Nasby, DePaulo ve Hayden, 1979), bu tanıma göre de düşmanca niyet yükleme yanlılığının olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyi arttıkça kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme durumlarının artması Türkiye'deki eğitim sisteminin sıklıkla değişmesinden kaynaklı çocuklar üzerinde oluşan rekabete, yarışmaya ve sınav sistemine dayalı eğitim hayatına işaret etmesi ile açıklanabilir. Son yıllarda eğitim sistemine bakıldığında eğitim sisteminin sıklıkla değişmesi ve sınava dayalı olması sebebiyle çocuklarda oluşan rekabet ortamı ve iyi bir okula yerleşme çabalarından doğan stres faktörü öğrenciyi birbirinden ders notu saklama ve bilgiyi paylaşmama gibi aşırı rekabete dayalı davranışlara sevk edebilmekte, art niyete karşı aşırı duyarlılık geliştirmesine ve dolayısıyla ergenin öğrencilik hayatında kişisel davranışa ve düşmanca niyet yükleme davranışı geliştirmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Bu durum öğrenim düzeyi yükseldikçe ergenin çeşitli duygulara karşı farkındalık seviyesinin artması ile yakından ilişkili olabileceği de düşünülebilir. Aynı zamanda araştırma bulguları sonucunda ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek

öğretim mezunu kişilerin; okuryazar ve okuryazar olmayan kişilere göre daha çok akranları ile birlikte olabilmekte, daha yoğun ilişkiler yaşayabilmektedir.

Sonuç olarak öğrenim yaşamına devam eden bireyler, okul ortamlarında akranları ile güvene ve güvensizliğe dayalı farklı çok sayıda yaşantı geçirebilir. Bu yaşantılar öğrenim düzeyi arttıkça düşmanca niyet yükleme davranışlarının artmasına yol açabilir.

2. Madde Kullanım Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırmadan elde edilen bulgularda madde kullanmayanların, madde kullananlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Literatüre bakıldığında (Beyazyürek ve Şatır 2000) madde bağımlısı olan kişilerin güvensizlik, bencillik, kolay yalan söyleyebilme, tahammül eşiğinde düşüklük, sabırsızlık, kendine sıkıntı verebilecek durumlara dayanamama, riskli davranışları göze alma, plansız eylemler yapma, kişiler arası ilişkilerde sık sık sorun yaşama gibi özellikleri belirtilmektedir. Diğer yandan kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme davranışının belirtileri olarak bir davranışın sebepleri hakkında yeterli bir bilgi yoksa ya da ortamda bir belirsizlik varsa hem kendinden kaynaklanan hem de dış dünyadan kaynaklanan nedenlerle açıklamaya çalışıldığı; davranışa niyet yükleme eğilimi yüksek olanlarda davranışa daha çok kötü niyet yükleme eğiliminde olduğu, düşmanca niyet yükleme eğilimi yüksek olanlarda ise bir davranışın kasıtlı olarak yapılmış gibi algılandığı ve ona tepkide bulunduğu, intikam almaya çalıştığı belirtilmektedir. Madde bağımlısı kişilerin sahip olduğu özelliklere bakıldığında daha çok kendileri ile ilgili olumsuzluklar içerdiği, madde bağımlısı olmayanların ise daha çok başka bireylerle ve dış dünya ile ilgili olduğu, olayları dış dünyaya ve kişilere tepki olarak değerlendirdiği söylenebilir.

Hemen hemen her durum karşısında insanoğlu neden ve sonuç ilişkisini kurmakta ve sık sık kendine “niçin” ve “nasıl” sorularını yöneltmektedir. Bu sorulara

yine kendileri tarafından verilen yanıtların büyük kısmı ise kendi kişisel algıları tarafından şekillendirilmektedir (Güven, 2011: 40).

Jones ve Davis (1965) 'in kuramına göre kişiler bir davranışın ve eylemin tanıdığı olduğu zaman davranışın sonuçları hakkındaki bilgilere dayanarak yükleme yaptığı belirtilmektedir(Akt.Koçak 1999).

Buradan yola çıkılarak madde kullanmayan ergenlerin davranışa ve düşmanca niyet yüklemesinin nedenleri olarak olaylar ve durumlar karşısında ile ilgili bilgilerinin olmaması ya da az bilgileri olması sebebiyle olumsuz değerlendirme yapabilecekleri düşünülmektedir.

3. Anne-Baba'nın Eğitim Durumu ile Ergenlerin Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırmada elde edilen analiz sonuçlarına göre ergenlerin annesi ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olanların, annesi okuryazar olmayanların, okuryazar ve ilköğretim mezunu olanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Babası okula gidenlerin okula gitmeyenlere göre kişisel niyet yüklemeleri anlamlı düzeyde yüksek, okuryazar olan ve okula gidenler okula gitmeyenlere göre davranışa niyet yükleme anlamlı düzeyde yüksek , babası okuryazar olan ve okula gidenlerin okula gitmeyenlere göre düşmanca niyet yüklemeleri anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Bu sonuca göre okuryazar ve okula giden ebeveynlerin daha sorgulayıcı oldukları, kötü niyet yükleme eğiliminde olabilecekleri ve davranışların kasıtlı olduğunu düşünebilecekleri söylenebilir. Ebeveynlerin kişisel nedensellik yükleme açısından yeterli bilgilerinin olmaması, davranışa daha çok kötü niyet yükleme eğiliminde olmasının da bu sonuçların ortaya çıkmasında rol oynadığı söylenebilir. Anne ve babanın eğitim seviyesi yükseldikçe çocuklarını yetiştirirken daha kaygılı olabilmeleri, çevresindeki risk ve tehlikelerin farkında olmaları sebebiyle çocuklarına yönelik durumlarda olaylara daha kuşkululu yaklaşabilmeleri gibi nedenlere sebep

olmasının ergende düşmanca niyet yüklenme davranışını arttıracak bir yansıma olduğu düşünülebilir.

Ergenlerin bazı zamanlarda kurallara uyma zorunluluğu ile karşılaşmaları, eğitim seviyesi yüksek ebeveynlerin ergenlere kendileri gibi olma beklentisi ile yaklaşımları sebebiyle ergenin davranışlarında olumsuz sonuçlara neden olabileceği düşünülmektedir. Anne ve babanın eğitim seviyesi yükseldikçe ebeveynlerin ergen üzerindeki tehlike ve tehditlere yönelik farkındalıklarının arttığı söylenebilir. Bu nedenle kişisel niyet yüklenme, davranışa niyet yüklenme ve düşmanca niyet yüklenme durumlarının ergenlerde artabileceği değerlendirilmektedir.

4. Anne Babanın Birlikte Olma Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yüklenme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlarda, anne babası birlikte olanların, birlikte olmayanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yüklenme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Anne babanın ayrı yaşaması çocukları etkileyen ve yaşamlarında birçok değişikliği getiren bir durum olarak ele alınabilir. Anne babanın ayrı olması durumunda çocuk ebeveynlerine eşit olarak ulaşamamakta, ebeveynler ayrılıkla kendilerine yeni bir yaşam kurmakta, maddi güçlükler yaşayabilmekte ve sosyal ilişkilerinde değişiklikler olabilmektedir. Anne baba ayrı olma durumunda çocuklar genellikle anne ile kalmakta anne babanın çocukla ilgili sorumlulukları, çocukla ilgili işlerin yerine getirilmesinde sorunlar yaşanabilmektedir (Öngider 2013). Bu durum dezavantajlı görünse de yaşanan bu karmaşa ortamında ergenin bağımsız olma isteğini destekleyebilen bir durum olarak ortaya çıkabilmektedir, ergen üzerindeki denetimi azaltabilmektedir. Ergenlik döneminde bireyler bağımsız olmak için çaba harcamakta ve kendi yaşamları ile ilgili kararları kendileri almak istemektedirler(Sarı, 2016).

Anne babası birlikte olan ergenlerde ise bu durum tam tersi şekilde seyredebilmekte, ergen bağımsız olma isteğini gerçekleştirmekten çok üzerinde

kontrolü, denetimi ve baskıyı hem anneden hem babadan hissedebilmektedir. Bu durumun ergeni olumsuz davranışlara yönlendirebileceği düşünülmektedir. Bu bilgilerden hareketle anne ve babanın ayrı olması durumlarında ergenin anne-baba çatışmalarından uzak kalması ve hem anneden hem babadan ayrı ayrı toleranslı olması sonucunu doğurabilmektedir. Bu bağlamda anne ve babası ayrı olan ergenler daha toleranslı ortamlarda bu baskıcı tavırlardan uzak kalabiliyorken, anne ve babası birlikte olan ergenler otoriter tutumlara her iki taraftan maruz kalabilmekte ve belki anne veya babanın daha yumuşak tavır sergilemesinden dolayı taraf tutarak düşmanca niyet yüklemeye bu sebeplerle başlayabildiği de düşünülebilir. Ergenin anne babasının birlikte olma durumlarında ergen üzerindeki baskılar ve kontrollü davranışların artması sebebiyle ergenlerde düşmanca niyet yükleme eğiliminin oluşabileceği düşünülmektedir.

5. Anne ve Babanın Mesleğine Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırma sonucuna göre annesi kamu görevlisi olanların annesi işçi olanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanları anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Babası kamu görevlisi olanların ise, babası çalışmayan, işçi ve serbest meslek olanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Memur kesimin eğitim düzeyinin en az lise olması, çocuğunun en az kendi standartlarına gelmesi için çocuğu için bir gelecek planlaması yapmaya çalışıyor olabilmekte bu da çocuk üzerindeki denetim kontrolü arttırabilmektedir. Hatta bu tür ebeveynler çocuklarını iyi yetiştirmek adına çeşitli kurslar, akademik hedefler koydukça çocuk hayata hazırlıksız olabilir, hayata yönelik daha az bilgi ile kalmış olabilir. Bu durum ergende çevreye karşı düşmanca niyeti arttırabilmekte, davranışların kasıtlı olduğunu düşünme gibi etkilere de neden olabilmektedir.

Bu noktadan hareketle araştırma sonuçlarına bakıldığında annesi ve babası kamu görevlisi olan ergenlerin, annesi ve babası diğer meslek gruplarına sahip olan

ergenlere göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonucunda anne ve babanın eğitim düzeylerinin daha yüksek, gelirlerinin daha fazla olduğu ve beklentilerinin de bu yönde yükselmesi göz önünde bulundurulduğunda ergen üzerinde yapılan baskılardan kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir. Ebeveynlerin ergeni kendileri gibi olması konusunda sıkıştırması, baskı yapması ve bunaltması sebebiyle oluşan ortamın ergende kişisel niyet yükleme, davranışa niyet yükleme ve düşmanca niyet yükleme eğilimlerine neden olabileceği düşünülmektedir.

6. Annenin Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırma bulguları sonucunda annesi hayatta olmayanların, annesi hayatta olanlara göre kişisel ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yaşayan her bireyi etkilediği gibi stres faktörleri ergen bireyin içinde bulunduğu durum ile mücadelesini de etkileyebilmektedir. Arkadaş kaybı, anne babanın boşanması veya anne babadan birinin kaybı, sağlık ve barınma problemleri, sınav ve dersler konusunda ailenin aşırı beklentisi gibi stres etkilerine bağlı olarak, bireyde uyku ve iştah problemleri, aşırı sinirlilik, içe kapanma, sıkıntı atakları, anne babaya karşı davranışın değişmesi, okul içinde veya toplumda uyumsuz davranışların artması gibi problemler oluşabilmektedir (Abalı 2012).

Anne yoksunluğunun bireyin yaşı kaç olursa olsun telafisi zor bir durum olduğu bilinmektedir. Çocuk üzerinde yıkıcı etkileri olan bir durumdur. Annenin varlığı çocuğun dış dünyayı bakışını olumlu etkilemektedir. Anne kaybı yaşayan ergenler babanın da bazen kendi yası ile meşgul olması gibi durumlardan kaynaklanan sebeplerle iki ebeveynini birden kaybettiği hissine kapılabilmektedir. Annenin hayatta olmaması durumundaki tepkiler bireyin yaşına, gelişimine göre değişiklik gösterebilmektedir. Ergende belirti olarak düşmanca niyet yükleme

davranışlarında ortaya çıktığı söylenebilir. Problem davranışlar sosyo-demografik değişkenler açısından değerlendirildiğinde ise problem davranışların görülme sıklığının cinsiyete göre farklılaştığı; yaşın ve sınıf düzeyinin artması ile birlikte problem davranışların görülme sıklığında bir artış olduğu, annenin eğitim düzeyinin düşmesi ve annenin ölmüş olması ile problem davranışların görülme sıklığında bir artış olduğu değerlendirilmektedir(Siyez, 2006). Annesi hayatta olmayan ergenlerin olanlara göre imrenme, kıskançlık, yoksunluk gibi duyguları yaşayabileceği bu sebeple de annesi hayatta olmayan ergenlerin düşmanca niyet yükleme davranışına meyilinin oluşabileceği düşünülmektedir.

7. Annenin Çalışma Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırma bulguların sonucunda annesi çalışmayanların, çalışanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Yapılan bir çalışmada (Tezcan 1981) (Akt.Oksay 1990) çalışan annelerin çocuklarıyla daha az çatışma yaşadıkları belirtilmektedir. Çalışan annelerin ergenlerle iletişiminde disiplin üzerinde fazla durmadıkları ve fazla kuralcı olmadıkları da ifade edilmektedir. Ayrıca çalışan annelerin çocuklarının en uyumlu çocuklar olduğu (Woods 1972, Akt. Oskay 1990) belirtilmektedir. Gold ve Andres (1966) ile Nelson (1971) da annesi çalışan çocukların çalışmayanlara göre daha uyumlu olduklarına dair bulgular elde etmişlerdir. Çalışan annelerin çocukları erken yaşta sorumluluk alabilmekte bu da onları hayata hazırlamaktadır. Bunun sonucunda da ergen kişilere, olaylara, yaşama ve dünyaya daha güvenli bakabilmektedir. Annenin çalışmaması sürekli evde olması durumu ergenin bağımsız olması ihtiyacını vermemekte, çatışmaları arttırmakta ve bu sebeplerle düşmanca niyet yükleme eğilimini de arttırmış olabileceği değerlendirilmektedir.

8. Babanın Çalışma Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırma bulgular sonucunda babası çalışanların, çalışmayanlara göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye’de geliştirilen anne-baba eğitim programlarının büyük bir oranda annelere yönelik olduğu ve babaların çocuk ve ergen gelişimine katkılarını belirlemeye yönelik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Baba katılımının etkilerinin incelendiği az sayıdaki çalışmaların bulguları, baba katılımının ve baba-çocuk ilişkilerinin, farklı yaş gruplarındaki çocukların gelişimleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Kocayörük, 2010).

Çalışan babanın çocuktan beklentisinin daha fazla olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte babanın ergen eğitime para harcıyor olması ergen üzerinde baskı hissi, ekstra bir yük ve sorumluluk getirmektedir. Babanın çalışıp para kazanarak çocuğun ihtiyaçlarını karşılaması babada beklenti ergende sorumluluk duygusunu arttırdığı görülmektedir. Babanın az bilgi ile çok yorum yapması, ergenin bu durumu kötü niyetli bir yaklaşım olarak değerlendirmesinden dolayı ergeni babam bana bunu kasıtlı yapıyor fikrine itebilmektedir. Yine babanın günlük yaşamın zorluğunu iş ortamında da deneyimlemesi sebebiyle çocuğunu düşünerek ergenin seçimlerine karışması ya da ihtiyaçlarına karışması gibi sebeplerle ergenin bağımsız olma ihtiyacını zedelemekte ve kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme davranışının alt yapısına zemin hazırlamaktadır.

Araştırma bulgularından elde edilen analiz sonuçlarına bakıldığında babası çalışan ergenlerin, babası çalışmayan ergenlere göre kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Babanın çalışması ile ergen üzerinde söz hakkının artıyor olması gibi durumların etkisiyle ergenlerde kişisel niyet yükleme, davranışa niyet yükleme ve düşmanca niyet yükleme eğiliminin artabileceği değerlendirilmektedir.

9. Ailesinde Madde Kullanan Olması Durumuna Göre Kişisel, Davranışa ve Düşmanca Niyet Yükleme Durumlarına İlişkin Tartışma ve Yorum

Araştırma bulguları sonucunda ailesinde madde kullanmayan bireylerin kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının, ailesinde madde kullanan olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Madde bağımlılığında, aile ile ilgili olası risk faktörlerini içeren araştırmaların derlendiği bir çalışmada (Bircan ve Erden 2011), ailede madde kullanan bireylerin olması, ebeveynlerin birlikte yaşamamaları, boşanmış olmaları, aile ortamının düşmanca, iletişim ve destekten yoksun, bütünlük ve iş birliğinden uzak olması, ebeveyn ve ergen arasında iletişim kopukluğu ve ebeveynlerin çocukları üzerinde gözetimlerinin olmaması aile ile ilgili risk faktörleri olarak belirlenmiştir. Sorunlu bir ergen olsun ya da olmasın anne kadar babanın da çocukların yetişmesinde ve olumlu bir iletişim ağının gelişmesinde kritik bir rolü olduğunu vurgulaması açısından önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Madde kullanan kişilerin iç denetimden uzak, kendine güveni zayıf problemlerini ancak başkasının çözeceğine inanan güçsüz kişilik sahip insanlar olduğu belirtilmektedir(Başkurt 2003). Bu sonuçlara göre ailede madde kullanan birinin olması demek maddeyi kullanan eğer ebeveynse ergenin üzerinde kontrolün olmaması, başıboş bırakılması ve olumsuz model olması anlamına gelebilir. Ayrıca evde böylesi bir riskin olması çocuğun dış dünyayı bir tehdit olarak algılamasına neden olabilir.

Araştırma bulguları ile literatür araştırmaları farklılık göstermektedir. Araştırma bulgularından elde edilen analizler sonucunda ailesinde madde kullanan olmayan ergenlerin kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarının, ailesinde madde kullanan olanlara göre daha yüksek çıkmasının nedenleri olarak ailesinde madde kullanan olmayan ergenlerin ailelerinin çocuklarını yetiştirirken daha çok durumun farkında olmaları, çocuklarını tehlikeden korumaya çalışmaları,

kontrollü ve baskıcı tavırları gibi nedenlerle ergende oluşabilecek kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme davranışları ile açıklanabilir.

BÖLÜM VI

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma yöntemleri içerisinde en çok kullanılan yöntemlerden olan anketler aracılığıyla elde edilen verilere bulgular bölümünde yer verilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar ve öneriler bu bölümde yer almaktadır.

6.1.Sonuçlar

Bu araştırmada, rehberlik danışma merkezine başvuran, madde kullanmış ve madde kullanmamış ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıkları incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları ergenlerin kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanlarına göre farklılık göstermektedir, sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Rehberlik danışma merkezleri ülkemizde görev yapıları itibariyle önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu merkezlere başvuran bireylerde yükleme kuramı ile aynı doğrultuda yer alan kişisel nedensellik yükleme yanlılıkları puan ortalamaları ergenlerin madde kullanıp kullanmama durumlarına göre ortalamaları arasındaki farkların “Kişisel Nedensellik Yükleme Yanlılıkları” boyutunda istatistiksel olarak madde kullanan ergenlere göre daha anlamlı ve yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada davranışlara niyet yükleme yanlılıkları puan ortalamaları ergenlerin madde kullanıp kullanmama durumlarına göre ortalamaları arasındaki farkların “Davranışlara Niyet Yükleme Yanlılıkları” boyutunda istatistiksel olarak madde kullanan ergenlere göre daha anlamlı ve yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Düşmanca niyet yükleme yanlılıkları puan ortalamaları ergenlerin madde kullanıp kullanmama durumlarına göre ortalamaları arasındaki farkların “Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılıkları” boyutunda istatistiksel olarak madde kullanan ergenlere göre daha anlamlı ve yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ergenlerin kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme durumları ile annelerin eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespiti için

yapılan anova test sonuçlarına (Tukey Test) göre ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerin kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme durumları ile babaların eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespiti için yapılan test sonuçlarına göre ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıklarının anne babası birlikte olanların, anne babası birlikte olmayanlara göre kişisel ve davranışa niyet yükleme yanlılık puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada düşmanca niyet yükleme yanlılıkları puan ortalamaları ergenlerin madde kullanıp kullanmama durumlarına göre ortalamaları arasındaki farkların “Düşmanca Niyete Yükleme Yanlılıkları” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıkları betimsel istatistikleri incelendiğinde; madde kullanmış olan ergenlerin aritmetik ortalamasının düşük olduğu ve madde kullanmamış ergenlerin ise aritmetik ortalamasının yüksek olduğu ve ortalamalar arasındaki farkın madde kullanmış ergenlerin lehine fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ergenlerin annelerinin eğitim durumları ile kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Ergenlerde ailesinde madde kullanan olma durumuna göre t testi analizi incelendiğinde; ailesinde madde kullanan olmayan ergenlerin kişisel, davranışa ve düşmanca niyet yükleme puanları, ailesinde madde kullanan olanlara göre daha yüksektir.

Genel olarak ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıklarına madde kullanıp kullanmama durumlarının anlamlı etkisi olduğu, anne ve babalarının ayrı veya birlikte olma durumlarının anlamlı etkisi olmadığı; madde kullanıp kullanmama durumlarının ve anne ve babalarının ayrı veya birlikte olmalarının ise ortak etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat günlük yaşamda edinilen tecrübeler, araştırmalarda ve medyada sunulan bilgilere ve aynı zamanda madde kullanmış kişilerin yaşam stiline bakıldığında anne baba ayrı olma durumlarının madde

kullanımına etkisi ve dolayısıyla dūřmanca niyet yūklmeye eęilimi arttırdıęı gōzle gōrūlūr derecede fazladır.

Rehberlik danıřma merkezinin etkililięinin artırılmasının kurum sistemi ięerisinde önemli bir role sahip olduęu söylenebilir. Madde kullanımının toplumda artmasının önlenmesi ięin kurumdaki, hatta tūm devlet kurumlarındaki, rehberlik birimleri dięer unsurlarının ortak çalıřmalar yūrütmesinin katkı saęlayacaęı dūřunūlmektedir.

6.2.Öneriler

Bu bölümde; araştırmadan elde edilen bulgular ve sonuçlar değerlendirilerek önerilere yer verilmiştir.

1. Okullarda dūřmanca niyet yūkleme davranıřlarına iliřkin arařtırma yapılması, dūřmanca niyet yūkleme davranıřı yūksek olan ergenlerin belirlenerek bireyle ve grupla psikolojik danıřmanlık hizmetlerinin verilmesi,
2. Bu araştırmanın farklı örneklem gruplarıyla her iki cinsiyete yapılmasının faydalı olacağı,
3. Dūřmanca niyet yūklemeye neden olan etmenlerin belirlenerek bu nedenlerin ortadan kaldırılmasına yūnelik çalıřmaların yapılması,
4. Tūrk Silahlı Kuvvetleri būnyesinde alınabilecek tedbirler kapsamında verilen eęitimlere ek olarak, dūřmanca niyet yūkleme ile ilgili birey ve grupla psikolojik danıřmanlık hizmetlerinin yapılması ,
5. Dūřmanca niyet yūkleme konusunda nitel bir çalıřma yapılarak konunun daha derinden incelenmesi,
6. Anne babalara dūřmanca niyet yūkleme konusunun önemi ile ilgili eęitimler verilmesi, bu konuda farkındalık ve bilinçlendirme çalıřmalarının yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı A. *Ergenlik Dönemi ve Ruhsal Yaklaşım*, Adeda Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Adams J. F. (2001). *Ergenliği Anlamak*, (Çev.) A. Dönmez, *Ergenliği Anlamak: Ergen Psikolojisinde Güncel Gelişmeler*, (Ed.) J. F. Adams, Yay. Haz. B. Onur, Ankara: İmge Kitabevi
- Akgün S. ve Araz A. (2007). *İlköğretim Öğrencilerine Yaşadıkları Çatışmaları Yapıcı Yollarla Çözmeyi Öğretebilir miyiz?*, Mersin
- Akın, M., Tuna, A. ve Tuna, H. (2001). Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde Hizmetçi Eğitime Katılan Hemşirelik Personelinin Atılganlık (Asertivite) Düzeylerinin Araştırılması, *I. Uluslararası ve V. Ulusal Hemşirelik Eğitimi Kongre El Kitabı*, Kapadokya
- Aksoy, K. (2006). Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları ve bu tutumlara etki eden değişkenlerin incelenmesi (Malatya İli Örneği).Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya
- Aktaş V. (2001). *Çocuklarda Saldırganlık ile Olumsuz Niyet Yükleme Eğilimleri Arasındaki İlişkiler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Aktaş, V., Şahin, D. ve Aydın, O. (2005). Saldırgan Olan ve Olmayan Çocuklarda Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılığının Cinsiyete Bağlı Olarak İncelenmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt:20, Sayı:55, ss.43-57
- Altıntaş, H., Temel, F., Benli, E., Çınar, G., Gelirer, Ö., Gün, A., Kernak, A., Kundakçı, N. (2004). Tıp Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı İle İlgili Bilgi, Görüş ve Tutumları, *Bağımlılık Dergisi*, 5(3), ss.107-114

- Altunışık, R ve Diğerleri (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (6.Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık
- Amy H. M., L.Y. Abramson, J.S. Hyde, and B. L. Hankin (2004). Is There a Universal Positivity Bias in Attributions? A Meta-Analytic Review of Individual, Developmental, and Cultural Differences in the Self-Serving Attributional Bias, *Psychological Bulletin*, Vol. 130, No. 5, pp.711-747
- Aras, Ş., Günay, T., Özan, S. ve Orçın, E. (2007). İzmir İlinde Lise Öğrencilerinin Riskli Davranışları, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 186-196
- Arkan, Z. T., Kuruoğlu, A. Ç. ve Aslan, S. (2002). Alkol Bağımlılığında Panik Bozukluğu: Retrospektif Bir Çalışma, *Bağımlılık Dergisi*, 3(1), ss.9-15
- Aslan, Ö. M. (2013). *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Oyun Davranışları ve Oyunlarında Ortaya Çıkan Zorbalık Davranışlarının İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Atkinson, R., Atkinson R. C. ve Hilgart E. A. (2008). *Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Arkadaş Yayınları
- Avcı R. (2011). *Ebeveynler Arası Çatışma, Akran ve Medya Etkileri İle Ergenlerdeki Şiddet Davranışı Arasındaki İlişkiler: Şiddete Yönelik Tutumların Aracı Rolü*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana: Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Aydın A. ve Akgün S. (2014). Ergenlikte Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Öfke ve Narsisizm İlişkisi, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt:29, Sayı173, ss.44-56
- Aydın B. (2005). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım
- Aydın MZ. (2007). *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınevi

- Aydilek E. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Bağımlılık Yaklaşımı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Aydilek E. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Bağımlılık Yaklaşımı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Balcı, A (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Ankara: Pegema Yayıncılık
- Bardakoğlu A. (1992). Bulûğ, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: IV, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, ss.413-414
- Başal H. A. (2004). *Gelişim ve Psikoloji*, Ankara: Morpa Kültür Yayınları
- Başkurt İ. (2003). *Gençlik, Madde Bağımlılığı, Korunma Yolları*. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:8
- Bayhan P. S. ve Artan İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara: Morpa Kültür Yayıncılık
- Baymur F. (1997). *Genel Psikoloji*, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Beyazyürek M. ve Şatır T.T. (2000) *Madde Kullanım Bozuklukları*, İstanbul: Balıklı Rum Hastanesi Vakfı, Psikiyatri Dünyası ss.50-56
- Bilgin M. (2008). Bedensel ve Devinsel Gelişim, (Ed.) B. Yeşilyaprak, *Gelişim Öğrenme Psikolojisi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Bircan S, Erden G. (2011). *Madde Bağımlılığı: Aile ile İlgili Olası Risk Faktörleri, Algılanan Ebeveyn Kabul-Reddi ve Çocuk Yetiştirme Stilleri*. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(3):211-222

- Bulut F. (2010). *Ergenlerde Görülen Kural Dışı Davranışların Aile İşlevselliği, Aile Risk Faktörü Ve Yaşam Kalitesi Açısından İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana: Yüksek Lisans Tezi
- Büyüköztürk, Ş. (2005). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem Yayıncılık (Gözden Geçirilmiş 5. Baskı)
- Ceylan İ. (2013). *Ergenlerin Benlik Saygısı ve Duygusal Özyeterlik Düzeylerinin İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Clouiter R. (1994). Ergenlik Psikolojisinde Kuramlar, (Çev.) B. Onur, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:27, Sayı:2, ss.875-903
- Cüceloğlu D. (2015). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Çağdaş A. ve Seçer Z. (2005). *Çocuk ve Ergende Sosyal Ahlaki Gelişim*, (Ed.) R. Arı, Konya: Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesini Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları
- Çataloğlu B. (2011). *Madde Kullanan ve Kullanmayan Ergenlerin Psikolojik Sağlık ve Aile İşlevleri Açısından Karşılaştırılması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
- Çataloğlu-Sinangil B. (2010). Ergenlikte Alkol-Madde Kullanımı ve Ailelere Öneriler, http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_5694.htm Erişim Tarihi: 23.04.2017
- Çetin Y. (2013). *Madde Bağımlılığı ve Yalova Ölçeğinde Madde Bağımlılığı Algısı*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- Çetinkaya B.(2010). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Yaygınlığı*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya : Yüksek Lisans Tezi
- DDK (2014). *Madde ve Diğer Bağımlılıklar ile Mücadele Kapasitesinin ve Bu Bağlamda Türkiye Yeşilay Cemiyetinin Değerlendirilmesi*, Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu
- Demir M. (2001). Ergenlik Kavramına Tarihsel Bir Bakış, *Türk Psikoloji Bülteni*, Sayı:21, Haziran
- Deveci A. (2017). Yetişkinlerde Madde Bağımlılığı, http://cbukam.cbu.edu.tr/docs/Madde_Bagimliliği_2013_Mayıs/Doc.Dr.Artuner_Deveci.pdf Erişim Tarihi: 15.04.2017
- Dilbaz N. (2013). *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Dinç A. (2007). *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları ve Dini Yönelim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Dinçel E. (2006). *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri ve Psikolojik Problemler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Dodge K. A., Malone P. S., Lansford J. E. vd. (2015). Hostile attributional bias and aggressive behavior in global context, *Psychological and Cognitive Sciences*, Vol. 112, No. 30, pp.9310-9315
- Dodge K.A. ve Pettit, G. S. (2003). A biopsychological model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology*, 39(2), 349-372.

- Dodge, K. A. (1980). Social Cognition and Children's Aggressive Behaviour, *Child*
- Doğan D. G. ve Ulukol B. (2010). Ergenlerin Sigara İçmesini Etkileyen Faktörler ve Sigara Karşıtı İki Eğitim Modelinin Etkinliği, *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 17 (3) ss.179-185
- Epps J. ve Kendall P. (1995). Hostile Attributional Bias in Adults, *Cognitive Therapy and Research*, Vol 19, No. 2, pp.159-178
- Erci B. (1999). Lise Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı Ve Etkileyen Ailesel Faktörler, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokul Dergisi*, 2(1), 83-93
- Ergenlik ve Gençlik Nedir?* <http://www.psikiyatri.org.tr/halkayonelik/42/ergenlik-ve-genclik-nedir> Erişim tarihi : 10.09.2017
- Eriş Y. ve İkiz F. E. (2013). Ergenlerin Benlik Saygısı ve Sosyal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Kişisel Değişkenlerin Etkileri, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 8, Sayı:6, ss.179-193
- Fiyakalı N. C. (2008). Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Gallatin J. (2001). Ergenlik Kuramları, (Çev.) N. Çelen, *Ergenliği Anlamak: Ergen Psikolojisinde Güncel Gelişmeler*, (Ed.) J. F. Adams, Yay. Haz. B. Onur, Ankara: İmge Kitabevi
- Gander M. J. ve Gardiner W. H. (2004). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Yay. Haz. B. Onur, Ankara: İmge Yayınları
- Geçtan E. (2006). *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Remzi Kitabevi

- Gençtanırım -Ergene (2014). *Riskli Davranışlar Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik*
- Gençtanırım-Kuru D. (2010). *Ergenlik Döneminde Riskli Davranışların Yordanması*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Geramian N., Akhavan S., Gharaat L ., Tehrani A.M., and Farajzadegan Z. (2012). Determinants of drug abuse in high school students and their related knowledge and attitude. *J Pak Med Assoc.* 2012 Mar; 62(3 Suppl 2):S62-6
- Gökçen G. (2015). *Madde Kullanan ve Kullanmayan Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi*, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Gökdağ R. (2011). Sosyal Algı: İzlenim Oluşturma, *Sosyal Psikoloji I*, (Ed.) S. Ünlü, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını
- Görgün S. , Tiryaki A. ve Topbaş M. (2010). Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanma ve Anne Babaya Bağlanma Biçimleri, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 305-312
- Güler A. (2004) *Ergenlerde Madde Bağımlılığı*, http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2003-04/ErgenlerdeMaddeBagimliliği_Ayşe.pdf , Erişim tarihi: 04.05.2018
- Güler M. (2010). Sosyal Psikolojik Bakış Açısıyla Çocuk ve Ergenlerde Suçlu Davranış Gelişimi, *TBB Dergisi*, Sayı:89, ss.355-372
- Günay S. (2007). *Evlilik Çatışması, Nedensellik-Sorumluluk Yüklemeleri, Eşlerin Evlilik İlişkisinden Sağladıkları Genel Doyuma İlişkin Görüşleri ve Evliliğe İlişkin Değerlendirmeler Arasındaki İlişkiler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- Gürses İ. (2008). Yükleme Teorisi ve Din İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, ss.359-377
- Güven H. (2011). *Suç İşlemiş Ergenlerle Suça Karışmamış Ergenlerin Düşmanca Niyet Yükleme Yanlılıkları ve Bazı Ailesel Özelliklerinin İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Hamurcu H. (2011). *Ergenlerin Yetkinlik İnançları ve Psikolojik İyi Oluşlarını Yordamada Psikolojik İhtiyaçlar*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D, Konya: Yayınlanmış Doktora Tezi
- Haran S. (2003). Ergenlerde Gelişimsel Kriz Üzerine Bir Klinik Örnek, *Kriz Dergisi*, Sayı:12, ss.47-53
- Herrenkohl T. I., Sousa C., Tajima E.A., Herrenkohl R, C. ve Moylan C.A. (2008). Intersection of child abuse and children's exposure to domestic violence. *Trauma, Violence and Abuse*, 9 (2), 84-99.
- Hogg M. A. ve Vaughan G. M. (2007). *Sosyal Psikoloji*, (Çev.) İ. Yıldız ve A. Gelmez, Ankara: Ütopya Yayınevi
- İçmeli C. (2012). Madde Bağımlılığının Tetiklediği Şiddet, *Yeşilay Dergisi*, Ağustos, Sayı: 943, <http://avmbalci.blogspot.fr/2012/10/madde-bagimliliğinin-tetiklediği-siddet.html> Erişim Tarihi: 01.02.2017
- Kağıtçıbaşı Ç. (2004). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Evrim Yayınevi
- Kalaycı Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım

- Karadeniz K. (2009). *Bağımlılık Yapan Madde Kullanma Suçlarının İslam Hukuk Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Karadeniz K. (2009). *Bağımlılık Yapan Madde Kullanma Suçlarının İslam Hukuk Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Karasar N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (10.Baskı)*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Kasap Hülya (2015). *15-17 Yaş Grubu Ergenlerde Sosyal Destek, Okul Başarısı ve Aile Yapısının Madde Bağımlılığına Karşı Koruyucu Etkisi*, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Kaya Z. (2011). *Madde Kullanan ve Kullanmayan Ergenlerin Kişilik Özellikleri ve Benlik Saygısı Açısından Karşılaştırılması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Keskinoğlu P., Karakuş N., Pıçakçıefe M., Giray H., Bilgiç N. ve Kılıç B. (2006). İzmir’de Lise Öğrencilerinde Sigara İçme Sıklığı ve İçicilik Davranışı Üzerine Sosyal Öğrenmenin Etkisi, *Türk Toraks Dergisi*, 7(3), 190-195
- Kılıç Y. S. (2007). *Çocuk suçluluğuna sebep olan sosyo-ekonomik faktörler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kılıçarslan F. (2009). *Gelişim Dönemleri ve Ergenlerde Ruhsal Sorunlar*, Newport International University, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Kızgın Y. ve Dalgın T. (2012). Atfetme Teorisi: Öğrencilerin Başarı Ve Başarısızlıklarını Değerlendirmedeki Atfetme Farklılıkları, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, ss.61-78

- Kızmaz Z. (2005). Sosyolojik suç kuramlarının suç olgusunu açıklama potansiyelleri üzerine bir değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174.
- Kiremitçi M. (2008). *Farklı suç türünden tutuklu erkek ergenlerin benlik algıları ile aile tutumlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kocayörük E. (2010). *Ergen Gelişiminde Aile İşlevleri ve Baba Katılımı*, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi 2010, 4 (33), 37-45
- Koç M. (2004). Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, ss.231-256
- Koçak A. (1999). *Davranışların Nedenlerini Algılama: Yükleme Kuramları*, Selçuk İletişim Dergisi.
- Koçhan K. (2014). *Madde Kullanan ve Kullanmayan Erbaş/Erlerin Ebeveyne Bağlanma, Depresyon Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Stillерinin Karşılaştırılması*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Kulaksızoğlu A. (2006). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Yayınları
- Kurupınar A. (2012). *Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı (Bartın İli Örneği)*.Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

- Kuşdil M. E., Üzümçeker E., Çavuşoğlu M. ve Turhan F. (2014). Muktedirlerin Söylemi ve Ana Akım Sosyal Psikolojik Açıklamalar Arasındaki Benzerlikler: Taksim Gezi Parkı Protestosu Örneği, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:12, Sayı:47, ss.78-95
- Leone K. (2005). ‘An analysis of high school students attitude towards illicit drug use, and drug legalization.’ Ph.D. thesis, Capella University, Minnesota, United States.
- Mayda A.S., Gerçek, Ç.G., Gümüş, G., Demir, S., Deniz, M., Sürücü, Z.P., Konuk, M., Türkmaya, M., Taner, H. (2010). Düzce Üniversitesi ‘Orman fakültesi öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanımı sıklığı ve kullanmaya başlama nedenleri. *Düzce Tıp Dergisi*, 12(3): 7-14.
- M.Kaşıfoğlu O.Ercan (2006). *Ergenlerde Madde Kullanımı*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İSTANBUL , Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci 2006;2(5):76-83.
- Nix R.L., Pinderhughers E. E., Dodge K. A., Bates J. E., Petit G. S. Ve Ketchum M. A. (1999). The relation between mother’s hostile attribution tendencies and children’s externalizing behaviour problems: the mediating role of mothers’ harsh discipline practices. *Child Development Journal*, 70, 896-909.
- Nurmedov S. (2010). Bağımlılığın Psikolojisi, <http://www.e-psikiyatri.com/bagimlilikin-psikolojisi-27346> Erişim Tarihi:18.03.2017
- Onuk Ö. (2007). *Müzik Öğretmenliği Lisans Programı Öğrencilerinin Öğretmenliğe Güdülenmeleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi , Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Orobio de Castro, B., Merk, W., Koops, W., Veerman, J. W. ve Bosch, J. D. (2005). Emotions in social information processing and their relations with reactive

and proactive aggression in referred aggressive boys, *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, pp.105-116

Oskay G.(1990) *Değer yargılarından kaynaklanan anne-baba ergen çatışmasının sosyo-ekonomik ve benzeri değişkenler açısından incelenmesi*, Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi, 232

Özbay H., Göka E., Mavili-Aktaş A. vd. (1991). Ergenlerde Sigara, Alkol ve Madde Kullanımının Benlik İmajı Sigara, Depresyon ve Anksiyete Ölçümleri ile İlişkileri, *Düşünen Adam Dergisi*, Cilt:4, Sayı:3, ss.53-58

Özdamar K. (2003). Modern bilimsel araştırma yöntemleri. Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Özdamar K. (2009). Paket programları ile istatistiksel veri analizi-1. Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Özkardeş O. G. (2006). *Baba ve Çocuk*, İstanbul: Morpa Yayınları

Özyazıcı A. (2005). *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, Ankara: D.İ.B. Yayınları

Parman T. (1998). Ergenlik ve Psikanaliz, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, ss.73-82

Pawlowski W. ve Hamilton G. (2017). *Stages of Adolescent Development*, <http://www.proyectoideas.jsi.com/Docs/OCC%20Call%20%20Stages%20of%20Adolescent%20Development.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2017

Poyraz C. (2010). Fiziksel Gelişim, *Gelişim Psikolojisi*, (Ed.) H. Ergin ve S. A. Yıldız, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss.60-104

Roy A., Wibberley C., and Lamb C., (2005). *The usual suspects: Alcohol, tobacco and other drug use in 15-to 16-year-old school pupils-prevalence, feelings and perceived health risks*. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 12(4), 305-315.

- Sampson R. (1986). *Socioeconomic context on official reaction to juvenile delinquency*. American Sociological Review, 6, 876-885.
- Sarı E. (2016). *Başarılı Çocuk Yetiştirme*, Antalya: Net Medya Yayıncılık
- Sayar K. (2006). *Ruh Hali*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Sevim A. S. (1993). *Nedensel Yüklemeler ve Başarı*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 2, ss.593-600
- Sevimli F. (2015). *Bağımlılık...sadece maddeye mi?..*, Sosyal Politikalar Dergisi, <http://www.sosyalpolitikalar.com.tr/makale/2200-baimlilik-sadece-maddeye-m.html> Erişim Tarihi: 18.03.2017
- Seyhan D. (2008). *Tutuklu/hükümlü gençlerin benlik saygısı düzeyleri, aile ve çevre özelliklerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Siyez D.M. (2006). *15-17 Yaş Arası Ergenlerde Görülen Problem Davranışların Koruyucu ve Risk Faktörleri Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Siyez D.M. (2009), *Ergenlerde Problem Davranışlar Okul Temelli Önleme Çalışmaları ile İlgili Uygulama Örnekleri*, Ankara: Pegem Akademi
- Spacilovaa L., Klusonovab H., Petrellic F., Signorellid C., Visnovskya P., and Grappasonnic, I. (2009). Substance use and knowledge among Italian high school students. Biomed Pap Med Fac Univ Palacky Olomouc Czech Repub Abstracts, 153(2):163–168.

Specht N., S. Fichtel and A. Meyer (2007). Perception And Attribution Of Employees' Effort And Abilities The Impact On Customer Encounter Satisfaction, *International Journal of Service Industry Management*, Vol.18, No.5, pp.534-555

Steinberg L. (2013). *Ergenlik*, Ankara: İmge Kitapevi

Steinberg L. *Ergenlik*. (2007). McGraw-Hill Companies Inc. New York, 2005.
Çev. Figen Çok, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları

Tankişi D. (2007). *Kanserli Hastalarda Hastalığa Bağlı Atıflar ve Alternatif Tedaviler*, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Taşçı E., Atan, Ş. Ü., Durmaz, N., Erkuş, H., Sevil, Ü. (2005). Kız Meslek Lisesi Öğrencilerinin Madde Kullanma Durumları, *Bağımlılık Dergisi*, (6) ss.122-128

Taylor S., Peplau A.ve Sears D. (2015). *Sosyal Psikoloji*, Çev. Ali Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi

TDK (2017). Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/>

Thomas B. S. (1985). Kuramsal Bilgiler, (Çev.) G. Günçe, *Ergenlik Psikolojisi*, Yay. Haz. B. Onur, Ankara: Hacettepe TAŞ Yayınları

TPD (2002). *Türkiye'de Madde Kullanımı ve Bağımlılığı Profili Araştırması*, Nihai Rapor, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları

Turan, M. T. ve Aşkın, R. T. (1999). *Alkol Bağımlılığında Ruhsal Belirtiler*, Genel Tıp Dergisi, 9(3), ss.93-98

Sağ V.(2003) *Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 27 No:1 11-25

- Uzby İ. T. (2009). Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler, *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, Sayı:21, ss.5-15
- Ülgüner A. (2010). Yükleme Biçimleri ve Yükleme Biçimlerinin Evlilik Doyumuna Etkileri, http://www.tavsiyedyorum.com/makale_5594.htm Erişim Tarihi:17.03.2017
- Varış F. (1998). *Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler, ve Güvenirlik Çalışmaları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Yalçın S. (2007). *Ergenlerde algılanan duygusal istismar ile uyum düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuzer H. (2007). *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yazıcıoğlu Y. ve Erdoğan S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaztürk K. *Ergenlik döneminde Arkadaşlık İlişkileri*. <http://www.siradisipsikoloji.com/tr/makaleler/18/ergenlik-doneminde-arkadaslik-iliskileri.html> Erişim Tarihi: 31.05.2018
- Yörükoğlu A.(2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. (27. Basım). Özgür Yayınları, İstanbul,
- Zdravkovic A. (2008). *Predictors of Hostile Attribution Bias: Child Emotional Reactivity and Parent-child Hostile Experiences*, A Thesis Submitted to The University of North Carolina, Greensboro

EKLER

EK 1- Kişisel Bilgi Formu

I – KİŞİSEL BİLGİLER

Yaşınız :.....

Cinsiyetiniz:.....

Öğrenim Durumunuz:.....

Nerede İkamet Ediyorsunuz? :.....

Madde kullanıyor musunuz?:.....

Evet ise kaç yıldır?: .....

Maddeyi ilk kez kimden temin ettiniz?:.....

II- AİLE BİLGİLERİ

1- Anneniz Yaşıyor mu? :.....

2- Annenizin Eğitim Durumu :.....

Okula Gitmemiş ( ) Okur Yazar ( ) İlkokul Mezunu ( ) Ortaokul Mezunu ( )
Lise Mezunu ( ) Yükseköğretim Mezunu ( )

3- Anneniz Çalışıyor mu? :.....

Çalışıyorsa Mesleği :.....

4- Babanız Yaşıyor mu? :.....

5- Babanızın Eğitim Durumu :.....

Okula Gitmemiş ( ) Okur Yazar ( ) İlkokul Mezunu ( ) Ortaokul Mezunu ( )
Lise Mezunu ( ) Yükseköğretim Mezunu ( )

6- Babanız Çalışıyor mu? :.....

Çalışıyorsa Mesleği :.....

7- Anne ve Babanızın Birliktelik Durumu: Birlikte ( ) Ayrı ( )

8- Anne ve Baba Ayrı veya Hayatta Değilse Kiminle Yaşıyorsunuz ?

Anne ( ) Baba ( ) Diğer:.....

9- Ailede Madde Kullanan Birey Var mı? Anne ( ) Baba ( ) Ağabey ( )
Abla ( ) Erkek Kardeş ( ) Kız Kardeş ( )

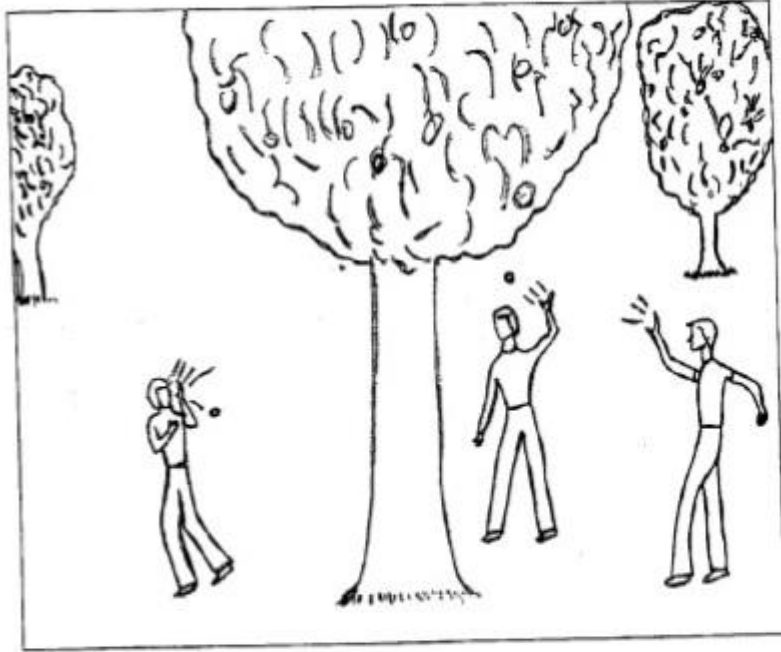
EK 2- Resim Anketi

Ek-2 : Resim Anketi (Erkekler için kullanılan form)

Adı-Soyadı:.....

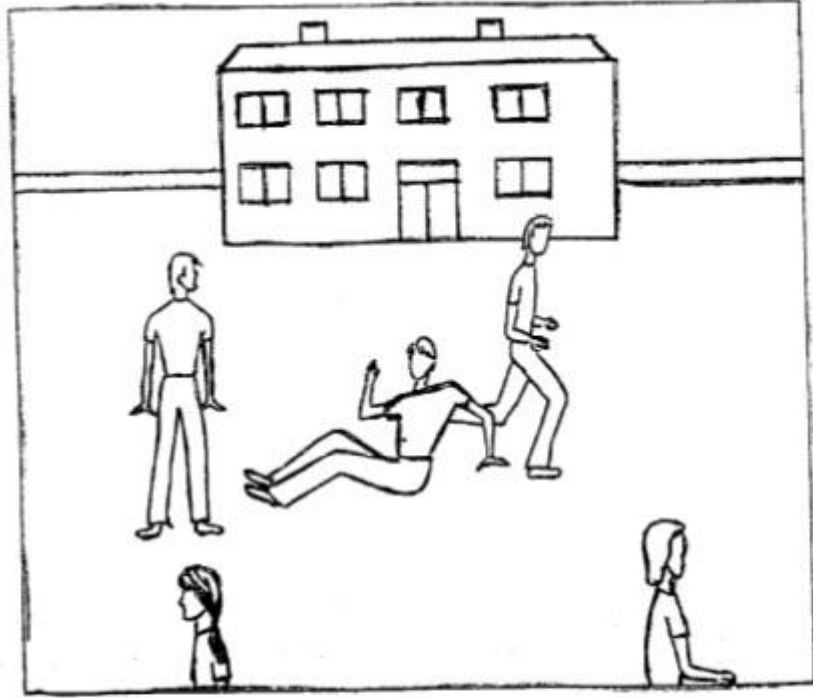
Yaşı:.....

Resim Anketi A Formu

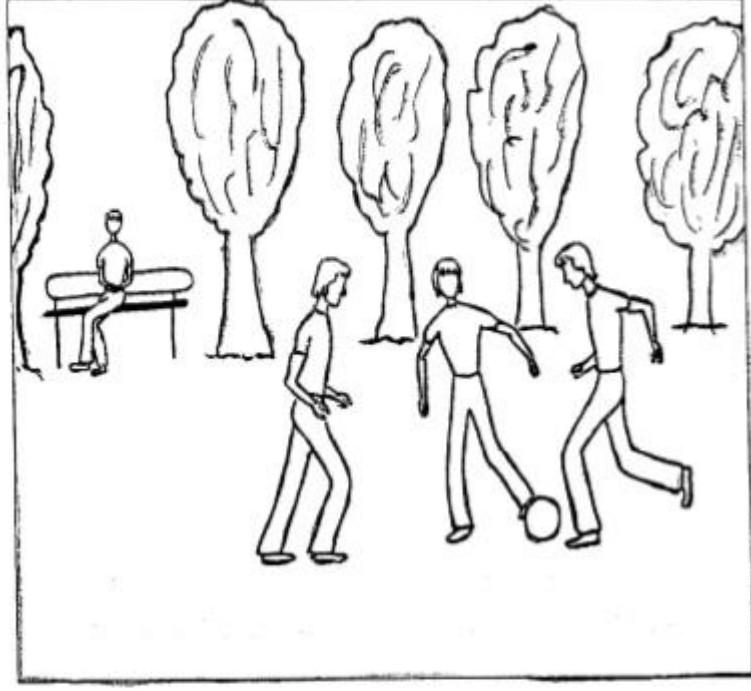
1 - Sizde bu resimde ne oluyor?

- Resimdeki iki çocuk diğer çocuğa taş atıyorlar.
- Diğer iki çocuk ağaçtan elma düşürmek isterken attıkları taş kaza ile diğer çocuğun kafasına isabet ediyor.

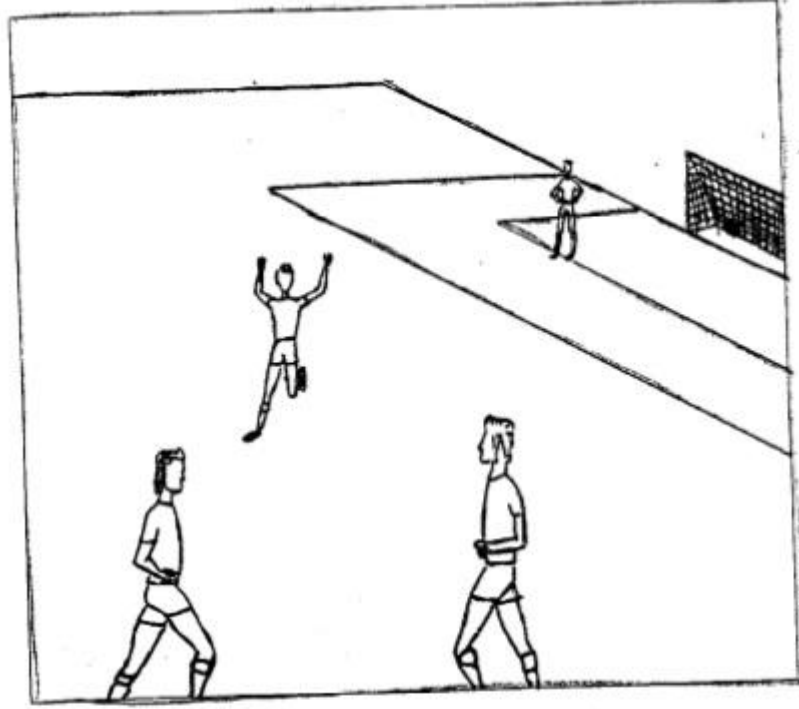
2 - Resimdeki çocuk sizce neden yere düşmüş olabilir?

- a) Koşan çocuk kazayla ona çarptığı için.
- b) Koşan çocuk bilerek ona çarptığı için.

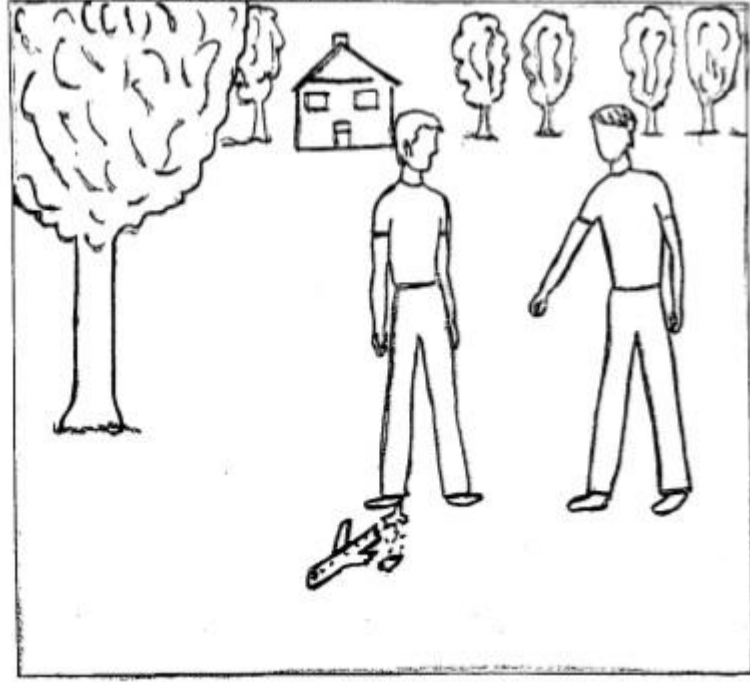
3 - Sizce bankta oturan çocuk neden diğerleriyle top oynamıyor?

- a) Diğer çocuklar onunla oynamak istemiyorlar.
- b) Bankta oturan çocuk onlarla oynamak istemiyor.
- c) O geldiğinde diğerleri zaten oyuna başlamıştı.

4 – Yukarıdaki resimde biraz önce bir gol atıldığı görülmektedir. Sizce öndeki iki oyuncu ne yapıyorlar?

- a) Aynı takımdalar. Gol attıkları için birbirlerini kutluyorlar.
- b) Rakip takımdalar ve kavga etmek üzereleler.
- c) Gol yiyen takımdalar. Oyunculardan biri diğerini yaptığı hata için suçluyor.
- d) Gol yedikten sonra tekrar oyunu başlatmak için sahadaki yerlerine yürüyorlar.

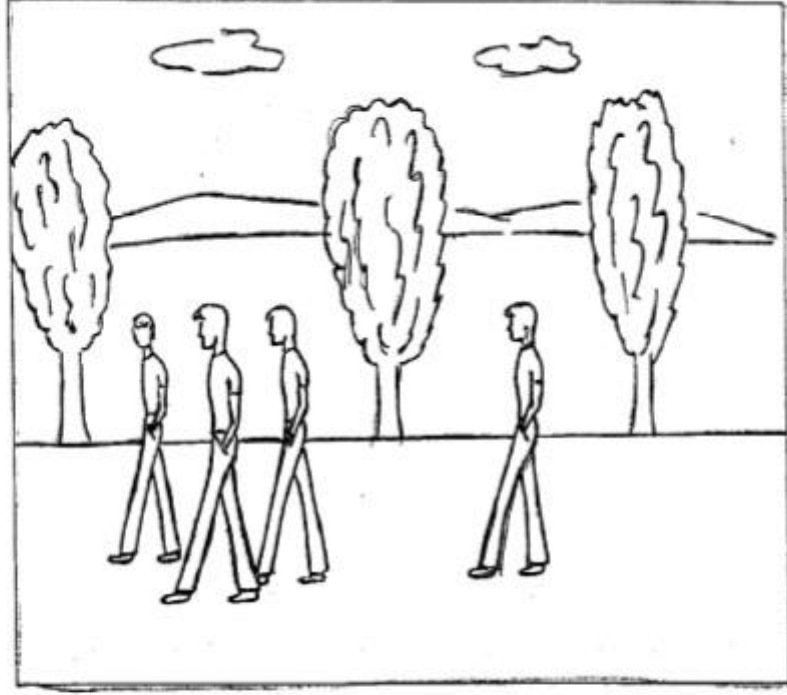

5 – A) Bu resimdeki oyuncak uçak sizce neden kırılmış olabilir?

- a) Çocuklardan biri uçağı kasıtlı olarak kırdı.
- b) Çocuklar oynarken uçak kazayla kırıldı.

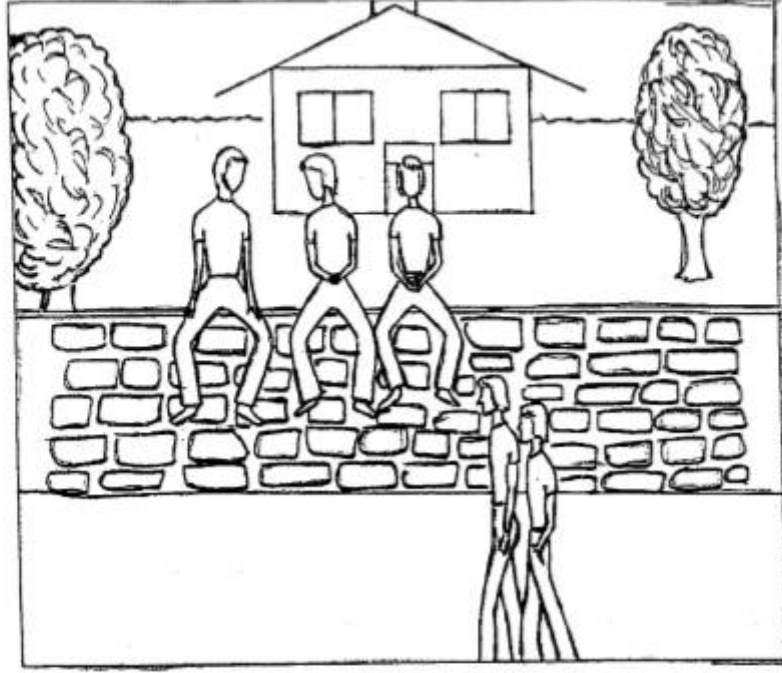
B) Peki şimdi ne oluyor?

- a) Kavga ediyorlar.
- b) Uçağın sahibi diğerine "daha dikkatli olmalıydın" diyor.
- c) Uçağı kıran çocuk üzgün olduğunu söylüyor.
- d) Uçağın sahibi diğer çocuğa üzülmemesini söylüyor.

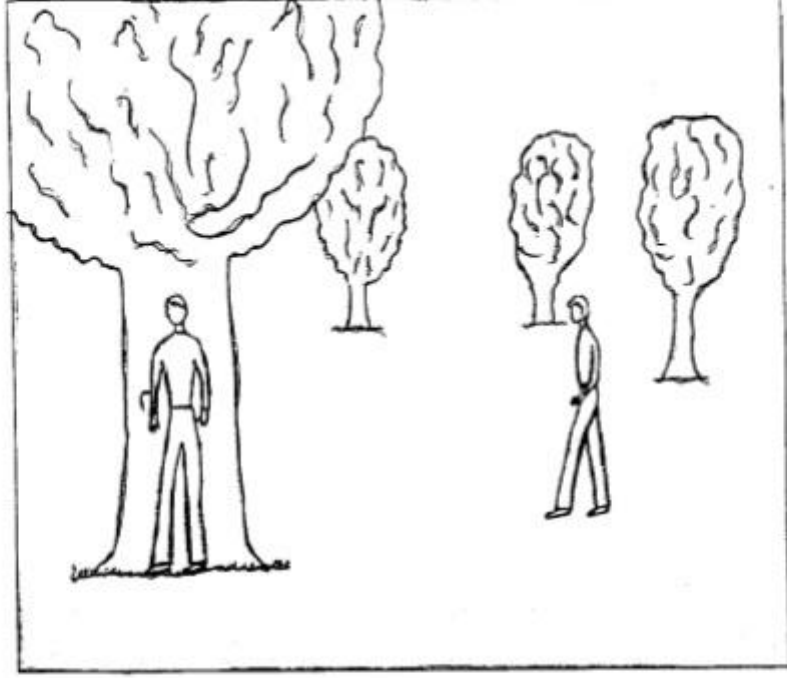
6 – En gerideki çocuk sizce neden diğerlerinin arkasından yürüyor?

- a) O, diğer çocuklarla yürümek istemiyor.
- b) Diğer çocuklar onu aralarında istemiyorlar.
- c) Gerideki çocuk öndeki arkadaşlarına yetişmeye çalışıyor.

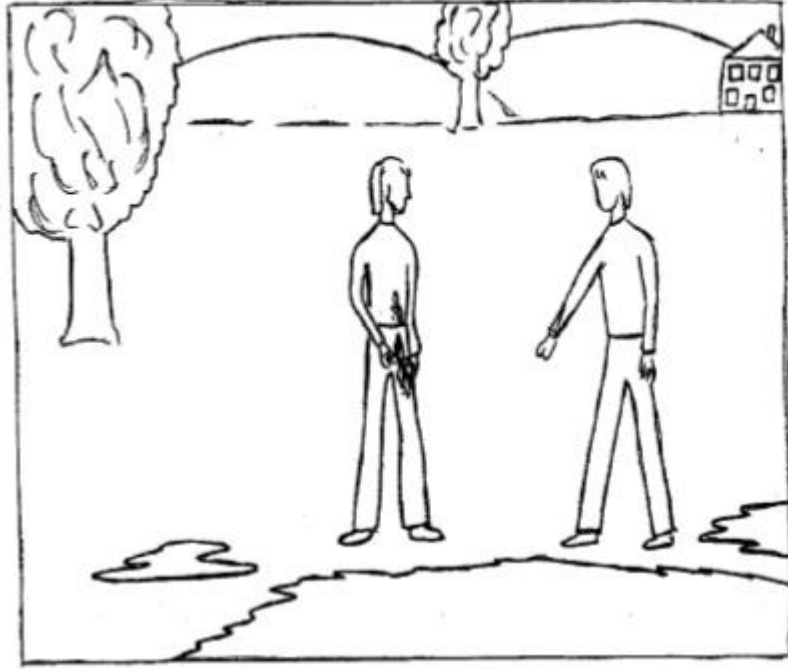
7 – Bu resimde ne oluyor?

- a) Duvarda oturan çocuklar yürüyen çocukları kendileriyle oynamaya çağırıyorlar.
- b) Duvarda oturan çocuklar yürüyen çocuklara saldırmayı planlıyorlar.
- c) Duvarın üzerindeki sadece oturuyorlar, diğer iki çocukla hiçbir ilgileri yoktur.
- d) Duvarın üzerinde oturan çocuklar diğerlerine sataşıyorlar.

8 – Bu resimde ne oluyor?

- a) Çocuklar saklambaç oynuyorlar.
- b) Yürüyen çocuk, dövmek için ağacın arkasına saklanan çocuğu arıyor.
- c) Çocukların birbirleriyle hiçbir ilgisi yok.
- d) Ağacın arkasındaki çocuk, diğer çocuğa saldırmak için saklanıyor.

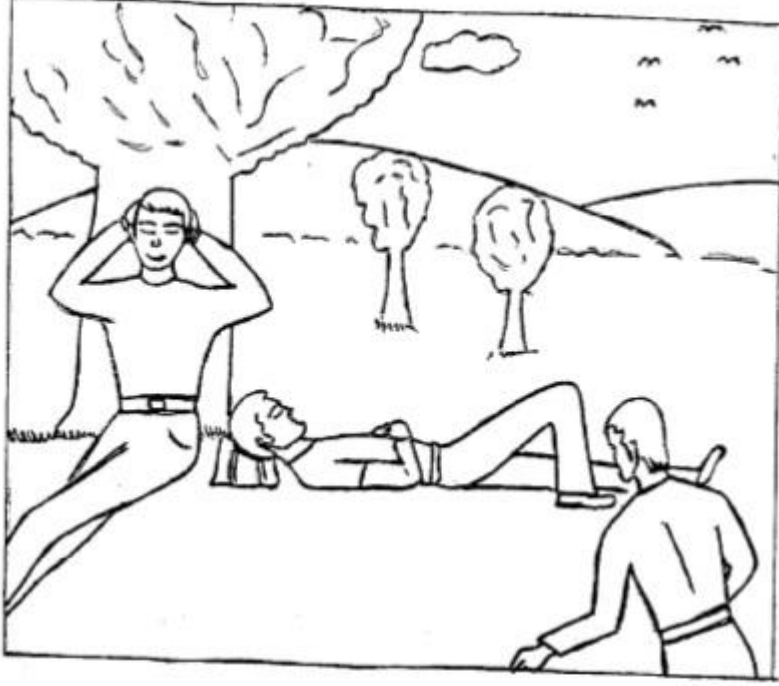

9 – A) Sizce resimdeki çocuğun pantolonu nasıl çamur oldu?

- a) Diğer çocuk kazayla çamur sıçrattı.
- b) Diğer çocuk kasıtlı olarak çamur sıçrattı.

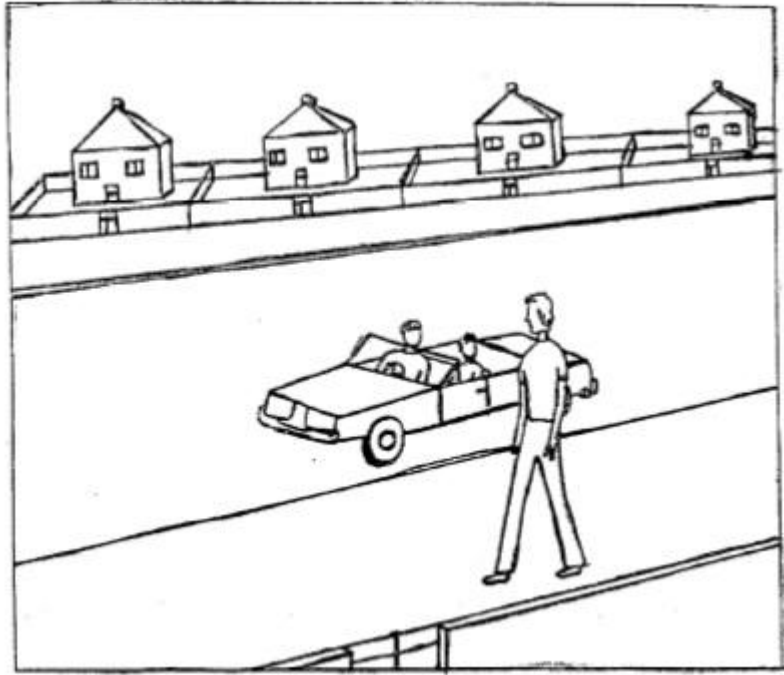
B) Peki şimdi ne oluyor?

- a) Kavgaya ediliyorlar.
- b) Pantolonu çamur olan çocuk diğerine daha dikkatli olmasını söylüyor.
- c) Çamur sıçratan çocuk üzgün olduğunu söylüyor.
- d) Pantolonu çamur olan çocuk diğerine üzülmemesini söylüyor.

10 – Bu resimde ne oluyor?

- a) Köşedeki çocuk, uyuyan çocuklardan bir şey çalacak.
- b) Köşedeki çocuk, uyuyan çocukları uyandırıp geç olduğunu ve eve gitmeleri gerektiğini söyleyecek.
- c) Köşedeki çocuk, uyuyan çocuklara bir şekilde kötülük yapacak.
- d) Köşedeki çocuk, uyuyan çocukları oyun oynamak için uyandırmak istiyor.

11 - Bu resimde ne oluyor?

- a) Arabadaki çocuklar kaldırımdaki çocuğa sataşılıyorlar.
- b) Arabadaki çocuklar kaldırımdaki çocuğa yol soruyorlar.
- c) Arabadaki çocuklar kaldırımdaki çocuğun arkadaşlarına haber vermesini bekliyorlar.
- d) Kaldırımdaki çocuk arabadakilere sataşılıyor.

Özgeçmiş

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı:	Tuba KESKİN		
Doğum Yeri:	Üsküdar		
Doğum Tarihi:	1987		

Öğrenim Durumu

Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Atatürk İlköğretim Okulu		Kocaeli/Gebze	1993-1998
Ortaöğretim	Atatürk İlköğretim Okulu		Kocaeli/Gebze	1998-2001
Lise	Sarkuysan Lisesi		Kocaeli/Gebze	2001-2004
Lisans	Tiflis İvane Javakhishvili Devlet Üniversitesi	Psikoloji	Tiflis/Gürcistan	2005-2010
Yüksek Lisans	T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	Konya	2015-2018
İş Deneyimi:	Özel Gün Gelişim Rehabilitasyon Merkezi/Psikolog (Temmuz 2010 – Ağustos 2011) Özel Minik Anka Kreş / Sorumlu Müdür (Eylül 2011 - Ekim 2011) Hava Kuvvetleri Komutanlığı / Psikolog (Ekim 2011 – halen)			
Aldığı Ödüller:	Teşekkür Belgesi(Hava Kuvvetleri Komutanlığı 2014) Teşekkür Belgesi(Hava Kuvvetleri Komutanlığı 2017) Teşekkür Belgesi(Hava Kuvvetleri Komutanlığı 2018)			
E-Posta:	tubakeskin_psk@hotmail.com			